



Fakulta  
regionálního  
rozvoje  
a mezinárodních  
studií

Mendelova  
univerzita  
v Brně



**Mendelova univerzita v Brně  
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií**

# **Co stojí za šálkem čaje ze Šrí Lanky? Čaj a jeho vliv na rozvoj Šrí Lanky**

**Diplomová práce**

**Vedoucí diplomové práce:**

**Mgr. et Mgr. Miroslav Horák, Ph.D.**

**Vypracovala:**

**Bc. Bára Konášová**

**Brno, 2017**

## Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „*Co stojí za šálkem čaje ze Šrí Lanky? Čaj a jeho vliv na rozvoj Šrí Lanky*“ vypracovala samostatně a čerpala výhradně z pramenů, které cituji a uvádím v přiloženém soupisu literatury. Souhlasím, aby moje práce byla zveřejněna v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s platnou *Směrnicí o zveřejňování vysokoškolských závěrečných prací*.

Jsem si vědoma, že se na moji práci vztahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brně má právo na uzavření licenční smlouvy a užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 Autorského zákona.

Dále se zavazuji, že před sepsáním licenční smlouvy o využití díla jinou osobou (subjektem) si vyžádám písemné stanovisko univerzity o tom, že předmětná licenční smlouva není v rozporu s oprávněnými zájmy univerzity, a zavazuji se uhradit případný příspěvek na úhradu nákladů spojených se vznikem díla, a to až do jejich skutečné výše.

V Brně dne:

.....

Bc. Bára Konášová

## **Poděkování**

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi pomohli s tvorbou této práce. Mé díky patří především vedoucímu diplomové práce panu Mgr. et Mgr. Miroslavu Horákovi, Ph.D. za jeho ochotu, trpělivost a užitečné připomínky při vedení této práce. V neposlední řadě děkuji mé rodině a přátelům za podporu a pochopení během tvorby této práce.

## Abstrakt

Diplomová práce „*Co stojí za šálkem čaje ze Šrí Lanky? Čaj a jeho vliv na rozvoj Šrí Lanky*“ analyzuje vliv produkce a obchodu s čajem na udržitelný rozvoj státu Šrí Lanka. Jedná se o systematickou literární rešerši doplněnou o vlastní poznatky z terénu. Práce je rozdělena do tří částí, na část teoretickou, analytickou a návrhovou. První teoretická část vymezuje udržitelný rozvoj, hodnotí vývoj a rozvoj Šrí Lanky a mapuje cestu Cejlonského čaje od vysazení až po jeho prodej. Druhá část práce analyzuje environmentální, sociální a ekonomické dopady produkce a obchodu s čajem a následně vyhodnocuje jejich vliv na udržitelný rozvoj Šrí Lanky. Ve třetí části práce jsou na základě výsledků provedených analýz uvedena doporučení a navrhnutá řešení, která by mohla zlepšit stávající situace.

**Klíčová slova:** Šrí Lanka, Cejlonský čaj, udržitelný rozvoj, environmentální dopady, ekonomické dopady, sociální dopady, certifikace

## Abstract

The diploma thesis “*What Is Behind A Cup Of Tea from Sri Lanka? The Tea And Its Impact On The Development Of Sri Lanka*” analyzes the impact of tea production and tea trade on the sustainable development of Sri Lanka. The thesis resides in a systematic literature review accompanied with personal knowledge gained whilst I conducted the field research. The thesis is divided into three parts: theoretical, analytical and a suggestion. The theoretical part describes the sustainable development. It also evaluates evolution and the development of Sri Lanka itself. Lastly, it traces the tea process from planting to selling. The second part analyzes environmental, social and economical impact of the tea production including the tea trade. Furthermore, it evaluates the tea influence on the sustainable development of Sri Lanka. The third part relates to the recommendation and suggestion based on the results of the analysis which may improve current tea situation in Sri Lanka.

**Key words:** Sri Lanka, Ceylon Tea, Sustainable Development, Environmental Impact, Economic Impact, Social Impact, Certification

# Obsah

<b>1. ÚVOD.....</b>	<b>1</b>
<b>2. CÍLE .....</b>	<b>3</b>
<b>3. METODIKA.....</b>	<b>4</b>
<b>4. TEORETICKÁ ČÁST.....</b>	<b>6</b>
4.1 Rozvoj .....	6
4.1.1 <i>Vymezení a definice udržitelného rozvoje.....</i>	<i>7</i>
4.1.2 <i>Principy udržitelného rozvoje .....</i>	<i>8</i>
4.1.3 <i>Pilíře udržitelného rozvoje.....</i>	<i>9</i>
4.1.4 <i>Cíle udržitelného rozvoje .....</i>	<i>12</i>
4.1.5 <i>Ukazatele rozvoje.....</i>	<i>13</i>
4.2 Čaj... ..	14
4.2.1 <i>Historie čaje.....</i>	<i>15</i>
4.2.2 <i>Čajovník .....</i>	<i>16</i>
4.2.3 <i>Výroba čaje .....</i>	<i>17</i>
4.2.4 <i>Cejlonský čaj.....</i>	<i>23</i>
4.3 Šrí Lanka .....	30
4.3.1 <i>Historický vývoj .....</i>	<i>31</i>
4.3.2 <i>Obyvatelstvo.....</i>	<i>35</i>
4.3.3 <i>Současná situace.....</i>	<i>37</i>
4.3.4 <i>Rozvoj Šrí Lanky .....</i>	<i>40</i>
<b>5. ANALYTICKÁ ČÁST.....</b>	<b>43</b>
5.1 Environmentální dopady .....	43
5.1.1 <i>Odlesňování .....</i>	<i>45</i>
5.1.2 <i>Energetická náročnost .....</i>	<i>46</i>
5.1.3 <i>Degradace půdy.....</i>	<i>47</i>
5.1.4 <i>Shrnutí environmentálních dopadů.....</i>	<i>50</i>
5.2 Sociální dopady .....	50
5.2.1 <i>Nízké mzdy a chudoba.....</i>	<i>52</i>
5.2.2 <i>Nekvalitní bydlení .....</i>	<i>53</i>
5.2.3 <i>Zdraví ohrožující pracovní podmínky.....</i>	<i>54</i>

5.2.4	<i>Nedostatečné vzdělání</i>	56
5.2.5	<i>Dětská práce</i>	57
5.2.6	<i>Diskriminace</i>	57
5.2.7	<i>Genderové rozdíly</i>	58
5.2.8	<i>Shrnutí sociálních dopadů</i>	59
5.3	<b>Ekonomické dopady</b>	60
5.3.1	<i>Rostoucí zisky z vývozu čaje</i>	60
5.3.2	<i>Přidaná hodnota čaje</i>	61
5.3.3	<i>Pracovní příležitosti</i>	62
5.3.4	<i>Růst turismu</i>	62
5.3.5	<i>Změna ve struktuře producentů</i>	63
5.3.6	<i>Shrnutí ekonomických dopadů</i>	64
5.4	<b>Vliv na udržitelný rozvoj Šrí Lanky</b>	65
5.4.1	<i>Environmentální pilíř</i>	65
5.4.2	<i>Sociální pilíř</i>	66
5.4.3	<i>Ekonomický pilíř</i>	66
<b>6.</b>	<b>NÁVRHY A DOPORUČENÍ</b>	<b>68</b>
6.1	Doporučení	68
6.2	Návrh řešení	69
6.2.1	<i>Fairtrade International</i>	69
6.2.2	<i>Rainforest Alliance</i>	72
6.2.3	<i>UTZ Certified</i>	74
6.2.4	<i>Srovnání certifikací</i>	76
<b>7.</b>	<b>ZÁVĚR</b>	<b>78</b>
<b>8.</b>	<b>SUMMARY</b>	<b>80</b>
<b>9.</b>	<b>BIBLIOGRAFIE</b>	<b>81</b>
<b>10.</b>	<b>PŘÍLOHY</b>	<b>91</b>

# **Seznam grafů, obrázků a tabulek**

## **Seznam grafů**

Graf 1: Průměrná mzda na Šrí Lance

Graf 2: Příjmy z exportu čaje 2004-2014 (mil. USD)

## **Seznam obrázků**

Obr. 1: Vzájemné propojení jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje

Obr. 2: Hlavní produkční oblasti na Šrí Lance

Obr. 3: Logo Cejlonského čaje

Obr. 4: Mapa Šrí Lanky

Obr. 5: Čajová plantáž Lipton (Hamputale, Šrí Lanka)

Obr. 6: Sběračky čaje (Nuwara Eliya, Šrí Lanka)

Obr. 7: Logo Fairtrade International

Obr. 8: Logo Rainforest Alliance

Obr. 9: Logo UTZ

## **Seznam tabulek**

Tabulka 1: Srovnání certifikačních organizací FT, RA a UTZ

## Seznam použitých zkratk

BBC – British Broadcasting Corporation  
CBSL – Central Bank in Sri Lanka  
CENIA – Česká informační agentura životního prostředí  
CIA – Central Intelligence Agency  
CTC – Crushing, Tearing, Curling  
CWC – Ceylon Workers Congress  
ČZU – Česká zemědělská univerzita v Praze  
DAFE – Department of Accounting, Finance and Economics  
DCS – Department of Census and Statistics  
EDB – Export Development Boards  
EOA – Ekonomicky aktivní obyvatelstvo  
EU – European Union  
EWI – Ecosystem Wellbeing Index  
FAO – Food and Agriculture Organisation  
FLO – Fairtrade Labelling Organization  
FT – Fair Trade  
GATT – General Agreement on Tariffs and Trade  
HDI – Human Development Index  
HDO – Human Development Organisation  
HDP – Hrubý domácí produkt  
HNP – Hrubý národní produkt  
HPI – Happy Planet Index  
HWI – Human Wellbeing Index  
IDA – International Development Association  
IEF – Index of Economic Freedom  
ILO – International Labour Organisation  
IMF – International Monetary Found  
ISO – International Organization for Standardization  
LBO – Lanka Business Online  
LKR – Sri Lanka Rupee  
LTP – Lewrie Tea Procesor  
LTTE – Liberation Tigers of Tamil Eelam



MDG's – Millenium Development Goals  
MMU – Manchester Metropolitan University  
MZV – Ministerstvo zahraničních věcí  
MŽP – Ministerstvo životního prostředí  
ODA – Official Development Assistance  
OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development  
OSN – Organizace spojených národů  
OSU – Ostravská univerzita  
PHDT – Plantation HumanDevelopment Trust  
RA – Rainforest Alliance  
RPC – Regional Plantation Companies  
RVÚR- Rada vlády pro udržitelný rozvoj  
SAD – Sustainable Agriculture Network  
SDG's – Sustainable Development Goals  
SENDEE – South Asian Network for Development and Environmental Economics  
SLFR – Sri Lanka Freedom Party  
SLSEA – Sri Lanka Sustainable Energy Authority  
SLTB – Sri Lanka Tea Board  
SLTDA – Sri Lanka Tourism Development Authority  
TULF – Tamil United Liberation Front  
TUR – Trvale udržitelný rozvoj  
UK – Univerzita Karlova v Praze  
UKTIA – United Kingdom Tea & Infusions Association  
UN – United Nations  
UNDP – United Nations Development Programme  
UNIC – United Nations Information Centres  
UNIDO – United Nations Industrial Development Organization  
UNP – United National Party  
UPOL – Univerzita Palackého v Olomouci  
USD – United States Dollar  
UR – Udržitelný rozvoj  
ÚUR – Ústav územního rozvoje  
VÚMOP – Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy  
WB – World Bank

WCED – World Commission on Environment and Development

WI – Wellbeing Index

WTO – World Trade Organisation

WTTO – World Travel & Tourism Council

ŽP – Životní prostředí

# 1. Úvod

Čaj, i s jeho blahodárnými účinky, je lidstvu znám již po staletí. Jedná se o významnou obchodní komoditu, která ovlivnila vývoj mnoha zemí. V historii byl čaj považován za všelék. V současnosti je, hned po vodě, nejoblíbenějším nápojem světa. Dokáže zahřát i ochladit a často se označuje jako nápoj s duší, který stimuluje lidské smysly a přispívá k pozitivní náladě (Van der Wal, 2008).

Tento zlatavý mok neodmyslitelně patří, jak do našich kuchyní, tak do našich životů. Problém je, že čaj dnes bereme jako naprostou samozřejmost, kterou má doma prostě každý a často si neuvědomujeme, co všechno předchází tomu, než se k nám čaj vůbec dostane. Řekněme si otevřeně. Kdo z nás se na chvíli zastavil a zamyslel se, jakou cestu čaj musel urazit, než se objevil na našem stole. Kde se vzal? Kdo ho vypěstoval? Kdo jej usušil a zabalil nebo jak se k nám vlastně dostal?

Abychom celou problematiku dobře uchopili, je potřeba si uvědomit, že důležitou roli hraje především informovanost spotřebitele o produktu. Ta totiž dokáže formovat hodnoty a postoje jedince. Bez plnohodnotných informací spotřebitel ztrácí možnost rozhodování se na základě svého morálního úsudku. Není tak schopen ovlivnit například to, zda si kupuje čaj vypěstovaný dle zásad udržitelného rozvoje nebo ten, na jehož produkci byly využity zdraví škodlivé pesticidy. Cílem naší diplomové práce je přiblížit spotřebiteli, co stojí za jeho šálkem čaje a jaký má čaj vliv na rozvoj země, ve které byl vypěstován.

Abychom zúžili oblast zkoumání, zaměřujeme se pouze na Cejlonský čaj a jeho dopady na udržitelný rozvoj Šrí Lanky. V té jsme totiž v září 2016 prováděli měsíční průzkum na čajových plantážích v pěti nejznámějších pěstitelských oblastech.

Na ostrově Cejlon se čaj začal pěstovat ve 2. polovině 19. století, a dnes patří mezi čtyři největší producenty čaje na světě. Čajové plantáže zabírají kolem 4 % rozlohy Šrí Lanky a zaměstnávají téměř 1 milion obyvatel. Hospodářství Šrí Lanky je na vývozu čaje naprosto závislé, jelikož se jedná o nejdůležitější vývozní komoditu země (Dufrêne, 2014).

Na druhou stranu pěstování a zpracování čaje má na Šrí Lanku řadu neblahých dopadů, především v sociální a environmentální sféře. Jedním z problémů je například nízká životní úroveň tamilských pracovníků čajových plantáží nebo degradace půd z důvodu neodborného využívání agrochemikálií (Gunetilleke, 2008). Negativních

i pozitivních dopadů je ovšem mnohem více a blíže si je analyzujeme v druhé části naší diplomové práce.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou, analytickou a návrhovou. V první teoretické části vymezujeme pojem udržitelný rozvoj, mapujeme jeho 3 pilíře a popisujeme jednotlivé ukazatele. Poté se zaměřujeme na čaj, jeho historii, pěstování, zpracování a obchod. Následně popisujeme historický vývoj Šrí Lanky, její současný stav a míru rozvoje. Ve druhé analytické části práce analyzujeme environmentální, sociální a ekonomické dopady produkce a obchodu s čajem a hodnotíme, jaký mají vliv na udržitelný rozvoj Šrí Lanky. Třetí část práce obsahuje doporučení a návrhy řešení, které by mohly omezit zjištěné negativní dopady produkce a obchodu s čajem.

## 2. Cíle

Prioritním cílem diplomové práce *„Co stojí za šálkem Cejlonského čaje? Čaj a jeho vliv na rozvoj Šrí Lanky“* je analyzovat sociální, environmentální a ekonomické dopady produkce a obchodu s Cejlonským čajem a zhodnotit, jaký mají vliv na udržitelný rozvoj Šrí Lanky.

### **Výzkumná otázka:**

Jaký dopad má produkce a obchod s čajem na udržitelný rozvoj Šrí Lanky?

K dosažení cíle je nutné stanovit i cíle dílčí. Mezi ty patří vysvětlení klíčových pojmů týkajících se rozvoje, zmapování cesty čaje od jeho vysazení až po prodej, přiblížení vývoje a rozvoje Šrí Lanky a navrhnoutí možných řešení, které by omezily negativní dopady produkce a obchodu s čajem.

### 3. Metodika

V naší diplomové práci poskytujeme ucelený přehled o vlivu produkce a obchodu s Cejlonským čajem na udržitelný rozvoj Šrí Lanky. Práce je členěna do tří částí, na část teoretickou, analytickou a návrhy a doporučení.

Pro porozumění dané problematiky jako celku je pro budoucího čtenáře velmi důležité se seznámit s užívanými pojmy a jejich vzájemnými vztahy. Z tohoto důvodu je první část práce pojata jako část teoretická. Čtenář je v průvodních kapitolách obeznám s konceptem udržitelného rozvoje, s čajem, s historickým a současným vývojem na Šrí Lance a s mírou jejího rozvoje. Druhá část práce je rozdělena do čtyř kapitol. V prvních třech kapitolách jsou analyzovány jednotlivé environmentální, sociální a ekonomické dopady produkce a obchodu s čajem. Čtvrtá kapitola hodnotí jejich celkový vliv na udržitelný rozvoj na Šrí Lance. Poslední část práce je formulována na základě závěrů analýzy dopadů produkce a obchodu s čajem. Obsahuje doporučení a návrhy řešení, jak se s negativními vlivy čajového průmyslu vypořádat.

Celá práce je založena na systematické literární rešerši a doplněna o poznatky z nestandardizovaného pozorování v terénu.

Jak uvádí Potomková (2004), systematická literární rešerše je souhrn všech dostupných původních studií, které jsou vhodné pro zodpovězení určité výzkumné otázky. Studie jsou hledány podle předem stanovených kritérií a jedná se o tzv. sekundární výzkum. Výhodou systematické literární rešerše je, že se opírá o přesné kvantitativní metody a snaží se zamezit zkreslení při hodnocení jednotlivých studií.

Pro naši práci bylo využito dostupných českých i zahraničních literárních zdrojů pojednávajících o udržitelném rozvoji, Šrí Lance, Cejlonském čaji, environmentálních, sociálních a ekonomických dopadech produkce čaje a o ekologických certifikacích. Literární zdroje, které jsou uvedeny v této práci, jsou především vědecké články, odborné knihy, univerzitní závěrečné práce a výstupy projektů mezinárodních a neziskových organizací. Vědecké články byly čerpány především z vědeckých časopisů: *Pacific Affairs*, *Political Geography*, *Tea and Coffee Trade Journal*, *Social Science & Medicine* a *Gender & Development* z databází: *Science Direct*, *Web of Science*, *EBSCO Discovery Service* a *Google Scholar*. Jako klíčová slova pro vyhledávání ve vědeckých databázích byla použita: *Sustainable development*, *Sri Lanka*, *Tea*, *Economic Impact*, *Social Impact* a *Environmental Impact*, *Certification*.

Většina analyzovaných publikací byla vydána v posledních patnácti letech. Prameny o dlouhodobých dopadech produkce a obchodu s čajem byly vyhledávány bez časového omezení.

Analyzované dopady uvedené v kapitolách 5.1, 5.2 a 5.3, byly vybrány a řazeny do analytické části práce podle komparativní analýzy „*Sustainable Issues in the Tea Sector*”, kterou v roce 2008 provedl Sanne van der Wal pod záštitou nezávislé nizozemské organizace SOMO (*Centre for Research on Multinational Corporations*).

Pro terénní výzkum jsme zvolili nestandardizované pozorování, které se podle Jeřábka (1992) využívá především v přípravné fázi výzkumu, u předvýzkumů či pokud o zkoumaném není zjištěn dostatek informací. Bývá určen pouze cíl pozorování, nejsou formalizovány nástroje sběru dat a v průběhu pozorování je možné upravit volbu sledovaných jevů, popřípadě pozměnit navrženou hypotézu.

Námi provedené nestandardizované pozorování probíhalo v září roku 2016 na pěti čajových plantážích v největších čajových oblastech na Šrí Lance. Konkrétně se jednalo o čajové plantáže: Pedro Estate v pěstitelské oblasti Nuwara Eliya, Koslanda Organic Tea Gardens (Uva), Harrington Tea Estate u města Kotagala (Dimbula), Geragama Estate (Kandy) a Hundungodu Tea Estate u města Galle (Ruhuna). Při pozorování jsme se zaměřili především na práci sběraček čaje a dělníků v čajových továrnách, na náročnost jejich práce a okolní podmínky ve kterých pracují (počasí, teplota, prašnost). Dále jsme pozorovali vhodné umístění čajových keřů a množství jiných rostlin na plantážích (půdokryvné rostliny, stinné stromy apod.). V neposlední řadě nás zajímalo obydlí pracovníků, které se vždy nacházelo v docházkové blízkosti od plantáže, vybudovaná infrastruktura a celkové zázemí pracovníků (nemocnice, školy, komunitní centra, silnice, veřejná doprava do okolních měst).

## 4. Teoretická část

Teoretická část práce je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole přibližujeme problematiku udržitelného rozvoje, jeho principy, základní pilíře, cíle a ukazatele. Druhá kapitola obsahuje zásadní informace o čaji a mapuje cestu Cejlonského čaje od jeho zasazení až po prodej. Ve třetí kapitole se zabýváme historickým i současným vývojem Šrí Lanky a mírou jejího rozvoje.

### 4.1 Rozvoj

V analytické části naší diplomové práce hodnotíme, jaký má vliv produkce a obchod s čajem na rozvoj Šrí Lanky. Je proto potřeba si pojem rozvoj správně definovat. To provedeme v naší první kapitole, kde uvedeme, co to rozvoj vlastně je, jaké jsou jeho principy, hlavní témata, cíle a jednotlivé pilíře.

Rozvoj znamená určitý proces změny, který v sobě zahrnuje sociální, environmentální a ekonomický pokrok. Z globálního hlediska by měl rozvoj zajišťovat lepší životy pro všechny, s ohledem na udržení základních potřeb jedince (Pavlík, 2016).

V této práci se zaměřujeme se na normativní koncept tzv. udržitelného rozvoje (zkr. UR). Tento pojem představuje alternativní model rozvoje společnosti oproti dnes převažující neoliberalní ekonomice, který je založen na rovnováze základních oblastí našeho života (Ibid.). Jedná se v podstatě o most mezi socioekonomickým rozvojem a ochranou životního prostředí (zkr. ŽP). Hodnotí nejen ekonomický růst země, nýbrž i kvalitu ŽP, úroveň zdravotní péče, zdraví obyvatelstva, kvalitu vzdělání, zaměstnanost, rozdělení příjmů, atd. (MŽP, 2015).

UR je definován množstvím mezinárodních organizací i jednotlivých odborníků, je všeobecně známý a často citovaný, přesto řada lidí neví, co si pod ním představit. Není ovšem nutné hledat skryté významy. Jedná se jednoduše o rozvoj, který lze dlouhodobě udržet (Závodná & Závodný Pospíšil, 2014). UR zaručuje hospodářský a společenský vývoj, který je v souladu s kapacitami ŽP, čímž zachovává biodiverzitu a přírodní hodnoty (MŽP, 2015).



### 4.1.1 Vymezení a definice udržitelného rozvoje

Prvopočátky UR můžeme najít již u původních obyvatel Severní a Jižní Ameriky. Ti žili v dokonalé harmonii s přírodou, ze které čerpali obživu, vodu a stavební materiál, ale jen v takovém množství, aby příroda dokázala tyto zdroje obnovit (Valqui et al., 2015). Myšlenka udržitelnosti a udržitelného rozvoje se poté objevovala i v jiných částech světa. Ovšem námi známý koncept UR byl představen až v roce 1972 Římským klubem<sup>1</sup> ve zprávě „*Meze růstu*“ na konferenci OSN. V roce 1987 byl poprvé definován v dokumentu „*Naše společná budoucnost*“ předsedkyní Světové komise pro životní prostředí a rozvoj Harlem Brundtlandovou. Do širšího povědomí se dostal po roce 1992 díky světovému Summitu Země v Riu de Janeiru, kterého se zúčastnilo 178 zástupců vlád a řada neziskových, státních i mezinárodních organizací. Od té doby se pod vedením nově vzniklé Komise OSN pro trvale udržitelný rozvoj konají konference UR pravidelně (Rogers et al., 2008).

V současnosti se můžeme setkat s mnoha termíny označující koncept udržitelného rozvoje. Zahraniční literatura nejčastěji uvádí výraz udržitelný rozvoj (*sustainable development*) a globální rozvoj (*global development*). V české literatuře se setkáme spíše s pojmem trvale udržitelný rozvoj (zkr. TUR), trvalá udržitelnost či udržitelný život. TUR se od UR liší v podstatě pouze v časové perspektivě, kdy v konceptu TUR se předpokládá rozvoj trvalý namísto rozvoje dlouhodobého (Nováček, 2011).

Podobná situace je i s definicemi UR. Těch bychom našli neskutečná množství, přestože většina vychází ze stejného základu. Pro naše účely ovšem postačí uvést si jen některé z nich.

Jak již bylo řečeno, první definice UR se objevila ve zprávě „*Naše společná budoucnost*“ a UR je v ní definován jako „*rozvoj, který zajistí potřeby současných generací, aniž by bylo ohroženo splnění potřeb generací příštích*“ (WCED, 1991). Tato definice stojí na principu odpovědnosti za budoucí generace a je do dnes nejpoužívanější. Kritici ovšem upozorňují na to, že je značně omezena antropocentrickým pohledem na svět (Nováček, 2011).

Jiné pojetí UR můžeme najít v definici Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development*, zkr. OECD). Ta vyplývá z myšlenky ideální provázanosti tří pilířů, na kterých je UR postaven.

---

<sup>1</sup> Římský klub je mezinárodní organizace založená v roce 1968, která sdružuje nezávislé ekonomy, průmyslníky a vědce. Proslavila se především vydáním zprávy *Meze růstu*, ve které upozornila na možné vyčerpání přírodních zdrojů v případě nekontrolovatelného hospodářského růstu (Mezřický, 2005).

*„Udržitelný rozvoj je dynamická rovnováha mezi ekonomickými, sociálními a environmentálními aspekty vývoje v podmínkách globalizace, resp. je to ekonomicky efektivní, sociálně únosný a environmentálně šetrný rozvoj ve všech oborech lidské činnosti“ (Ibid.).*

Poslední uvedenou definici vytvořil doktor Rynda, který se na Karlově univerzitě v Praze dlouhodobě zabývá konceptem TUR. *„Trvale udržitelný rozvoj lze vymezit jako komplexní soubor strategií, které umožňují pomocí ekonomických nástrojů a technologií uspokojovat sociální potřeby lidí, materiální i duchovní, při plném respektování environmentálních limitů. Aby to bylo v globálním měřítku současného světa možné, je nutné nově redefinovat na lokální, regionální i globální úrovni jejich instituce a procesy“ (Rynda, 1999).* Jedná se o definici, z našeho pohledu jednoznačně nejkompaktnější, jelikož v sobě zahrnuje všechny tři nejznámější pohledy na koncept UR. Těmi jsou požadavky na spravedlivou rovnovážnou distribuci zdrojů ve světě, zachování dostatku zdrojů pro budoucí generace a ochrana ŽP v rámci ekonomického vývoje

Definice jsou ovšem pouze stručná určení významu pojmu a tím pádem není možné, aby vystihly ideu UR v celé její šíři. Proto je při vymezení pojmu UR důležité uvádět i hlavní principy, které pojem konkretizují (Nováček, 2011).

#### **4.1.2 Principy udržitelného rozvoje**

Abychom si uvedli základní principy UR, je třeba si uvědomit, proč byl tento koncept vůbec zaveden a k čemu slouží. Vycházejme z toho, že příčinou dobré ekonomické úrovně rozvinutých zemí bylo převážně intenzivní využívání přírodních zdrojů, se kterými šli ruku v ruce i negativní environmentální dopady (degradace půdy, odlesňování, znečištění ovzduší a vod). Tedy, kdyby se stejným způsobem chtěly rozvíjet dnešní rozvojové země, hrozila by nevratná a globální devastace ŽP (WCED, 1991). Právě z tohoto důvodu byl zaveden koncept UR, který dává chudým zemím možnost ekonomického rozvoje s minimálním dopadem na ŽP. Snaží se tak reagovat na klíčové problémy budoucnosti a upřednostňovat dlouhodobé záměry před momentálním ziskem (Perez-Carmona, 2013).

Hlavní principy UR dle Pavlíka (2016):

- Propojení tří hlavních oblastí života (sociální, ekonomické a environmentální)
- Strategické a dlouhodobé plánování
- Omezené čerpání zdrojů, dle času na obnovu nebo vytvoření adekvátní náhrady
- Investice do snížení znečištění a plýtvání zdroji, a zvýšení jejich efektivity
- Zajištění kvalitního ŽP budoucím generacím
- Zvyšování kvality lidského života ve všech směrech
- Zlepšování sociálních podmínek ve všech částech světa
- Zabezpečení rovnosti národnostní, rasové, generační
- Zapojení veřejnosti do procesu rozhodování a plánování

Za realizaci UR jsou v současnosti zodpovědné vlády jednotlivých států. Ty vytvářejí strategie UR na lokální úrovni, ve které se snaží spojit udržitelnost s ekonomickými a sociálními zájmy svých občanů. Zároveň jsou politická rozhodnutí o UR ovlivněna mezinárodními smluvními závazky. Řada zemí se tak například v rámci OSN řídí Úmluvou o biologické rozmanitosti (vymezení GMO) nebo Úmluvou o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví (Mezřický, 2005).

Koncept UR je znám již více než dvacet pět let, přesto má stále mnoho slabin. Často kritizovaný je pojem „trvale udržitelný rozvoj“, jelikož slovo „trvale“ není na místě. Jak argumentuje Nováček (2011) trvalá není ani naše sluneční soustava, jak potom může být trvalý rozvoj. Dalším sporným bodem je idea o zachování současných zdrojů pro budoucí generace na základě principu předběžné opatrnosti. Ta se plně neshoduje s požadavkem rychlého ekonomického růstu. Přesto všechno zatím neexistuje nic, co by mohlo na dnešní vyhrocující se globální problémy reagovat lépe než právě UR (Ibid.).

### **4.1.3 Pilíře udržitelného rozvoje**

Udržitelný rozvoj značí rovnováhu mezi třemi základními oblastmi našeho života. Z tohoto důvodu rozlišujeme i tři základní pilíře/dimenze UR, pilíř ekonomický, environmentální a sociální (viz obr. 1).



Obr. 1: Vzájemné propojení jednotlivých pilířů udržitelného rozvoje

Zdroj: CENIA 2013

Na obrázku můžeme vidět, jak na sebe jednotlivé pilíře vzájemně působí a probíhá mezi nimi množství vazeb. Cílem UR je, aby žádný z těchto pilířů nerostl na úkor jiného. Ideálně by tak všechny tři pilíře měli stát ve vzájemné rovnováze, jelikož pokud je jeden z pilířů příliš slabý či příliš silný, je celý systém z dlouhodobého hlediska neudržitelný. Podle Mezřického (2005) tkví problém v tom, že řada mezinárodních organizací a států se při řešení problémů zaměřuje jen na jednu dimenzi bez ohledu na další a pilíře se tak dostávají do rozporu (ochrana přírody versus výstavba silnic).

V některých studiích je k těmto třem pilířům UR přidáván i pilíř kulturní a politický (Ibid.).

#### 4.1.3.1 Environmentální pilíř

Environmentální pilíř vychází z myšlenky, že v uzavřeném systému není možný neomezený růst. Cílem UR v rámci environmentálního pilíře je zachovat rozmanité ekosystémy po celém světě, udržovat stabilní základnu surovin, tak aby nedošlo k neúnosnému čerpání, ochraňovat biodiverzitu ve všech jejích formách a dohlížet na obnovu a ochranu přírodních zdrojů. Ekologický rozměr UR zajišťují národní systémy ochrany ŽP (Závodná & Pospíšil, 2014).

Abychom ŽP mohli označit za udržitelné, je potřeba, aby intenzita využívání zdrojů nebyla větší než rychlost regenerace, či vývoj udržitelné náhrady, a aby velikost znečištění nepřesáhla asimilační kapacitu životního prostředí.<sup>2</sup>

Z posledních výzkumů vyplývá, že environmentální politice se nejvíce věnují rozvinuté bohaté země. Na druhou stranu tyto země spotřebovávají mnohem větší množství neobnovitelných zdrojů než jejich chudí sousedé, čímž více devastují ŽP. Jedná se o určitý rozvojový paradox (UUR, 2006).

#### **4.1.3.2 Sociální pilíř**

Sociální pilíř zaštiťuje lidské zdroje. Staví na integraci znevýhodněných skupin obyvatel, upřednostňuje lokální pracovní sílu, dohlíží na přesun příjmů zpět do původní lokality a dbá na tradiční hodnoty (Závodná & Pospíšil, 2014). Snaží se o vyrovnání nerovností mezi společenskými skupinami a jednotlivci. Jeho hlavním posláním je odstraňování chudoby, zajištění přístupu k lékařské péči, pitné vodě a zdravým potravinám a také potlačování projevů nenávisti (Rynda, 1999).

Udržitelné společnosti bude dosaženo, pokud životní úroveň každého člověka na zemi bude bezpečná a dlouhodobě udržitelná. OSN sociální udržitelnost hodnotí takzvaným Indexem lidského rozvoje<sup>3</sup> (UUR, 2006).

#### **4.1.3.3 Ekonomický pilíř**

Ekonomie je věda, která se zabývá tím, jak různé společnosti užívají vzácné zdroje k výrobě určitých statků a jak je rozdělují mezi jednotlivé skupiny obyvatelstva. Tedy jak hospodaří určité subjekty. Hospodářství se dělí na tržní a centrálně plánované. Hlavní problém centrálně plánované ekonomiky spočívá v tom, že není z dlouhodobého hlediska konkurenceschopná a problémem tržní ekonomiky je nerovnoměrně rozdělené bohatství, což přispívá k prohlubujícím se sociálním nerovnostem (Nováček, 2011).

Co se týče přímo pojmu ekonomický rozvoj, ten je v některých studiích zaměňován za pojem ekonomický růst. Nejedná se ovšem o to samé. Ekonomický rozvoj je vícerozměrný proces, který v sobě zahrnuje hospodářský růst, strukturální změny v ekonomice, formování sektoru inovativní ekonomiky a růst produktivity práce a životní úrovně obyvatelstva. Oproti tomu ekonomický růst označuje růst reálného

---

<sup>2</sup>Schopnost prostředí rozkládat a využívat cizorodé látky, které byly vyprodukované člověkem, a tím snížit množství látek určených k likvidaci (Šimíčková, 2002).

<sup>3</sup>Blíže v kapitole 4.1.5 Ukazatelé rozvoje

produktu v čase bez uvedení sociálních a environmentálních souvislostí (Gainullina, 2016).

Ekonomický pilíř udržitelného rozvoje je úzce spjat s pilířem sociálním. To je dáno tím, že ekonomika nemůže existovat mimo společnost a její instituce. Zároveň však společnost a ekonomika nemohou existovat jinak než jako součást ŽP, z čehož vyplývá závislost i na pilíři environmentálním. Ekonomická dimenze dnes představuje asi největší výzvu udržitelného rozvoje (Závodná & Pospíšil, 2014).

#### 4.1.4 Cíle udržitelného rozvoje

Jednotlivé cíle UR můžeme vyvodit z výše uvedených definic. UR by měl naplnit alespoň základní potřeby současné generace tak, aby neohrozil možnosti generace další. Zároveň by měl ochránit rozmanité rostlinné a živočišné druhy i celé ekosystémy, jelikož čím rozmanitější je prostředí, tím je odolnější vůči nepředvídatelným jevům. V neposlední řadě by měl přispět k udržitelnému ekonomickému růstu bez devastace ŽP (WCED, 1991).

Hlavním cílem UR je dlouhodobá stabilita národního hospodářství a současně životního prostředí (Emas, 2015). To je podle Mezřického (2005) dosažitelné jedině začleněním řešení sociálně-ekonomických a environmentálních otázek do rozhodovacích procesů jednotlivých států a mezinárodních organizací.

Podle bývalého generálního tajemníka OSN, Ki-mun, *„jsme první generací, která může odstranit extrémní chudobu na Zemi a zároveň poslední, která může něco udělat, aby zabránila nejhorším dopadům globálního oteplování, než bude příliš pozdě“* (UNIC, 2015).

OSN se dlouhodobě angažuje v problematice udržitelného rozvoje a vytváří programy, jež by měly zajistit koordinovanější plnění jednotlivých rozvojových cílů. V roce 2012 byl, na konferenci v Riu de Janeiru výborem OSN pro udržitelný rozvoj představen dokument „Cíle udržitelného rozvoje“ (*Sustainable Development Goals*, zkr. SDGs) pro období 2015-2030, který navazuje na úspěšnou agendu Rozvojových cílů tisíciletí (*Millenium Development Goals*, zkr. MDGs). Stvrzením dokumentu se všechny členské státy OSN zavázaly ke snižování chudoby, hladu a dalších cílů UR (Ibid.).

Mezi klíčové body vedoucí ke splnění SDGs patří efektivnější využití a zvýšení investic do sociální oblasti, životního prostředí a infrastruktury rozvojových zemích.

Jelikož chybí určitý reálný dohled nad efektivním plněním těchto závazků, nejsou proto ze strany jednotlivých vlád rozvojové cíle brány příliš vážně. Z tohoto důvodu dochází k rozvoji jen velmi pomalu a pouze v některých oblastech světa (Stojanov, 2017).

#### 4.1.5 Ukazatele rozvoje

Indexů měřící rozvoj jednotlivých zemí existuje nespočetné množství. Například Nováček (2011) ve své knize Udržitelný rozvoj uvádí hned 25 globálních ukazatelů a indexů rozvoje a to, jak sám konstatuje, jsou jen ty nejznámější.

Jednotlivé indikátory rozvoje se využívají především pro zvyšování povědomí společnosti o určité problematice a pro zjišťování účinnosti přijatých opatření. Odráží společně sdílené hodnoty, formují společná rozhodnutí a představují asi nejvhodnější informační nástroj (Kalabisová, 2013).

Dodnes nejpoužívanějším ukazatelem pro srovnání rozvoje země je hrubý domácí produkt (HDP) popřípadě hrubý národní produkt (HNP). To je dáno především tím, že na rozvoj zemí se stále pohlíží často jen z ekonomického hlediska. Mimo to je ukazatel HDP snadný k porozumění a není příliš obtížné ho zjistit. Měří hodnotu zboží a služeb vyprodukovaných na území určitého státu za jeden rok (Stojanov et al., 2008).

Ovšem chceme-li srovnávat jednotlivé země přímo z hlediska udržitelného rozvoje, je na místě využít ukazatele, které mimo ekonomického hlediska sledují i sociální a ekologickou situaci daného státu.

Celosvětově nejpoužívanějším indexem hodnotícím kvalitu lidského života je „Index lidského rozvoje“ (*Human Development Index*, zkr. HDI). Ten zachycuje sociální a ekonomické aspekty rozvoje, čímž odhaluje rozdíly v kvalitě života v jednotlivých zemích. Je založen na kombinaci 4 ukazatelů, kterými jsou očekávaná délka života při narození, HDP na obyvatele, střední délka edukace a očekávaná délka edukace. Jeho nevýhodou je, že nezachycuje environmentální aspekty rozvoje (Stojanov et al., 2008).

Index blahobytu národů (*Wellbeing Index*, zkr. WI) je složený ukazatel, který kombinuje Index ekosystémového blahobytu (*Ecosystem Wellbeing Index*, zkr. EWI) a Index lidského blahobytu (*Human Wellbeing Index*, zkr. HWI). Dohromady pak poskytuje komplexní obraz udržitelného rozvoje a udává hladinu, při níž bude udržitelnosti dosaženo (Nováček, 2011).

Za zmínku ale stojí i ukazatelé, kteří nehodnotí rozvoj jako celek, ale jen jeho části. Například Giniho koeficient (Gini Index) z ekonomického hlediska hodnotí rozložení bohatství a důchodů v jednotlivých státech. Index ekonomické svobody (*Index of Economic Freedom*, zkr. IEF) měří, jak je ekonomika v dané zemi tržně orientována (Nováček, 2011). Klasifikace rozvoje zemí tedy probíhá na základě jednotlivých indexů a ukazatelů. Země rozdělujeme buď podle tzv. širšího pojetí rozvoje, který je založen pouze na hodnocení HDP na osobu nebo podle užšího pojetí rozvoje, jenž kombinuje uvedený ekonomický ukazatel s dalšími i mimoekonomickými ukazateli. Širší pojetí rozvoje využívá převážně Mezinárodní měnový fond (*International Monetary Found*, zkr. IMF) a Světová banka (*World Bank*, zkr. WB), zatímco podle užší pojetí rozvoje klasifikují hlavně jednotlivé specializované agentury OSN (Palatková, 2014).

Metodika WB na základě HDP na osobu rozlišuje 4 důchodové kategorie (Nízký příjem, nižší střední příjem, vyšší střední příjem a vysoký příjem). Odlišný přístup má IMF, který podle HDP na osobu rozděluje země do 2 kategorií (vyspělé ekonomiky a vynořující se a rozvojové ekonomiky). Další hojně využívanou klasifikací je metodika Výboru OSN pro rozvojovou politiku, která země hodnotí na základě HDI. Rozlišujeme tak státy s velmi vysokým, vysokým, středním a nízkým lidským rozvojem (Syrovátko & Harmáček, 2014).

## 4.2 Čaj

Čaj je hned po vodě 2. nejoblíbenější nápoj na světě. Pro řadu rozvojových zemí hraje významnou roli, jelikož zajišťuje lidem dostatek pracovních míst a místní ekonomice vysoké výnosy z exportu. Často je největším zdrojem zahraničních příjmů rozvojových zemí. Jedná se o komoditu vytvářející politické a obchodní vztahy světa (Van der Wal, 2008).

Jednou ze zemí, jejíž hospodářství je silně závislé na pěstování a vývozu čaje, je Šrí Lanka. Vývoj této země je čajem formován již téměř 150 let, a pokud nenastane žádná pohroma, bude mít čaj na tuto zemi rozhodující vliv i nadále (SLTB, 2014).

Pro naši diplomovou práci je čaj zcela zásadní, a proto si ho blíže představíme v druhé kapitole. V první části kapitoly zmapujeme samotnou historii čaje. Poté čajovník zařadíme z biologického hlediska. Blíže se podíváme na jeho výrobu, kde si jednotlivě popíšeme proces pěstování, sklizně a následného zpracování a třídění. Dále



zhodnotíme produkci a systém obchodování s čajem. Ve druhé části se zaměříme na čaj ze Šrí Lanky. Vysvětlíme, jak se čaj na ostrov Cejlon dostal, kde se pěstuje, jak probíhá produkce Cejlonského čaje a jak se s touto komoditou obchoduje.

### 4.2.1 Historie čaje

Čaj pochází z Číny a údajně byl znám již před více než 5000 lety. Jedná se o jednu z nejstarších kultivovaných rostlin na světě. Nejstarší doložené prameny o čaji pocházejí z roku 221 př. n. l., jedná se o svitky dokazující zavedení daně z čaje. To jen dokazuje fakt, že v Číně byl čaj v té době už velmi rozšířeným a oblíbeným nápojem a obchodní komoditou (Wachendorfová, 2007).

K tomu, jak byl čaj objeven, se váže řada příběhů. Jedna z legend například přisuzuje objevení čaje čínskému císaři Šen-nungovi, kterému do převařené vody spadly lístky čajovníku a jemu tento nápoj natolik zachutnal, že si ho vyžádal na každý další den. Druhý často opakovaný příběh se váže k buddhistickému mnichovi Bódhidharmovi<sup>4</sup>, který při meditaci únavou usnul a když se probudil, byl tak naštvaný na svá unavená víčka, že si je raději uřízl a zahodil. Z víček poté vyrostl keř, jehož zelené listy dokázali zahnat únavu. Nejpravděpodobnější teorií se ovšem zdá, že člověk přirozeně zvědavý, hledal stále nové a nové účinky rostlin, až narazil na rostlinu, která dokáže zahnat únavu a zvýšit soustředěnost (Valter, 2000).

Posuňme se ale od legend a příběhů více do reality. Čaj se zprvu používal hlavně jako lék na posílení organismu, zlepšení zraku, proti bolestem hlavy a dokonce i na revmatismus (Thoma et al., 2002). Nejstarší herbář, který obsahuje zmínky o čajovníku, se datuje již do 5. století n. l. Od 6. století se tento nápoj stává nesmírně oblíbeným u čínské aristokracie a později i mezi mnichy, literáty, básníky a malíři. Umělci okouzlení účinky této rostliny, často neváhali a tento zázrak opěvovali i ve svých dílech. V 8. století čajový mistr Lu Ju sepsal několiksvazkové dílo *Vše o čaji*, kde podrobně popsal, jak správně postupovat při přípravě čaje, čímž posunul čajovou kulturu zas o něco dále. Mezi 10. a 13. století dosáhlo čajové umění svého vrcholu. Čajovní mistři své doby přišli s naprosto novým postupem na zpracování čaje, kdy se listy čajovníku nejprve napařily, poté se zpracovaly na prášek, a nakonec se lisovaly do nejrůznějších tvarů, čímž dostali čaj do područí široké veřejnosti. Ovšem za doby

---

<sup>4</sup> Bódhidharma je indický buddhistický mnich, původně jihoindický princ, který v Číně v roce 520 př. n. l. založil školu tzv. zenového buddhismu (Lao ma, 2013).

nadvlády Mongolů tento druh práškového čaje z Číny naprosto vymizel a populární se stal naopak neupravovaný druh čaje, vhodný pro napařování, tak jako je tomu i dnes. Čína si své prvenství čajové velmoci udržela až do poloviny devatenáctého století, nakonec však byla díky moci Velké Británie předechnána koloniální Indii (Wachendorfová, 2007).

Do Japonska byl čaj přivezen již v 8. století buddhistickými mnichy. Zpočátku rostl planě a byl využíván pouze mnichy při meditacích. Později se ovšem začal pěstovat ve větší míře, používal se jako lék a sloužil převážně císařské rodině a horní vrstvě společnosti. Mezi běžný lid se tento lahodný nápoj rozšířil až kolem 12. století. V 15. století Japonci začali s tzv. čajovými obřady, jež převzali z Číny, a které později dovedli k naprosté dokonalosti. Jednalo se o umění přípravy čaje, ke kterému se v Japonsku přidávalo i dosažení spirituálních a duchovních výšin (Ibid.).

Do Evropy se čaj dostal asi v polovině 16. století a to hlavně díky portugalským obchodníkům a misionářům. Ovšem prvními velkými dovozci čaje se stali až Nizozemci na konci 16. století. Ti také na přelomu století vytvořili první obchodní stanici pro čaj na ostrově Jáva. Čaj se brzy stal módním nápojem po celém Holandsku, ze kterého se následně rozšířil i do zbytku kontinentální Evropy. Ovšem kvůli jeho vysoké ceně dominoval jen ve vysokých kruzích (UKTIA, 2017). V roce 1669, kvůli veliké popularitě čaje v královských kruzích, začínají s čajem obchodovat mimo Nizozemců i Britové a zakládají tzv. Východoindickou společnost. Obchodní vztahy s Čínou jsou ale od počátku značně komplikované a nakonec se Británie rozhoduje pro založení vlastních čajových plantáží ve svých koloniích. Tím se čaj dostává do Indie, na Cejlon, do Keni a na mnohá další koloniální panství. Díky masovému rozšíření čajových plantáží a provozu Suezského průplavu se nakonec na počátku dvacátého století čaj stává běžně dostupným i pro obyčejného člověka (Valter, 2000).

#### **4.2.2 Čajovník**

Čaj se připravuje louhováním předem zpracovaných lístků z rostliny čajovníku. V latině nese tento keř označení *Camellia* sp. Celkově se ve světě objevuje téměř 250 druhů čajovníku, nejčastěji rostoucích ve východní Asii. Z botanického hlediska se jedná o tropické a subtropické stále zelené stromy a keře, které v přírodě vyrůstají do výšky 5 až 15 metrů. Rostliny mají obvykle lesklé zelené oválné listy dlouhé kolem 3 až 10

centimetrů. Květy jsou zpravidla bílé, žluté či růžové barvy, vyrůstají jednotlivě až po třech a mají pět až sedm okvětních lístků (Rafferty, 2012).

Pro výrobu pravého čaje je používán druh čajovník čínský (*Camellia sinensis*) a čajovník assamský (*Camellia assamica*). Na plantážích se zpravidla pěstují kříženci obou těchto druhů, jež zajišťují žádané vlastnosti (odolnost proti parazitům, kvalita listů, snášenlivost sucha). Čajovník čínský je keř s malými listy, volně dorůstá výšky kolem 3 až 5 metrů a snese drsnější klimatické podmínky. Naopak čajovník assamský je stromovitýho vzrůstu, dosahuje výšky až kolem 15 metrů a vyžaduje teplejší a stabilnější klima. V zemích produkujících čaj, se tyto keře udržují ve výšce kolem jednoho metru, kvůli snadnějšímu přístupu při sběru čajových lístků (Wachendorfová, 2007). Na výrobu čaje se z keře sbírají převážně první 3 lístky. Ty se mohou sbírat dvakrát až pětkrát do roka, záleží ovšem na podnebí a geografické poloze dané oblasti (Žáček et al., 1977).

## **4.2.3 Výroba čaje**

### **4.2.3.1 Pěstování čaje**

Čajovník původně rostl pouze na území jihovýchodní Asie, na hranicích Číny a Indie. V současnosti je tato kulturní plodina pěstována ve více než 30 zemích světa. Mezi největší producenty čaje současnosti patří Čína, Indie, Keňa, Šrí Lanka, Turecko, Vietnam, Indonésie, Argentina a Japonsko (Chang, 2015).

Keře čajovníku se pěstují v tropických a subtropických monzunových oblastech. Ideální teplota je mezi 10 a 30 °C s úhrnem srážek alespoň 1200 milimetrů za rok. Rostliny preferují kyselé půdy. Optimální nadmořská výška je v rozmezí 600 až 3000 metrů. Zpravidla platí, že ve vyšších nadmořských výškách se pěstuje kvalitnější a jemnější čaj, ovšem roste pomaleji než v nížinách (Fuller, 2017).

Rozmnožování čajovníků se provádí dvojím způsobem. Původní metodou je vysévání semen získaných z dospělých rostlin. Metodou novější a dnes častěji využívanou je sázení sazenic získaných řízkováním matečných rostlin. Keř se udržuje ve výšce kolem 70 až 120 cm a sklízet se může nejdříve po čtyřech letech (Wachendorfová, 2007).

#### 4.2.3.2 Sklizeň čaje

Doba sklizně se určuje podle klimatických podmínek a má rozhodující vliv na kvalitu výsledného produktu. Ve vlhkých tropických oblastech se sklízí až třicetkrát do roka. Ve většině zemí se sklizeň stále provádí ručně, což sice představuje velmi náročnou a nákladnou práci, nicméně je tím zajištěna kvalita a výběr nejlepších lístků z každé rostliny. Převážně se jedná o ryze ženskou práci, kdy zkušené sběračky dokážou denně sklídit až 30 kilogramů čerstvého čaje. Sbírají ručně většinou tři nejmladší čajové lístky z každé rostliny, které poté hází do košů nesoucích na zádech (Chutný čaj, 2008). Následně je čaj z košů vysypán na sběrných místech u plantáží, převážen a dovezen rovnou do továren na zpracování čaje.

Způsobů sklizně je hned několik. V minulosti, na čínském císařském dvoře, byl nejběžnější způsob sklizně označovaný P+1 (Pekoe+1), sbíral se jen pupen a jeden připojený list. V současnosti je nejběžnějším způsobem sběru P+2, sběr nejmladšího pupenu a dvou přilehlých listů. Pro čaje bílé, zelené a výjimečně jemné černé čaje se sklízí pouze pupen z každé rostliny, který obsahuje největší množství cenných látek. Sklizeň P+3 popřípadě P+4 vedou ke snížení kvality čaje (Valter, 2000).

Ve spojení se sklizní čaje, se často hovoří o špatných pracovních podmínkách sběraček čaje. Jak tomu již bývá, prospěch z tvrdé práce většinou nemají pracovníci na plantážích, nýbrž určitý mezičlánek či vedení čajového řetězce. Z tohoto důvodu postupně vzniká celá řada neziskových organizací v zemích s konečnými spotřebiteli. Organizace následně vyjednávají s pěstitelskými zeměmi o zlepšení životních podmínek sběraček a pracovníků továren, podporují vzdělávací a zdravotní programy a projekty na výstavbu bytů, školek, škol a nemocnic. Ovšem je i nadále potřeba rozšiřovat povědomí o situaci na čajových plantážích mezi konečné spotřebitele a vychovat tak novou generaci udržitelně odpovědných zákazníků (Wachendorfová, 2007).

#### 4.2.3.3 Zpracování čaje

V této kapitole práce si popíšeme metodu zpracování černého čaje často označovanou jako metodu tzv. ortodoxní. Ta se skládá z pěti za sebou jdoucích kroků: zavadnutí, rolování, fermentace, sušení a třídění. Celý proces zpracování čaje probíhá uvnitř čajových továren.

Čerstvě sklizené listy dovezené do čajové továrny se skládají na stojany/drátěná plata a nechávají se zavadnout. Běžně usychají pouze díky čerstvému vzduchu skrze

otevřená okna. Proces se dá urychlit ventilátory vhánějící pod stojany teplý vzduch. Tento proces vyžaduje okolo 6 až 10 hodin. Z listů se tak vypaří asi 30 % vlhkosti a stává se ideálně vláčným k rolování (Valter, 2000).

Po zavadnutí se listy rolují. Dříve se proces rolování prováděl ručně, byl ovšem velmi zdlouhavý a náročný. Dnes se k rolování využívají jednoduché rolovací stroje se dvěma kovovými deskami, ve kterých se čajové lístky rovnoměrně válejí a svinují. V rolovacím stroji jsou lístky i částečně rozdrcené, čímž uvolňují šťávy, které umožňují následnou fermentaci (Wachendorfová, 2007).

Částečně rozdrcené a zarolované čajové lístky se přesypou na speciální stoly určené k fermentaci. Nejedná se o fermentaci v pravém slova smyslu. Jde pouze o biochemickou reakci, kdy uvolněné enzymy z listů spolu se vzdušným kyslíkem způsobí oxidaci přítomných polyfenolů. Tím zelené listy mění svou barvu na tmavě hnědou a získávají svou typickou vůni. Tento proces trvá asi dvě až tři hodiny a závisí na něm chuť, aroma a barva čaje. Druhy zeleného a černého čaje se liší dobou a způsobem fermentace (Thoma et al., 2002).

Po fermentaci jsou čajové listy co nejrychleji usušeny horkým vzduchem v sušičkách, tak aby došlo k zastavení oxidace. Suší se při 85 °C asi dvacet minut. Proces se v případě potřeby může několikrát opakovat, tak aby výsledný čajový lístek měl obsah vody pod 3 %. Při sušení vznikají další nové chuťové a vonné látky, které charakterizují již hotový čaj (Valter, 2000).

Usušený čaj se nakonec prosévá přes jednotlivá mechanická síta, zbavuje se stonků a nečistot a třídí se podle kvality a velikosti lístků (Valter, 2000).

#### **4.2.3.4 Ostatní výrobní metody černého čaje**

CTC (Crushing, Tearing, Curling) tedy drcení, trhání a svinování je zrychlená metoda zpracování čaje. Listy se nejprve nechají zavadnout, poté se jednou svinou a strojem roztrhají na malé kousky, tak aby došlo k rychlejší oxidaci. Výsledkem je čajová drť (Fannings) a čajový prach (Dust), který se běžně používá k výrobě sáčkového čaje (Wachendorfová, 2007).

LTP (Lewrie Tea Processor) neboli Lewrieho čajový procesor je přístroj, ve kterém rotující nůž krájí lístky na extra malé části, ale zároveň je do něj vháněn studený vzduch, aby proces oxidace nebyl vyvolán moc brzy. Takto nadrcený čaj ve

fermentačním žlabu oxiduje, poté se usuší a je balen přímo do čajových sáčků (Wachendorfová, 2007).

#### **4.2.3.5 Označení a třídění čaje**

Čaj můžeme klasifikovat a třídit, podle několika kritérií. Nejčastěji se třídí podle původu, vlastností a způsobu zpracování.

Dle původu čaje (Valter, 2000):

- Čínské čaje (An-chuej, Chaj-nan)
- Indické čaje (Asám, Dárdžiling)
- Ceylonské čaje (Kandy, Nuwara Eliya)
- Z Formosy (Senča)
- Japonské čaje (Udi)
- Ostatní čaje

Dle velikosti čajových lístků (Wachendorfová, 2007):

- Listové čaje (Whole Lea)
- Zlomkové čaje (Broken)
- Čajovou drť (Fanning)
- Čajový prach (Dust)

Dle způsobu výroby čaje (Valter, 2000):

- Černé plně fermentované
- Modrozelené částečně fermentované (Oolong, Pouchong)
- Zelené nefermentované
- Bílé nefermentované
- Žluté speciálně fermentované
- Vícenásobně fermentované (Pu Erh)

Kritérií ovšem existuje celá řada, a tak se v jednotlivých částech světa můžeme setkat s různým typem dělení. Klasifikaci čajů ze Šrí Lanky si blíže popíšeme v kapitole Cejlonský čaj.

#### **4.2.3.6 Mezinárodní trh s čajem**

Čaj je globální komodita, která je v surové i zpracované podobě posílána do celého světa. Světový trh s čajem je ovlivněn především poptávkou po komoditě. Přes řadu změn v poslední době dochází k větší integraci trhu. Jedná se o silně konkurenční prostředí (Van der Wal, 2008).

Čajový produkční řetězec zahrnuje všechny aktivity související s výrobou produktů, jeho konečnou spotřebou, vývojem a výzkumem, dodávkami surovin a prodejem. Je značně složitý a zahrnuje mnoho aktérů. Začíná u pracovníků a drobných zemědělců, kteří pracují na čajových polích a sbírají čajové lístky. Ti jsou zaměstnáni převážně majiteli velkých čajových plantáží (často velké korporace jako Unilever, Tata Tea apod.), občas malými pěstiteli. Čajové lístky jsou poté převezeny do čajových továren, kde se čaj primárně zpracovává, třídí a balí. Továrny fungují buďto jako samostatný obchodní subjekt (koupě čerstvých lístků, zpracování a prodej) nebo patří společnostem vlastnících i plantáže. Z továren se zabalený čaj posílá na jednotlivé čajové aukce, kde je po doporučení degustátorů zkupován čajovými společnostmi a soukromíky. Společnosti následně nakoupený produkt převáží z produkčních zemí do svých zpracovatelských závodů, kde ho dále upravují. Nakonec je čaj ve finální podobě distribuován do běžných obchodů, kde je nabídnut konečným spotřebitelům (Van der Wal, 2008).

V posledních letech v čajovém sektoru přibývá drobných zemědělců vlastnících menší čajová pole (10 – 12 ha). Například v Keni a na Šrí Lance drobní zemědělci produkují již téměř 65 % celkové produkce čaje. Jedná se o velmi atraktivní podnikání, jelikož čaj poskytuje práci a příjem po celý rok, vyžaduje relativně malé investice a riziko úplné ztráty úrody je minimální (Ibid.).

#### **4.2.3.7 Produkce a spotřeba čaje**

Produkce čaje každoročně narůstá. Dnes je největším producentem čaje na světě Čína. Ta ročně vyprodukuje kolem 2 milionu tun čaje, což představuje asi 38 % světové produkce. Po ní následuje Indie (1,3 milionu tun, 2013), Keňa (436 tisíc tun, 2013), Šrí Lanka (343 tisíc tun, 2013), Turecko, Vietnam a Indonésie (FAO, 2015).

Také spotřeba čaje se dlouhodobě zvyšuje. Například v roce 2013 se spotřeba zvýšila o 5 % a činila 4,84 milionu tun. Tento velký nárůst byl podpořen zejména rychlým růstem příjmů v zemích s rozvíjející se ekonomikou. Největším spotřebitelem

čaje se, tak díky rychle se zvyšujícím příjmům a velkému počtu obyvatel, stala Čína. Ta v roce 2013 spotřebovala 1,61 milionu tun, tedy téměř 80 % své produkce. Dalšími velkými spotřebiteli jsou Indie (1 mil tun, 2013), EU (242 tisíc tun, 2013), Turecko (228 tisíc tun, 2013), Rusko (159 tisíc tun, 2013), USA a Pákistán (Ibid.).

#### **4.2.3.8 Obchod a vývoz čaje**

Obchod s čajem, na rozdíl od řady jiných komodit, neprobíhá prostřednictvím komoditních burz, nýbrž skrze aukční centra v produkčních zemích. Aukce se konají zpravidla jednou týdně a účastní se jich pouze registrovaní prodejci, makléři pracující pro jednotlivé čajové společnosti a firmy poskytující sklady pro úschovu čaje. Jen asi 30 % čaje se prodá přímým prodejem prostřednictvím státních či soukromých zahraničních společností. Obchod s čajem je dnes ovládán malým počtem převážně nadnárodních společností (Van der Wal, 2008).

Vývoz čaje v roce 2013 dosáhl 1,77 milionu tun a příjmy z vývozu v tom samém roce činili 5,7 miliard dolarů. Oproti produkci čaje se v žebříčku největších vývozců se na prvním příčce umístila Keňa a až po ní Čína, Šrí Lanka a na čtvrtém místě Indie. Rozkol v pořadí je zapříčiněn tím, že většina produkce čínského a indického čaje jde na vlastní spotřebu a nikoliv na vývoz (FAO, 2015).

#### **4.2.3.9 Ceny čaje**

Jelikož neexistuje jednotná cena čaje, zavedla organizace FAO (*Food and Agriculture Organisation*) tzv. kombinovanou cenu (composite price), jako indikátor ceny čaje. Ta je odvozena od průměrných cen černého čaje z jednotlivých čajových aukcí. Díky ní můžeme hodnotit vývoj cen čaje v určitém časovém horizontu (FAO, 2015).

Vývoj světových cen čaje je značně kolísavý. Na ceny působí především klimatické podmínky v jednotlivých pěstitelských oblastech a zároveň světové dění. Ceny čaje svého maxima dosáhly v roce 2009, kdy se cena čaje pohybovala kolem 3,18 USD za jeden kilogram. Od té doby mají ceny spíše klesající tendenci a například v roce 2014 se čaj v průměru prodával za 2,65 USD za kilogram. I tak můžeme říci, že od roku 2012 jsou ceny podstatně vyšší než v minulých dvou desetiletích, což značí větší vyrovnanost mezi poptávkou a nabídkou (FAO, 2015)



Vyšší ceny čaje mají za následek zvýšení příjmů z vývozu, což významně ovlivňuje příjmy domácností. Zlepšují se tak životní podmínky pro pracovníky plantáží a potravinovou bezpečnost v produkčních zemích (Van der Wal, 2008).

Do budoucna se předpokládá, že ceny čaje se budou i nadále zvyšovat z důvodu rostoucí poptávky a klesající nabídky, jež bude stále více ovlivňována klimatickými změnami (FAO, 2015).

## 4.2.4 Cejlonský čaj

### 4.2.4.1 Cesta od kávy k čaji

Cejlonský čaj dnes patří k nejlepším čajům na světě. Za jeho zrodem ovšem nestojí inovativní císař ani věčně unavený mnich, který si musel uřezat oční víčka, nýbrž pohroma, jež zasáhla Cejlon v 2. polovině 19. století. Ovšem je třeba se podívat ještě dál. Ačkoli se to může zdát sebevíc podivné, vše začíná u kávových plantáží.

V roce 1815 kapituluje poslední cejlonské město Kandy a celý ostrov Cejlon se dostává pod nadvládu britské koruny. V té době se ostrov potýká s velkými finančními problémy a dlouhodobě není schopen platit Britům za údržbu vlastní infrastruktury a vojenskou přítomnost. Tento problém se snaží vyřešit hned několik britských guvernérů. S pořádným nápadem přichází až Edward Barnes, který po řadě výzkumů, zavádí státní podporu pro pěstování a následný obchod s kávou. Pěstování kávy se postupně rozšiřuje od města Kandy na jih až k centrálním kopcům a navzdory mnoha překážkám se Cejlon v sedmdesátých letech 19. století stává největším světovým exportérem kávy na světě. Zisky a příjmy z kávového průmyslu obrací chudou britskou kolonii na moderní a prosperující stát s fungující infrastrukturou (SLTB, 2014).

Velký zlom nastává v roce 1869, kdy hned několik plantáží s kávou je napadeno agresivní oranžovou plísní - *Hemileia vastratrix*. Ta se velmi rychle rozšiřuje a během deseti let hubí téměř všechny kávové keře na ostrově (Thoma et al., 2002). Tím se hrouť celá koloniální ekonomika, vystavěna hlavně na kávovém průmyslu a plantáže jsou nesmyslně a pod cenou rozprodávány velkým britským firmám (SLTB, 2014).

Mezitím u města Kandy skotský plantážník James Tylor začíná s experimentálním pěstováním čajových odrůd z Asámu na plantáži Loolecondera. V době, kdy jsou kávové plantáže zasaženy oranžovou plísní, má Tylor osázených asi 20 akrů pozemku. Pěstování čaje se v hornaté oblasti rychle osvědčí a Tylor zakládá první manufakturu na

zpracování čaje na Cejlonu. V té se v prvopočátcích listy ručně svinují na verandách a suší na drátěných podnosech v hliněných pecích. V roce 1873 posílá do Londýna svou první zásilku čaje, která odstartuje čajovou horečku. Taylorův úspěch se brzy rozkřikne do okolí a plantážníci z celého ostrova se přijíždějí učit jak pěstovat a zpracovávat čaj. Nakonec se, i přes obrovské náklady, podaří zlikvidovat více než 300,000 akrů napadených kávových keřů, vysázet nové rostliny čajovníku, tím zachránit plantážnictví a posléze opět rozproudit cejlonskou ekonomiku (Thoma et al., 2002).

Na přelomu 19. a 20. století se čaj pěstuje na téměř 400,000 aktech půdy a většina úrody jde na export. Ovšem rychlé rozšiřování čajových plantáží sebou přináší problematiku nedostatku pracovních sil. Sinhálští obyvatelé Cejlonu o práci na plantážích nejeví příliš zájem a Britové jsou nuceni hledat jinde. Začínají tak najímat chudé tamilské zemědělce z jihu Indie, kteří kvůli hladomoru neváhají a i s celými rodinami se na ostrov stěhují. Na konci 19. století na čajových plantážích pracuje už kolem milionu Tamilů (Thoma et al., 2002).

Většina plantáží a fabrik na zpracování čaje je v té době vlastněna velkými britskými společnostmi. S čajem je většinou obchodováno na čajových aukcích v Kolombu a na čajové burze v Londýně. V roce 1925 Britové zakládají první Čajový výzkumný ústav na Cejlonu a kvůli velké popularitě Cejlonského čaje v Británii roku 1946 otevírají první Centrum Cejlonského čaje v Londýně (SLTB 2014).

Radikální změny v čajovém průmyslu přichází po vyhlášení nezávislého státu Cejlon 4. února 1948. Přes milion Tamilů, pracujících na čajových plantážích a v čajových továrnách, ztrácí ze dne na den občanství a tím i veškerá vlastnická a voličská práva, možnost vycestovat apod. V roce 1972 je navržena a následně schválena nová ústava a ze státu Cejlon se stává Sociálně demokratická republika Šrí Lanka (Colin-Thomé, 2017). To přináší komplikace, jak pro Cejlonský čaj jako marketingovou značku, tak pro celý čajový průmysl. Nakonec název mezinárodní značky „Cejlonský čaj“ pro marketingové účely zůstává, ovšem všechno ostatní se mění od základu. Většina čajových plantáží je kvůli nové pozemkové reformě znárodněna, čímž se do rukou státu dostává téměř 415 000 akrů kultivované půdy. Mnoho soukromých firem pracujících v čajovém průmyslu je nuceno ukončit svou činnost. Stát vytváří nový systém v čajovém průmyslu. Nejvíce pravomocí je vloženo do rukou nově vytvořené Rady pro rozvoj čajových pozemků (*Tea Estate Development Board*). Vláda tak vlastní monopol na produkci Cejlonského čaje, který drží po 16 let. V té době se Šrí

Lanka stává největším vývozcem čaje na světě, vyrábí se první čajový sáček s porcovaným Cejlonským čajem a otevírá se nový trh na Blízkém východě. Nakonec ovšem zaměstnanecké problémy, administrativní obtížnost a finanční ztráty vedou vládu k opětovné privatizaci čajového průmyslu v roce 1992. Od té doby vlastní vláda titul vlastníka půdy, ale veškeré řízení plantáží a čajových továren má v rukou soukromý sektor. Plantáže jsou předány do rukou velkým plantážním společnostem (*Regional Plantation Companies*, zkr. RPC), které dnes spravuje asi 80 tisíc ha a drobným zemědělcům (do 50 akrů) vlastnícím dohromady 132 tisíc ha čajových pozemků (Chandrabose, 2015).

#### **4.2.4.2 Pěstování a zpracování Cejlonského čaje**

Čajovník pěstovaný na Šrí Lance pochází z Číny, ze které byl na ostrov dovezen asi před 150 lety v podobě semen. Jedná se o hybridy zkřížených čajovníků čínských a čajovníků assamských. Čajové zahrady se nachází převážně v hornatých oblastech střední a jižní části ostrova s nadmořskou výškou do 2000 m. Obvykle jsou čajové keře vysazovány do řad na svazích hor. Vyžadují neustálou pozornost a péči, kdy nejdůležitější je pravidelná aplikace hnojiv a časté prořezávání. V současnosti se čaj pěstuje na téměř 220 tisících hektarech, tedy asi na 4 % rozlohy země. Na Šrí Lance se můžeme setkat s dvojitým způsobem pěstování. Nachází se zde jak velké čajové plantáže (43 %), které vyprodukují asi 35 % čaje, tak malá čajová pole (57 %) patřící drobným zemědělcům, jenž produkují přibližně 65 % Cejlonského čaje (Munasinghe et al., 2013). Ostrov je rozdělen do sedmi hlavních pěstitelských oblastí, z nichž každá je známá pro výrobu čaje určitého charakteru. Jedná se o oblasti Nuwara Eliya, Dimbula, Uva, Uda Pussellawa, Kandy, Sabaragamuwa a Ruhuna (Perera, 2014).

Klimatické podmínky na Šrí Lance umožňují sklízet Cejlonský čaj po celý rok. Průměrné dešťové srážky se pohybují kolem 1000 až 1250 mm za rok. Kvalitní sezónní sběr je ovlivněn střídáním monzunů na ostrově. Na jihozápadě Centrálního pohoří probíhá od ledna do března a na severovýchodě Centrálního pohoří od června do srpna. Výjimku tvoří pěstitelská oblast Nuwara Eliya, kde její specifické vysokohorské klima přináší nejkvalitnější čaj od ledna do dubna. Sběr probíhá převážně ručně. Po sběru jsou lístky váženy a přepracovány do nejbližší čajové továrny (SLTB, 2014).

Čajové továrny jsou zpravidla vícepatrové budovy nacházející se v těsné blízkosti plantáží (příloha 1), tak aby se co nejvíce snížil čas mezi sběrem a následným

zpracováním. Zpracování Cejlonského čaje probíhá nejčastěji takzvanou ortodoxní metodou, kterou jsme si přiblížili v předchozí kapitole. Ovšem výjimkou není ani metoda CTC, která se používá pro zpracování Cejlonských čajů nižší kvality. Výjimečně na Šrí Lance můžeme narazit na výrobu zelených, instantních a ochucených čajů nebo čajů bio kvality (Perera, 2014).

Na Šrí Lance se Cejlonský čaj třídí podle kvality a velikosti čajových lístků nebo podle nadmořské výšky, ve které se čaj pěstuje (TeaPortal, 2017).

Cejlonské čaje dle kvality a velikosti čajových lístků (Ibid.):

- Silver Tips (zelený čaj)
- Orange Pekoe
- Flowery Broken Orange Pekoe
- Broken Orange Pekoe
- Pekoe
- Broken Orange Pekoe Fannings
- Dust
- Flowery Broken Orange Pekoe Fanning Extra Special
- Flowery Broken Orange Pekoe Fannings
- Broken Pekoe

Tip označuje nejmladší čajový lístek neboli pupen, často porostlý bílým chmýřím, z něhož se vyrábí ten nejjemnější a nejkvalitnější čaj. Silver popřípadě gold tip poukazuje pouze na zabarvení špičky usušeného pupenu. K pupenu přiléhá první čajový lístek označovaný jako Orange Pekoe, tedy královský nebo také ušlechtilý list, který zajišťuje kvalitní a chuťově nejvýraznější čaj. Druhý čajový lístek nese název Pekoe a vyrábí se z něj čaj střední jakosti. Zbylé lístky se využívají pouze do čajů nižší jakosti. Pokud je čaj označen slovem flowery, jedná se o čaj z mladých lístků s květinovou vůní. Broken, fanning a dust hodnotí velikost zpracovaného listu (Thoma et al., 2002).

Cejlonské čaje dle nadmořské výšky (SLTB, 2014):

- Vysokohorské (High Grown – nad 1200 m)
- Ze středních oblastí (Mid Grown – 600 až 1200 m)
- Z nížinných oblastí (Low Grown – pod 600 m)

U Cejlonských čajů, stejně jako u většiny ostatních, platí pravidlo, že čím výše jsou čajové plantáže posazeny, tím je čaj kvalitnější a jemnější. Na druhou stranu chuť každého člověka jsou velmi subjektivní, a proto se nedá říci, že čaje z vysokohorských oblastí jsou ty nejlepší pro všechny. Například v Turecku je oblíbenější čaj z nížinných oblastí, jelikož Turci preferují čaj s intenzivnější a plnější chutí (Valter, 2000).

#### 4.2.4.3 Hlavní pěstitelské oblasti na Šrí Lance

Oblast *Kandy* je považovaná za matičku Cejlonského čaje. Čaj je zde pěstován ve výškách mezi 650 a 1300 m, jedná se tedy o Mid Grown oblast. Plantáže jsou chráněny před monzunovými větry okolními horami a hustou vegetací. Pro čaje z Kandy je typické plné a intenzivní aroma a červenohnědý až měděný nálev. Díky tomu je velmi oblíbený v Evropě, Austrálii a Severní Americe (Perera, 2014).

*Nuwara Eliya* je nejznámější a nejvýše položenou pěstitelskou oblastí na Šrí Lance. Čajové plantáže jsou položeny ve výškách kolem 2000 m, což představuje High Grown region. Vysoká nadmořská výška a nízké teploty zajišťují nejkvalitnější jemný Cejlonský čaj s lehce květinovou vůní a světlým, zlatým odstínem. Jedná se převážně o čaje typu Orange Pekoe a Flowery Orange Pekoe (SLTB, 2014).

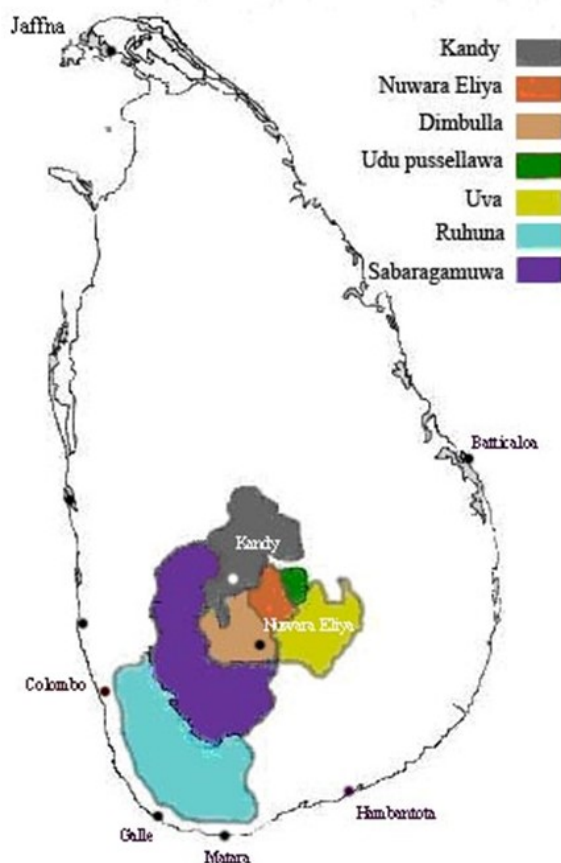
Plantáže *Dimbula* leží v High Grown oblasti v nadmořské výšce kolem 1250 m. Nejkvalitnější čajové lístky se sbírají od ledna do dubna. Pro čaje z Dimbula je typické jemné jasmínové či cypřišové aroma a svěží vyvážená chuť. Nápoj má krásné oranžové odstíny (Green Horizon, 2014).

Plantáže *Uva* se rozkládají na jihovýchodní části Centrálního pohoří. Nejkvalitnější sběr tedy probíhá od června do srpna a jedná se o oblast High Grown. Čaj má nezaměnitelný charakter, dřevnaté a kořeněné aroma a tmavě oranžovou až hnědou barvu. Chuť je silná a lehce nahořklá. Tento druh čaje se těší velké popularitě v Německu a Japonsku (Perera, 2014).

Čaj z oblasti *Uda Pussellawa* je často přirovnáván k čajům z oblasti Nurawa Eliya. Plantáže stejně jako u Nurawa Eliya leží v High Grown regionu. Rozdílem je, že čaj z Uda má tmavší zbarvení s narůžovělým odstínem, je silnější a kyselejší. Ideální sběr probíhá od června do srpna (SLTB, 2014).

*Sabaragamuwa* je největší Low Grown čajovou oblast na Šrí Lance. Čaj se pěstuje ve výšce kolem 610 m. Čaj je jemnější povahy, tmavě žlutohnědý s načervenalým zbarvením a s karamelovou chutí (SLTB, 2014).

Čaj z oblasti *Ruhuna* je pěstován v nížinách na jižních pláních ostrova. Kvalitní půda má za následek urychlený růstu keřů s dlouhými lesklými listy. Čaj má výraznou robustní chuť, měděno-červenou barvu a medové aroma. Je velmi oblíbený především v arabských zemích (Green Horizon, 2014). Hlavní pěstitelské oblasti na Šrí Lance jsou znázorněny na obr. 2.



Obr. 2: Hlavní produkční oblasti na Šrí Lance

Zdroj: FAO, 2012

#### 4.2.4.4 Produkce a obchod s Cejlonským čajem

Čajový sektor byl vždy živým komponentem šrílanské ekonomiky. V současnosti je Šrí Lanka 4. největším producentem a 3. největším vývozcem čaje na světě. O produkci se stará na 700 vlastníků čajových pozemků, mezi nimiž jsou jak drobní zemědělci, tak velké mezinárodní společnosti (Van der Wal, 2008). Celková roční produkce Cejlonského čaje se pohybuje kolem 320 tisíc tun, z čehož 315 tisíc tun jde na export (FAO, 2015). Čaj je pro Šrí Lanku nejdůležitější vývozní komodita, která se

na celkovém exportu země podílí z 15 %. Výnosy z vývozu čaje činí v průměru kolem 1,5 miliardy dolarů, což představuje 15 % z celkového národního výnosu z vývozu. Současně čajový sektor představuje významný zdroj příjmů obyvatel, který přímo i nepřímo zaměstnává přes jeden milion obyvatel, tedy 5 % ekonomicky aktivního obyvatelstva (Munasinghe et al., 2013).

Cejlonský čaj je ve světě znám pro svou vysokou kvalitu, jedinečné aroma a skvělou chuť. Je obchodován na čajové aukci v Kolombu, která je největší čajovou aukci na světě. Probíhá dvakrát týdně každé úterý a středu a za jeden měsíc se na ní prodá více než 25 milionů kilogramů Cejlonského čaje (Perera, 2014). Největšími odběrateli Cejlonského čaje jsou země bývalého sovětského bloku, SAE, Turecko, Írán, Velká Británie, Japonsko, Saudská Arábie a Tunisko (BBC, 2002).

Podíváme-li se na problematiku celních opatření u obchodu s čajem, jsou podmínky vcelku příznivé. Dovození cla na černý čaj byla zrušena ve všech zemích EU a USA. Pro dovoz ovšem musí být splněny minimální požadavky, které vyžaduje legislativa jednotlivých států. V Ruské federaci se dovození cla nově pohybují kolem 12,5 % (Flores, 2012). Šrí Lanka si navíc chrání i svůj vnitřní trh s čajem. Například v rámci Jihoasijské zóny volného obchodu si vymohla určité výjimky, které chrání zemědělské produkty, jako je čaj, před dovozem levných potravin z ostatních partnerských států (EU, 2011).

#### **4.2.4.5 Certifikace Cejlonských čajů**

Pravý Cejlonský čaj je jednoduše rozpoznatelný. Nese totiž logo lva (viz obr. 3) a štítek Pure Ceylon Tea, které zaručuje nejen původ, ale i kvalitu Cejlonského čaje. Jedná se o netarifní opatření, jenž znemožňuje cizím výrobkům přístup na trh (Flores, 2012). Čaj s tímto znakem pochází ze sta procent ze Šrí Lanky, kde je i balen a odpovídá standardům kvality stanovených Šrílanskou čajovou komorou (*Sri Lanka Tea Board*, zkr. SLTB). Jedním z takovýchto standardů je například nařízení o minimalizaci používání pesticidů při pěstování. Díky tomuto nařízení je Cejlonský čaj dnes označován za nejvíce ekologický čaj na světě (Mlesna, 2017).



Obr. 3: Logo Cejlonského čaje

Zdroj: EDB, 2017

Dalším ukazatelem stanovujícím kvalitu Cejlonského čaje je mezinárodní certifikace ISO 9001 a ISO 22000 zajišťující bezpečnost potravin. Tu má v současnosti 90 % čajů vyprodukovaných na Šrí Lance (Perera, 2014).

V neposlední řadě kvalitu zaručují i certifikační známky pěstitelských regionů, které fungují již od roku 1975. Jejich použití je přísně řízeno a omezováno a každá z výše popsaných pěstitelských oblastí na Šrí Lance má svou vlastní. Tyto certifikační známky může získat pouze výrobek, který je vypěstován v souladu s právní definicí o původu a výrobě. Čaj tak musí být vypěstován v rámci určité agro-klimatické oblasti, to znamená v určité výšce, a zároveň musí být zpracován v rámci okresu, tedy v továrně stojící v bezprostřední blízkosti čajových plantáží (SLTB, 2014).

### 4.3 Šrí Lanka

V naší třetí kapitole si přiblížíme stát Šrí Lanka. Konkrétní geografické vymezení země pro nás není až tak důležité, a proto se mu budeme věnovat pouze okrajově. Zaměříme se především na historický vývoj, který úzce souvisí s počátky pěstování čaje, na etnické rozložení obyvatelstva, současnou situaci na Šrí Lance, a hlavně dosavadní míru rozvoje.

Šrí Lanka je stát v jižní Asii, nacházející se v Indickém oceánu na ostrově Cejlon. Nejbližší sousední zemí je Indie, kterou od Šrí Lanky odděluje asi 30 km široký Palkův průliv (Ross & Savada, 1990). Z geografického hlediska je ostrov Cejlon pokračováním poloostrova Přední Indie. Hlavním městem tohoto ostrovního státu je městečko Sri Jayewardenepura Kotte, které ovšem tvoří jen jakési předměstí největší šrílanské metropole Kolombo (viz obr. 4). Celková rozloha země činí 65 610 km<sup>2</sup> a počet obyvatel je přibližně 22 miliónů (Indexmundi, 2016).





Obr. 4: Mapa Šrí Lanky

Zdroj: CIA, 2017

### 4.3.1 Historický vývoj

#### 4.3.1.1 První osídlování a zakládání městských států

První Sinhálci se na ostrov Cejlon dostávají asi v 6. století př. n. l. pravděpodobně ze severní Indie. K většímu osídlení dochází kolem roku 500 př. n. l., když na ostrov připlouvají první dobyvatelé pod vedením indického prince Vijayi, který zde zakládá první městský stát. Později vzniká systém nezávislých městských států spravovaných jednotlivými sinhálskými vládci. Asi nejznámějším městským státem se stává království Anuradhapura, které díky obchodu s Indií, Čínou, Persií a Etiopií rychle bohatne, čímž upevňuje svou moc (Lambert, 2017).

Tamilové na ostrov přichází z jižní Indie asi o 200 let později, tedy kolem roku 300 př. n. l. a to hlavně kvůli obchodu. Postupně ovšem získávají čím dál větší vliv na severu ostrova a později se dokonce dostávají do pozice, kdy mohou podnikat výboje na sinhálská království. Dalších 6 století se nese v duchu soupeření o moc mezi těmito dvěma etniky. Od 5. století n. l. začínají městské státy ztrácet na významu, kvůli dlouhodobé invazi ze sousední Indie, ovšem až v roce 1153 se podaří sinhálskému králi

Parakramabahovi sjednotit celý ostrov pod svou nadvládou. Tento stav ale netrvá příliš dlouho a po dalších indických nájezdech se Sinhálci na dlouhá staletí přesouvají na jih ostrova, zatímco Tamilové upevňují svou moc na severu (poloostrov Jaffna). To vede k odlišnému vývoji obou etnik až do doby kolonizace (Ross & Savada, 1990).

#### **4.3.1.2 Kolonizace**

Prvními kolonizátory ostrova Cejlon se na začátku 16. století stávají Portugalci. V té době je ostrov rozdělen na 3 království. Na severu se rozkládá tamilské království Jaffna, na jihu sinhálské království Kotte a v centrální části ostrova sinhálské království Kandy. Portugalci si postupně podmaňují království Jaffna a Kotte, díky čemuž získávají monopol na vývoz vzácného koření (skořice) a drahých kamenů. Zároveň probíhá násilná christianizace buddhistického obyvatelstva (Lambert, 2017). To se ovšem nelíbí království Kandy, které požádá o pomoc Nizozemí. Podle dohody mají Nizozemci pomoci vytlačit Portugalce a přenechat ostrov sinhálskému panovníkovi. Smlouva je ale ze strany Nizozemska porušena a Nizozemci se stávají dalšími kolonizátory Cejlonu. Stejně jako Portugalci si postupně podmaňují výnosný obchod s kořením, na druhou stranu oproti nim zároveň budují infrastrukturu ostrova, zakládají školy a zavádí daně. Ani Nizozemcům se ovšem nikdy nepodaří zmocnit se království Kandy. Prvními kolonizátory, kteří si podmaňují opravdu celý ostrov, jsou až Britové (Peebles, 2006).

V roce 1802 Nizozemí formálně postupuje ostrov ve prospěch Velké Británie a Cejlon je oficiálně prohlášen za britskou korunní kolonii pod správou britského guvernéra. Po získání ostrova Britové postupně zabírají místním jejich pozemky a zakládají kávové plantáže (později i čajové a kaučukové). Významným mezníkem pro ostrov je kávová krize v roce 1869, která na několik desítek let zpomaluje ekonomický rozvoj země. Cestu z ekonomické krize přináší až čaj. Ten se nakonec stává jádrem britského obchodu přinášející obrovské zisky. Kvůli nedostatku pracovní síly Britové najímají tamilské dělníky z jižní Indie na práci na plantážích, čímž výrazně mění demografickou strukturu ostrova. Dodnes asi 700 000 potomků těchto tamilských dělníků stále pracuje na plantážích (Lambert, 2017).

#### 4.3.1.3 Cesta k nezávislosti

Na přelomu 19. a 20. století sinhálští a tamilští obyvatelé Šrí Lanky zakládají národněosvobozenecká hnutí inspirovaná Indií, která ovšem nevedou k příliš velkým změnám. Proces osvobození se urychluje až po 2. světové válce. V roce 1948 se Cejlon po dlouhých vyjednáváních stává parlamentní monarchií v čele s britskou královnou, zastoupenou guvernérem, a tedy členem britského Commonwealthu (Filipský et al., 2003).

První volby v zemi vyhrává sinhálská Spojená národní strana (*United National Party*, zkr. UNP); v opozici k ní stojí tamilské strany a komunisté. Vládní strana se ze začátku soustředí hlavně na sociální problémy státu a nestabilní systém. Po čase však polevuje ze svých cílů a zaměřuje se více na oslabení opozice. Odebírá občanství tisícům Tamilů z horských oblastí, čímž je zároveň zbavuje hlasovacího práva (Ellis, 2011).

Vztahy mezi Sinhálci a Tamily se ještě více přiosťří v roce 1956, kdy se k moci dostává sinhálská Svobodná strana (*Freedom Party*, zkr. SLFP) v čele se Solomonem Bandáranájaka. Ten ruší senát, uzákoňuje sinhálštinu jako jediný oficiální jazyk, znárodňuje do té doby britské čajové plantáže, a vytváří tak státní monopol. V důsledku této politiky odchází velké množství lidí do zahraničí, jelikož se oprávněně cítí býti diskriminováni. Po smrti Solomona Bandíranájaka se vlády ujímá jeho manželka, která se snaží dokončit marxistické vize svého manžela, čímž ovšem zemi přivádí k totálnímu kolapsu a občanské válce (Ross & Savada, 1990).

V roce 1972 přichází SLFP s novou ústavou. Z Cejlonu se stává Socialistická republika Šrí Lanka a buddhismus je prohlášen za státní náboženství (Lambert, 2017). O pět let později ve volbách vítězí UNP, které slibuje přechod k tržní ekonomice a přiděl obilovin. Nová ústava z roku 1978 naprosto mění povahu veřejné správy a ze Socialistické republiky Šrí Lanka se stává Sociálně demokratická republika Šrí Lanka. Co se týče Tamilů, ti ve volbách většinově podporují největší tamilskou stranu, tj. Tamilskou sjednocenou osvobozeneckou frontu (*Tamil United Liberation Front*, zkr. TULF), jejíž cílem je regionální samospráva tamilských oblastí. TULF se nakonec stává největší opoziční stranou v parlamentu se ziskem všech tamilských sdružení až na jedno. Tím je Cejlonský dělnický kongres (*Ceylon Workers Congress*, zkr. CWC), jenž hájí zájmy tamilských pracovníků čajových plantáží. CWC je původně součástí TULF, ovšem před volbami v roce 1977 přijímá nabídku stanout ve vládě po boku UNP. Díky

tomu jsou po zvolení UNP v nové ústavě zahrnuty významné ústupky pro tamilské obyvatelstvo. Tamilština je uzákoněna jako národní jazyk. Tamilům je umožněn jednodušší přístup na univerzity a tamilští úředníci jsou dosazováni na vysoké posty. Ovšem na druhou stranu návrh o založení tamilské regionální samosprávy je jednoznačně zamítnut. Tento vývoj poukazuje na to, že šrílanští Tamilové žijící v severní a východní části země a indiští Tamilové, kteří přijížděli na Šrí Lanku za prací na čajových plantážích, jsou dodnes dvě různé skupiny hájící rozdílné zájmy (Ross & Savada, 1990).

#### 4.3.1.4 Občanská válka

Šrí Lanka je po 2. světové válce poměrně prosperující stát s fungujícím školstvím, byrokracií i politickým systémem. Na druhou stranu její hospodářství je zcela závislé na exportu pouze 3 plodin (čaj, kaučuk a kokosové ořechy). Problematickou sférou je také společenská roztržičnost a multietnicita, kterou pohromadě drží jen averze ke koloniální nadvládě a touha po nezávislosti. Samostatnost tedy s sebou přináší nejen řadu pozitiv, ale hlavně vzrůstající napětí mezi národnostní menšinou Tamilů (hinduisté) a většinou tvořenou buddhistickými Sinhálci (Ross & Savada, 1990).

V padesátých letech se vlády nově vzniklého státu Cejlon ujímají sinhálské strany. Ty ovšem cítí křivdu z dob koloniální nadvlády, která protěžovala spíše tamilské obyvatelstvo, a vytváří tak řadu zákonů, aby výhodnému postavení Tamilů co nejvíce zamezily (Stokke, 1998). Vláda na tamilská území přesidluje sinhálské obyvatelstvo, tak aby Tamilové nebyli v žádné části státu majoritní skupina. Zároveň odebírá až 600 000 Tamilům státní občanství. Tím většina Tamilů ztrácí až do roku 2003 právo volit, vlastnit pozemky a nemovitosti, přístup k bezplatné zdravotní péči a vzdělání a možnost pracovat ve státní sféře. Mnoho Tamilů je deportováno zpět do Indie (Infanti et al., 2015). Jediným oficiálním jazykem se stává sinhálština a státním náboženstvím buddhismus. Díky těmto krokům postupně stoupá napětí mezi Tamily a Sinhálci, které vyústí až v občanskou válku (Filipský et al., 2003).

Krátce před volbami v roce 1977 umírá předseda strany TULF, a jelikož strana ve svých řadách nedokáže najít adekvátní náhradu, slábne její vliv. Zároveň v té době enormně narůstá počet mladých revolučních Tamilů, kteří se přidávají ke skupinám, které se kolektivně označují jako Tamilští tygři. Asi nejsilnější separatistickou skupinou se stávají Tygři osvobozeného tamilského Ílamu (*Liberation Tigers of Tamil Eelam*,

zkr. LTTE). LTTE je založena v roce 1972 Velupillaiem Prabhakaranem a je zodpovědná za jedny z prvních a nejhrušnějších teroristických útoků na ostrově (Ross & Savada, 1990).

Oficiální začátek občanské války se datuje do roku 1983, ovšem násilné střety probíhají již v 70. letech. V roce 1983 ovšem útočí členové LTTE přímo proti vládním jednotkám, čímž zahajují dlouholetý ozbrojený konflikt mezi revolučními Tamily a sinhálskou vládou (Ibid.). Celá válka v podstatě spočívá v tom, že jedna strana reaguje na předchozí provokaci strany druhé. Hned v prvním roce je zabito na tisíce osob a více než 75 000 Tamilů prchá ze svých domovů. Nejvíce postižené je civilní obyvatelstvo (Filipský et al., 2003). K prvním mírovým rozhovorům dochází na přelomu let 2002/2003, vyjednávání však končí neúspěchem. Občanská válka nabírá různé intenzity a ve výsledku trvá více než 26 let. Až v roce 2009 je LTTE definitivně poraženo šrilanskou armádou a bilance tohoto konfliktu je hrůzná. Odhaduje se na 70 000 obětí konfliktu a 1,5 miliónů obyvatel, kteří jsou v průběhu konfliktu nuceni opustit své domovy (Minařík, 2009).

Další velkou ránu utrpí Šrí Lanka v roce 2004, kdy zemi postihuje přírodní katastrofa v podobě tsunami. Ta si vyžádá na 30 000 obětí a 800 000 osob připraví o střechu nad hlavou (Ibid.).

### **4.3.2 Obyvatelstvo**

Jak již bylo uvedeno na začátku 3. kapitoly, na Šrí Lance žije v současnosti asi 22,235 mil. obyvatel. V celosvětovém srovnání se jedná o 57. nejvíce zalidněný stát světa. Průměrný roční přírůstek obyvatelstva je odhadován na 0,84 %. Celková populace je asi z 51 % zastoupena ženami a z 49 % muži. Průměrná délka života je odhadována na 76,56 let. Věkovou strukturu tvoří z 24,58 % obyvatelé ve věku 0-14 let, z 66,3 % věková skupina 15-64 let a poslední skupina 65 a více let je zastoupena z 9,3 %. Na jednu ženu připadá v průměru 2,09 dětí. Urbanizace je v zemi velmi nízká, přibližně 18,4 % obyvatel žije ve městech. Čistý migrační přírůstek je v současnosti -1,3, což je dáno především velkou migrací za prací do zahraničí. Gramotnost činí asi 92,6 %, kdy převyšuje počet gramotných mužů (93,6 %) oproti ženám (91,7 %). Co se týče náboženství, tak 70,2 % šrilanské populace se řadí mezi buddhisty, 12,6 % jsou hinduisté, 9,7 % muslimové, 7,4 % křesťané, kde římskokatolická církev je zastoupena

ze 6,1 % a zbylých 0,05 % populace se neřadí k žádnému náboženství (Indexmundi, 2016).

Úředním jazykem je sinhálština. Na státních úřadech se ovšem stále můžeme setkat i s angličtinou, kterou mluví asi 10 % populace. Tamilština má v současnosti status národního jazyka (Ibid.).

#### **4.3.2.1 Etnické rozložení**

Šrí Lanka je, co se týče národnostního složení, velmi heterogenní stát. Ostrov je osídlen čtyřmi hlavními etnickými skupiny, kterými jsou Sinhálci, šrílanští Tamilové, indiští Tamilové a šrílanští Maurové (Minařík, 2009).

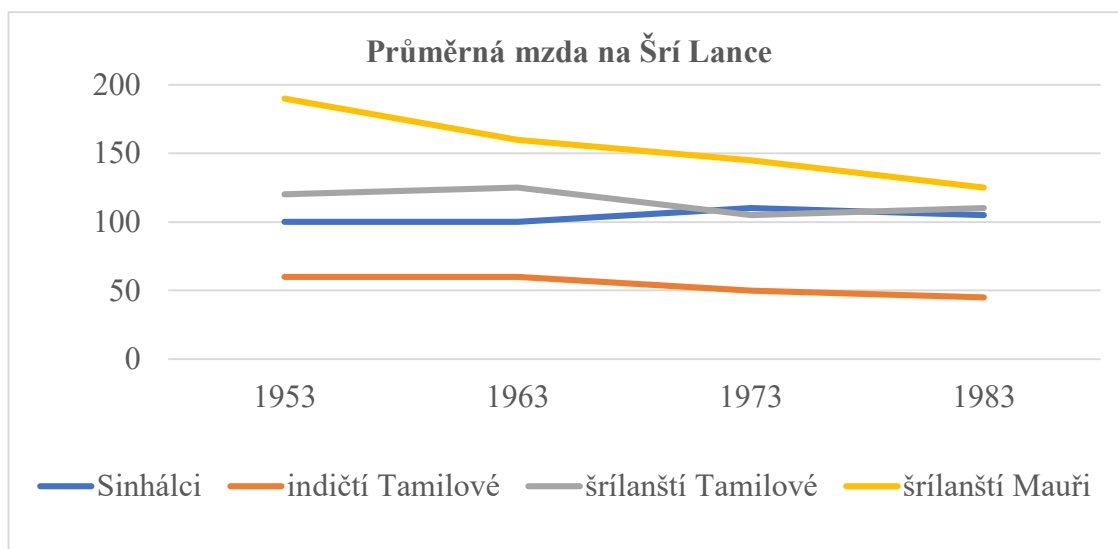
Největší národnostní skupinou jsou Sinhálci, kteří tvoří přibližně 74,9 % šrílanské populace. Toto etnikum indoevropského původu na ostrov Cejlon přišlo asi v 6. století př. n. l. z oblasti Bengálského zálivu. Hovoří sinhálským jazykem, jenž spadá do indoárijské větve indoevropské jazykové skupiny. Většina Sinhálců dnes obývá hlavně jižní, centrální a jihozápadní část ostrova. Drtivá většina z nich vyznává théravádský buddhismus (Stokke, 1998).

Oproti tomu jsou Tamilové na ostrově, v zastoupení 15,4 % a jsou považováni za nejpočetnější šrílanskou menšinu (Indexmundi, 2016). Pocházejí z oblasti jižní Indie, hovoří tamilštinou, jenž spadá do drávicke jazykové skupiny a většinou vyznávají hinduismus.

Tamily můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupinou jsou šrílanští Tamilové, kteří se na ostrově začali usazovat již před 2 tisíci lety a jedná se hlavně o potomky indických obchodníků a dobyvatelů. V současnosti tvoří téměř 11 % šrílanské populace a jsou koncentrováni na severu a severovýchodě ostrova s centrem na poloostrově Jaffna (Ahmed, 2014).

Druhou etnickou skupinu tvoří indiští nebo tzv. horští Tamilové, kteří se na ostrov dostali jako levná pracovní síla, která byla Brity dovezena na práci na horských čajových plantážích v 19. století. Indiští Tamilové pochází původně z nižších indických kast a jedná se o potomky námezdních dělníků, kteří dodnes pracují hlavně v čajovém průmyslu. V současnosti reprezentují asi 5% šrílanského obyvatelstva. Soustřeďují se převážně v horských oblastech centrální Šrí Lanky. V rámci čtyř hlavních národnostních skupin jsou indiští Tamilové skupina s dlouhodobě nejnižší životní úrovní, pro niž jsou charakteristické nejnižší průměrné mzdy (viz Graf 1), nízká míra vzdělání, nejnižší

průměrná délka života a nejvyšší míra úmrtnosti (Stokke, 1998). Většina indických Tamilů byla až do roku 2003 bez občanství. Dnes až 80 % z nich je soustředěno v čajovém sektoru. Jedná se převážně o pracovníky na plantážích a v čajových továrnách (Chandraboze, 2015). Co se týče etnického konfliktu na Šrí Lance, tak můžeme říci, že indiští Tamilové nebyli tak politicky aktivní jako jejich šrílanští soukmenovci ze severu ostrova (Minařík, 2009).



Graf 1: Průměrná mzda na Šrí Lance

Zdroj: vlastní zpracování dle Stokke, 1998

Poslední větší národnostní skupinu tvoří muslimští Maurové (9,2 %), kteří se na ostrov dostali jako indiští obchodníci kolem 9. století n. l. V současnosti žijí především na jihu a jihozápadě země. Maurové žijící na ostrově mluví tzv. arabskou tamilštinou. Jedná se převážně o sunnitské muslimy (DeVotta 2000).

### 4.3.3 Současná situace

#### 4.3.3.1 Společnost a politika

Srílanská demokratická socialistická republika získala svou nezávislost v roce 1948. V současnosti zůstává v platnosti ústava z roku 1978, kterou v té době vytvořila Spojená národní strana. Jedná se o parlamentní demokracii prezidentského typu, tzv. poloprezidentskou republiku založenou podle francouzského modelu. Prezident, který je volen přímou volbou na 6 let, má rozsáhlé výkonné pravomoci. Je vrchním velitelem

ozbrojených sil, má právo odvolat vládu či rozpustit parlament, je neodvolatelný a jmenuje předsedu vlády. Zákonnou moc má ve svých rukách jednokomorový parlament s 225 členy, který je také volen na 6 let (Commonwealth, 2017).

V roce 2015 byl zvolen současný prezident republiky Maithripala Sirisena kandidující za stranu SLFP. Do křesla předsedy vlády byl jmenován lídr UNP Ranil Wickremasinghe, který funkci zastával již ve dvou předchozích volebních obdobích. V roce 2016 byla jmenována současná vláda, jenž je sestavena právě ze členů stran UNP a SLFP, čímž zároveň vytvořila potřebnou 2/3 většinu na prosazování ústavních změn (MZV, 2017).

Nová vláda po svém zvolení učinila řadu pozitivních opatření v mnoha oblastech. Zlepšila se například svoboda projevu a nezávislost médií. Zároveň byly učiněny významné kroky pro vyšetřování korupce a vražd. Nicméně situace v oblasti lidských práv je, zejména na severu země, i nadále znepokojivá. Vláda prozatím nečinila žádné významná opatření, která by řešila otázku diskriminovaných menšin. Zároveň se ukázala být neschopná v provádění reformy v sektorech, kde má významný vliv armáda (demilitarizace, národní bezpečnost). Stále tak přetrvává tzv. horizontální nerovnost, kde sinhálské obyvatelstvo stojí spíše v horních patrech sociálního žebříčku, zatímco Tamilové a další menšiny se nachází spíše v patrech spodních (SriLankaCampaign, 2015).

#### **4.3.3.2 Ekonomická situace**

Ekonomika Šrí Lanky je od konce občanské války na vzestupu. Jedná se o zemi s rychle se rozvíjející ekonomikou s hospodářským růstem přesahujícím 5 %. Státní příjmy jsou závislé na výrobě a exportu oděvů, šrilanských remitencí ze zahraničí, produkci a exportu čaje a turismu. Současná vláda prosazuje liberalizaci trhu, deregulaci ekonomiky a je otevřena novým investicím (Ellis, 2011).

Šrí Lanka má, co se týče jižní Asie, 2. nejvyšší HDP na osobu. Ve světovém žebříčku je se svými 3775 USD na osobu (2015) na 91. místě. Růst HDP dlouhodobě přesahuje hranici 5 % (FocusEconomics, 2017).

Export je silně ovlivněn klimatickými změnami (produkce čaje a gumy) a politickou situací v zemi. Hlavní vývozní položky jsou oděv, textil, plasty, guma, čaj, tabák a koření. Největšími obchodními partnery Šrí Lanky jsou USA, Čína, Indie, Japonsko, Jižní Korea, Pákistán a EU. V roce 1948 Šrí Lanka podepsala Všeobecnou



dohodu o clech a obchodu (*General Agreement on Tariffs and Trade*, zkr. GATT) a v roce 1995 se stala členem Světové obchodní organizace (*World Trade Organisation*, zkr. WTO). Spolu s Indií, Pákistánem, Afganistánem, Bangladéšem, Bhútánem, Maledivami a Nepálem tvoří Šrí Lanka tzv. Jihoasijskou zónu volného obchodu, ve které se od roku 2016 neplatí žádná cla za obchodované zboží (BusinessInfo, 2016).

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo (zkr. EOA) tvoří v současnosti kolem 8 mil. osob, z čehož přibližně 29 % EOA pracuje v zemědělství, 26 % v průmyslu a 40 % ve službách. Nezaměstnanost se pohybuje kolem 4,7 % (2015). Remitence ze zahraničí dlouhodobě rostou, což je dáno tím, že do zahraničí odchází stále více kvalifikovaných odborníků (Ibid.).

Velkým problémem šrílanského hospodářství je v současnosti stále rostoucí státní dluh (téměř 75 % HDP země), malé fiskální rezervy (dlouhodobě klesají) a ekonomická závislost na Číně (nevýhodné půjčky s úroky až 6 %). Vláda po nástupu do své funkce požádala o pomoc IMF, jenž v současnosti pomáhá se snižováním státního dluhu a celkovým hospodařením státu. Šrí Lanka byla ze strany IMF upozorněna hlavně na potřebu kontrolovat státní půjčky, diverzifikovat strukturu vývozu a zemědělskou produkci, snížit přísnou kontrolu soukromého kapitálu a umožnit zahraničním investorům vlastnictví půdy (MZV, 2017).

Pro zrychlení ekonomického růstu je dle BusinessInfo (2016) zapotřebí strukturálních změn v průmyslu, zvýšení produktivity, zajištění stálých dodávek elektřiny a zvýšení investic do státního a soukromého sektoru a do vzdělání. Velký potenciál pro nastartování ekonomiky má i rostoucí turismus a služby s ním spojené.

#### **4.3.3.3 Životní prostředí**

Ještě před 200 lety byl téměř celý ostrov pokryt lesem doplněným hojnou flórou a faunou. Naneštěstí se v době kolonizace o ochraně životního prostředí vědělo jen velmi málo a britští plantážníci v průběhu let postupně zdevastovali téměř celý lesní ekosystém (Ellis, 2011).

I dnes je deforestace jedním z nejzávažnějších environmentálních problémů na ostrově. Rychlý ekonomický rozvoj země a rostoucí počet obyvatel přináší zvýšený tlak na využívání přírodních zdrojů. Většina elektrické energie je vyráběna v tepelných elektrárnách. Cílem současné vlády je vyrábět alespoň 10 % elektrické energie z obnovitelných zdrojů. Z tohoto důvodu se v posledních letech modernizuje řada

hydroelektráren, které mají napomoci ochraně životního prostředí na ostrově (BusinessInfo, 2016). Stále se ovšem jako hlavní zdroj energie využívá především dřevěné uhlí, dřevo a fosilní paliva (Člověk v tísní, 2013).

Mimo nadměrné využívání neekologických přírodních zdrojů je další příčinou odlesňování intenzivní využívání půdy. Půda vhodná pro pěstování plodin nebo chov zvířat (asi 37 % ostrova) je v současnosti nedostatkové zboží, a tak místní neváhají kácet původní prales, aby tím získali nové zemědělské plochy. Množství lesního porostu od minulého století rapidně klesá a dnes je zalesněno méně než 30 % ostrova (Ellis, 2011).

Současně země čelí i celé řadě dalších environmentálních problémů. Jedná se hlavně o degradaci a znečištění půd, špatné hospodaření s vodními zdroji, ztrátu biologické rozmanitosti, erozi půd a špatný odpadový management. Klíčovým faktorem, který může tuto situaci změnit, je ekonomický kontext, jenž významně ovlivňuje udržitelný vývoj země. Podle Dissanayake et al. (2016) je potřeba zvýšit tlak na místní firmy, aby jednaly v souladu s mezinárodními normami a směrnicemi v oblasti životního prostředí a aby se zaměřily na udržitelnou výrobu.

#### **4.3.4 Rozvoj Šrí Lanky**

Šrí Lanka je v současnosti klasifikována jako rozvojová země se středním příjmem. Zařadila se mezi nejrychleji rostoucí světové ekonomiky a jako jediná ze zemí jižní Asie je vysoko hodnocena na HDI. Současnou výzvu představuje dosažení vysokého ekonomického růstu, aniž by došlo k nevratnému poškození životního prostředí a aby byly eliminovány sociální problémy, jako je chudoba, podvýživa, špatné pracovní podmínky a dětská práce (Dissanayake et al., 2016).

Socioekonomické poměry se po ukončení občanské války zlepšili velmi rychle. Dnes je Šrí Lanka v rámci regionu jižní Asie na předních pozicích všech rozvojových ukazatelů. To je dáno jednak její výhodnou geografickou polohou, kdy velká část příjmů pochází hlavně z turismu a produkce potravin, a jednak zodpovědným jednáním současné vlády (agenda udržitelného rozvoje) a její spolupráce s ostatními aktéry (Liyanaarachchi et al., 2016).

Dalším podstatným faktorem, který ovlivňuje úspěšný rozvoj země je i vysoká míra vzdělanosti obyvatelstva. Gramotnost na ostrově je dnes přibližně 92,6 % (Indexmundi, 2016). Nicméně i přes rychlý rozvoj se země stále potýká s řadou

rozvojových problémů. Jsou jimi například rozdílná kvalita škol, špatná dosažitelnost vyššího vzdělání pro děti z chudých rodin, korupce v politické sféře, přetrvávající diskriminace menšin, nízké mzdy a další (RVUR, 2016).

Jelikož je Šrí Lanka stále hodnocena jako rozvojová země, získává značné částky v rámci oficiální rozvojové spolupráce (*Official Development Assistance*, zkr. ODA). Čistá hodnota ODA byla za rok 2014 488 mil. USD. Hlavními donory jsou Japonsko, Mezinárodní rozvojová asociace (*International Development Association*, zkr. IDA), Austrálie, USA, Korea, EU, Francie, Německo a Norsko. Nejvíce financí plyne na rozvoj infrastruktury a služeb, sociální sektor, humanitární pomoc a vzdělání (OECD, 2013).

#### 4.3.4.1 Ukazatelé rozvoje Šrí Lanky

HDP na osobu za rok 2015 činilo na Šrí Lance 3775 USD. Podle žebříčku WB se tedy jedná o zemi s nižším středním příjmem. IMF řadí Šrí Lanku do skupiny rozvíjejících se a rozvojových zemí (Palatková, 2014).

Chudoba na Šrí Lance dosáhla nejvyšší úrovně snížení za posledních 65 let v rámci regionu jižní Asie. Podle průzkumu HIES, který hodnotí chudobu dle příjmů a výdajů domácností klesla chudoba domácností z 28,2 % v roce 1991 na 6,7 % v roce 2013. Extrémní chudoba (*Extreme poverty* - pod 1,25 USD/den) klesla z 13,2 % v roce 2002 na 3,2 % v roce 2013 a běžná chudoba (*Moderate poverty* - pod 3,1 USD/den) poklesla z 56,2 % v roce 2002 na 32,1 % v roce 2013 (Liyanaarachchi et al., 2016).

HDI dosáhlo hodnoty 0,757 (2015), čímž Šrí Lanku staví na 73. místo ze 188 zemí (UNDP, 2015). Tento index ke své kategorizaci používá Rozvojový program OSN. Podle této metodiky je Šrí Lanka brána jako země s vysokým lidským rozvojem. V této kategorii je tento ostrovní stát jediným ze všech zemí jižní Asie, což značí rychlý pokrok v rozvoji, vezmeme-li v potaz to, že se země ještě před 7 lety potýkala s občanskou válkou (Palatková, 2014).

Podle indexu blahobytu národů je Šrí Lanka, která získala 17 %, na 58. místě ze 130 zemí. Tento index je ovšem velmi subjektivní a měří, jak jsou lidé spokojeni se svými životy. Má pět kategorií: smysl a účel bytí, sociální vztahy, komunita, finance a fyzická síla. Velmi překvapivý je fakt, že například v kategorii spokojenost s komunitou se Šrí Lanka umístila na předních příčkách, přesto že na ostrově probíhal dlouholetý konflikt mezi jednotlivými etniky (Painter, 2014).

GINI index, který hodnotí rozložení bohatství a příjmů v jednotlivých zemích má hodnotu 38.6, což zemi staví na 41. místo ze 190 zemí (HPI, 2016).

Podle index ekonomické svobody má Šrí Lanka spíše nesvobodnou ekonomiku (101. příčka ze 186 zemí) což znamená, že tržní zákony jsou stále velmi slabé (Miller & Kim, 2016).

## 5. Analytická část

V analytické části práce si představíme jednotlivé dopady produkce a obchodu s čajem a jejich vliv na udržitelný rozvoj země. Nejprve se zaměříme na environmentální důsledky pěstování a produkce čaje, jako je degradace půdy, znečištění vod či systematická deforestrace. Poté se podíváme na sociální dopady produkce, kdy se zaměříme hlavně na špatné pracovní a životní podmínky pracovníků čajových plantáží. Nakonec si přiblížíme ekonomické dopady obchodu s čajem, který pro hospodářství země stále představuje nejdůležitější vývozní produkt.

Regiony produkující čaj jsou považovány za jedny z nejkrásnějších míst světa, zároveň však nejchudší. Kontrast mezi stále zelenými čajovými kopci a bídným životem pracovníků plantáží je obrovský. Tak jako v jiných producentských zemích i na Šrí Lance čelí čajový sektor problémům, které mají negativní dopad na udržitelný rozvoj země. Nejedná se ovšem pouze o otázku životního prostředí, jak by se mohlo zdát. Nejdiskutovanějším tématem současnosti je hlavně sociální stránka věci. Neutěšená situace pracovníků čajových plantáží, kteří čelí řadě existenčních problémů, trpí neuspokojivými pracovními podmínkami a žijí na okraji společnosti je jen začátkem k neudržitelnému vývoji společnosti. Ten stejně jako celá řada dalších sociálních, ekonomických a environmentálních dopadů vyvolaných nevhodnou legislativou, nedodržováním základních práv občanů, špatnými zemědělskými systémy, nezodpovědným chování firem apod., má z dlouhodobého hlediska podstatný vliv na udržitelné formování celého státu, který teprve před nedávnem ukončil dlouhotrvající krvavý konflikt (Van der Wal, 2008).

### 5.1 Environmentální dopady

Krásně zelené čajové plantáže zdobící vršky hor jsou dnes velkým lákadlem pro turisty přijíždějící do tohoto ostrovního státu. Mnohým by se až mohlo zdát, že krajina posetá čajovými keříky, tu byla odpradávná a jedná se tedy o přirozený ekosystém dané oblasti (viz obr. 5). Ovšem není tomu tak. Čajové plantáže byly na Šrí Lance vytvořeny až ve 2. polovině 19. století, jako náhrada za zničené plantáže kávovníku. Ani ty ovšem nebyli původním porostem centrální oblasti země. Původní ekosystém byl ještě před výsadbou kávovníku tvořen tropickým horským lesem doplněný hojnou flórou

a faunou. Avšak plantážní systém zemědělství se ukázal jako velmi výnosný, a přirozený lesní porost musel ustoupit ekonomickým zájmům země. Bylo vykáceno téměř 50 % původních horských lesů, právě kvůli zisku úrodné půdy pro pěstování exportních plodin (kávovník, chinovník). Tento počet ještě narostl po zavedení plantáží s čajem, který byl na pěstování ještě náročnější na množství a kvalitu půdy než káva (Sivapalan, 1985).

Čaj je tedy na Šrí Lance uměle vysazenou monokulturou a pro region není přirozená. Její pěstování způsobuje celou řadu negativních dopadů na životní prostředí, které se postupně zvyšují v průběhu času (Lindström et al., 2012).

Mezi negativní dopady produkce čaje na životní prostředí patří odlesňování centrální části ostrova a s ním související změna klimatu a ztráta biodiverzity a endemismu, degradace půdy vlivem špatné kultivace a používáním agrochemikálií (eroze, kontaminace půd atd.), znečištění podzemních vod a změna krajinného rázu. Negativní vliv na životní prostředí mimo to má i vysoká energetická náročnost produkce čaje (Sivapalan, 1985).



Obr. 5: Čajová plantáž Lipton (Hamputale, Šrí Lanka)

Zdroj: vlastní zpracování

### 5.1.1 Odlesňování

Na přelomu 18. a 19. století bylo asi 80 % povrchu Šrí Lanky pokryto původním lesem. Do roku 1956 se toto množství snížilo na 44 % a v roce 1996 les pokrýval pouhých 30 % povrchu ostrova. V současnosti je lesní pokryv asi 25 % Šrí Lanky, a to jen díky vládním intervencím (FAO, 2010). V souvislosti s těmito opatřeními byla více než polovina těchto lesů prohlášena za chráněnou oblast, kde bylo kácení značně regulováno a v oblastech tropických vlhkých lesů bylo kácení naprosto zakázáno. Zároveň se klade důraz na vzdělávání a zapojování místních do lesnické politiky (Bandaratillake, 2003).

Nejintenzivnější odlesňování probíhalo převážně v oblastech nížinných tropických pralesů a horských lesů s vysokou úrovní biodiverzity a endemismu, kde z původního porostu zůstal opravdu jen malý zlomek. Většina lesního porostu je dnes zastoupena hlavně suchými lesy mimo Centrální pohoří (Lindström et al., 2012).

Podle Lindström et al. (2012) existuje jasná souvislost mezi rozšířením plantážního typu zemědělství a rychlým růstem odlesňování. Je tedy jisté, že pěstování čaje mělo signifikantní vliv na deforestaci ostrova, ovšem příčin bylo daleko více. Vliv na rostoucí úbytek lesa měl mimo jiné i rozvoj nových zemědělských systémů, zvýšená poptávka po dřevu na výrobu energie pro domácnosti a průmysl, těžba dřeva za účelem staveb a výroby nábytku, růst neudržitelného cestovního ruchu, ale i občanská válka, kvůli které byl lesní porost strategicky kácen, tak aby poskytl co nejmenší krytí nepříteli.

Základní hybnou silou odlesňování byla hlavně špatná legislativa, nedodržování mezinárodních environmentálních norem místními firmami, chudoba jako důsledek nedostatku úrodné půdy, nedostatečná decentralizace lesního hospodářství a nízká otevřenost alternativním zdrojům energie ze strany státu (White, 2006).

Důsledkem odlesnění je tedy hlavně přeměna původních lesů s bohatou biodiverzitou a endemismem na monokulturní čajové plantáže. Tím mizí velké množství jedinečné fauny a flóry v daném regionu a zaniká přirozený zdroj obživy místních. Zároveň dochází k degradaci půd, kdy při erozi půdy může dojít ke ztrátě 20 až 160 tun zeminy ročně (Van der Wal, 2008).

## 5.1.2 Energetická náročnost

Šrí Lanka má dlouhou historii ve využívání obnovitelných zdrojů energie. Již na počátku 20. století byly na čajových plantážích instalované malé vodní elektrárny, které poskytovaly potřebnou energii k provozu čajových továren. Později se rozvinul i systém velkých vodních elektráren, který zajišťoval čajovým továrnám až do 80. let 20. století téměř 100 % požadované energie. Ovšem se zvyšující se produkcí čaje rostla exponenciálně i poptávka po elektřině a vzhledem k omezeným vodním zdrojům bylo potřeba hledat nové řešení. Nově se tedy začala využívat tepelná energie ze dřeva, uhlí a ropy, jež urychlila některé kroky při zpracování (Wijayatunga, 2014).

Dnes čajový průmysl na Šrí Lance využívá asi 3 % z celkové energie spotřebované v této zemi. Jedná se tedy o velmi energeticky náročné odvětví. Energeticky nejnáročnější fází zpracování je proces sušení čaje, kdy se snižuje obsah vlhkosti lístku z 80 % na 3 % (Visvanathar & Kumar, 2002). Celkově se uvádí, že na vadnutí, sušení, třídění a balení čaje je potřeba v průměru kolem 7 kWh energie na 1 kg černého čaje. Jen pro srovnání, jedná se o téměř stejné množství energie, která je potřeba pro výrobu 1 kg oceli. Vysoká spotřeba energie je dána především tím, že se stále využívá dnes již velmi zastaralých a energeticky náročných strojů a metod a zároveň se málo investuje do rozvoje továren (Van der Wal, 2008).

Přibližně 85 % celkové energie spotřebované na výrobu čaje je energie tepelná. Ta se využívá především u procesu vadnutí a sušení a je produkována spalováním dřeva, uhlí a topných olejů. Zbylých 15 % zajišťuje elektrická energie, která je vyráběna především ve vodních elektrárnách, a která pohání veškeré stroje na zpracování čaje (SLSEA, 2007). Co se týče jednotlivých metod zpracování, je klasická metoda zpracování čaje energeticky mnohem náročnější než například metoda CTC (Visvanathar & Kumar, 2002).

Problém je, že ačkoli se vláda snaží o zvyšování alternativních zdrojů energie, v čajovém sektoru se pro výrobu tepelné energie stále využívá hlavně dřevo z místních lesů a další tuhá paliva, což přináší řadu negativních dopadů na životní prostředí. Jedná se tedy o příčinu systematického odlesňování místních lesů, a to velmi často nelegálním způsobem. Zároveň při spalování tuhých paliv vzniká velké množství emisí CO<sub>2</sub> a skleníkových plynů, které značně přispívají ke změně klimatu (Ibid.). V neposlední řadě je, obzvláště na Šrí Lance, velkým problémem využívání kaučukového dřeva jako zdroje energie. To totiž obsahuje velké množství síry a při jeho spalování dochází ke



vzniku Oxidu siřičitého, který přispívá ke vzniku kyselých dešťů. Na druhou stranu je potřeba říci, že situace se obrací k lepšímu. Například někteří plantážníci již začali systematicky vysazovat nové vhodné typy stromů v okolí plantáží, které v budoucnu využijí jako zdroj energie, tak aby zabránili odlesňování okolní krajiny. Jiné firmy zase začínají investovat větší obnosy financí do modernizace továren (Van der Wal, 2008).

Progres je vidět i na státní úrovni. Nová vláda dlouhodobě prosazuje politiku udržitelné energetiky, a v současnosti je téměř 60 % elektřiny vyráběno z obnovitelných zdrojů. Tyto zdroje by měly být ekonomicky životaschopné a zároveň šetrné k životnímu prostředí (Wijayatunga, 2014).

### **5.1.3 Degradace půdy**

Při degradaci půdy dochází ke snížení úrodnosti, využitelnosti a ekologické funkce půdy. Největší půdní hrozbou způsobenou produkcí čaje je dnes půdní eroze, ztráta organické hmoty, půdní kontaminace, acidifikace, ztráta půdní biodiverzity, zasolení a sesuvy půdy (VÚMOP, 2012).

V této kapitole si popíšeme nejzávažnější degradační procesy, jež jsou způsobeny pěstováním čaje. Musíme si ovšem dopředu uvědomit, že všechny příčiny i následky půdní degradace jsou vzájemně spjaty, a tedy že jedna forma degradace podmiňuje vznik formy jiné.

#### **5.1.3.1 Půdní eroze**

Nejničivějším důsledkem pěstování čaje je jednoznačně eroze půdy (Diyabalanage et al., 2017). Ta je způsobena především chybnou původní výsadbou po spádnicích, namísto vhodnějšího vysazování po vrstevnicích, pěstováním umělé monokultury, která má jiné nároky na půdu než původní prales a řadou dalších špatných technických opatření v průběhu let (Sivapalan, 1985).

Je zajímavé, že už ve 20. letech minulého století byla vládou provedena řada opatření, která měla půdní erozi eliminovat (Bandara et al., 2001). Budovaly se například odtokové strouhy nebo se vysazovaly ochranné a půdokryvné rostliny, které zamezovaly odnosu půdu svým nízkým porostem. Ovšem tato ochranná politika přetrvala jen několik let, a z důvodu zacílení na vyšší produktivitu čaje se všechny tyto opatření později velmi omezily. Symbolem dobrého managementu se staly odplevelené plantáže, na kterých nerostlo nic mimo čajového keře. Problémem bylo, že se využívala

speciální zemědělská technika, která ovšem jak se později ukázalo zničila i velké množství cenné svrchní zeminy (Sivapalan, 1985).

Bylo prokázáno, že dlouhodobá půdní eroze může vést ke snížení hladiny podzemních vod, což má negativní vliv na vlhkost povrchové vrstvy půdy, na které je rostlina v období sucha závislá. Zároveň vede k zanášení vodních toků, nádrží a zavlažovacích systémů, což má negativní dopad na celé závlahové zemědělství a může být příčinnou bleskových povodní. V neposlední řadě jsou kvůli vodní erozi z půdy vyplavovány potřebné živiny, snižuje se obsah humusu a propustnost půdy, čímž se v podstatě snižuje celková úrodnost půdy a s tím související produktivita čajovníků (Diyabalanage et al., 2017).

### **5.1.3.2 Využívání agrochemikálií**

Mimo výše zmíněné procesy má negativní dopad na životní prostředí i masivní používání průmyslových hnojiv a pesticidů na čajových plantážích.

Čajovník je rostlina, která potřebuje dostatečný přísun živin pro výživu, růst, vývoj a vytváření organických pletiv. Neobejde se bez zvýšeného množství dusíku (120-360 kg N/ha/rok), fosforu, draslíku a hořčíku. Je proto potřeba čajovníkům neustále dodávat živiny a půdu pravidelně hnojit (Islam et al., 2015).

V začátcích pěstování čaje se k hnojení využívalo tzv. zelené hnojivo, které obsahovalo hlavně odřezky z keřů, spadlé listy, zbytky plevle, organický odpad z čajových továren a hnůj. Ovšem v průběhu let, v rámci výzkumu na zvýšení produktivity, se začalo experimentovat s hnojivy průmyslovými, které v krátké době přinesly nadstandartní výsledky. Pro zvýšení dusíku v půdě se začal využívat především síran amonný, který ovšem jak se později ukázalo při dlouhodobém užívání způsoboval acidifikaci půdy (Sivapalan, 1985). Li et al. (2016) uvádí, že při dlouhodobém využívání síranu amonného dochází ke snížení pH půdy z přijatelného rozsahu 4,5 až 5,5 až na kritické hodnoty 3,5 až 4,0, což může negativně ovlivnit kvalitu produkovaného čaje a v krajních případech ohrozit lidské zdraví. Důsledkem překyselení půd je také ztráta živin, která ohrožuje množství čajové produkce.

V současnosti se proti acidifikaci půdy začínají opět využívat organická hnojiva, která ovšem mají pozitivní dopad pouze na svrchní vrstvu půdy, nikoliv na vrstvu hlubší (Ibid.).

Pesticidy jsou látky určené k tlumení a hubení rostlinných a živočišných škůdců, a k ochraně rostlin. Běžně se používají na celém světě a v optimálním množství se podílí na zvyšování výnosu plodin. Ve větší míře však mohou mít negativní vliv jak na životní prostředí, tak na zdraví člověka (Marková, 2016).

Čajovníky na Šrí Lance představují umělou monokulturu, která má nízkou rezistenci vůči přemnoženým škůdcům, chorobám a klimatickým extrémům. Je proto potřeba využívat pesticidy na jejich ochranu. Problém je, že na Šrí Lance se pesticidy využívají příliš často, v nadměrném množství a není s nimi odborně nakládáno (Van der Wal, 2008). Na druhou stranu v rámci tzv. Sdružení pro ekologické zemědělství (*Sustainable Agriculture Network*, zkr. SAD), se po celé zemi od roku 2017 nepoužívají nejtoxičtější pesticidy typu DDT, které škodí lidskému zdraví. Zároveň se díky podpisu Montrealského protokolu zakázaly užívat pesticidy (methyl-bromid) mající negativní vliv na ozónovou vrstvu země (SLTB, 2014).

Ovšem používání pesticidů na plantážích přináší stále celou řadu negativních dopadů na životní prostředí. V čajovém sektoru se pesticidy aplikují nejčastěji ve formě postřiků, které nesou riziko znečištění půdy, ovzduší a vody. Zároveň při nadměrném užívání může vznikat rezistentní populace škůdců, která může i nadále ohrožovat čajové plantáže nebo jiné biotopy v okolí. Některé druhy pesticidů se usazují v půdě a způsobují ztrátu půdní biodiverzity a znečišťují podzemní vody do kterých pronikají (Tesařová, 2009).

Masové využívání pesticidů je, mimo neznalost negativních vlivů, způsobeno i tím, že pesticidy jsou na Šrí Lance velmi propagované a reklamy na ně můžeme vidět téměř na každém kroku. Současná vláda problematiku používání pesticidů řeší jen velmi okrajově. Jediné, v čem se momentálně angažuje, je financování vzdělávacích programů o bezpečném používání pesticidů, které se ovšem ukazují být ne příliš účinné. Podle Knipe (2016) by bylo mnohem efektivnější, kdyby vláda prosadila právní předpisy, které by omezily dostupnost nejškodlivějších forem pesticidů a zároveň veřejně podpořila alternativní nechemické metody ochrany proti škůdcům.

Používání agrochemikálií má spíše negativní vliv na životní prostředí, jelikož přispívá ke snižování biodiverzity půd, způsobuje acidifikaci půd a ztrátu živin, znečišťuje podzemní vody, poškozují vodní život a vytváří odolnější škůdce, které napadají i jiné druhy zemědělských plodin (Sivapalan, 1985).

### 5.1.4 Shrnutí environmentálních dopadů

- Změna krajinného rázu
- Odlesňování krajiny
- Snížení biodiverzity
- Emise CO<sub>2</sub> a skleníkových plynů
- Vypouštění oxidu siřičitého
- Půdní eroze
- Vyčerpání živin z půdy
- Acidifikace půd
- Znečištění ovzduší agrochemikáliemi
- Znečištění podzemních vod
- Zanášení vodních toků
- Vytváření odolných škůdců

Na druhou stranu je potřeba říci, že čajový průmysl za posledních 15. let prošel velkou změnou. Pěstitelé čaje dnes dodržují standardy SAD, mezinárodního orgánu, který stanovuje standardy a doporučuje osvědčené postupy pro udržitelný rozvoj. V rámci SAD jsou do čajového průmyslu postupně implementovány alespoň základní udržitelné postupy. Byla zakázána celá řada nebezpečných agrochemikálií. Na místo toho se začaly využívat alespoň některé přirozené způsoby ochrany proti škůdcům a půdní erozi (výsadba stínících stromů fungujících jako přírodní odpuzovače škůdců). Kvůli rozsáhlé a systematické deforestaci, způsobené právě produkcí čaje, vláda zakázala kácení tropických vlhkých lesů v centrální části ostrova. Co se týče energetické náročnosti, velká část energie využívané k produkci čaje pochází v současnosti z alternativních především vodních zdrojů (DeCandia, 2015).

## 5.2 Sociální dopady

Na čajových plantážích jsme často naráželi na usměvavé sběračky čaje v barevných šatech, jak se vši pečlivostí trhají nejmladší čajové lístky z keřů čajovníku a do toho si vesele povídají. Vypadaly šťastně (viz obr. 6). Jejich život ovšem už tak šťastný není. Tamilské pracovnice tráví většinu svého života taháním těžkých pytlů s čajem

při jakémkoliv počasí bez toho, aniž by se jim dostalo adekvátní mzdy, lékařské péče nebo plnohodnotného vzdělání.

Přestože podmínky jsou dnes mnohem lepší, než tomu bylo před sto lety, produkce čaje má na společnost stále spíše negativní vliv. S pracovníky plantáží je stále velmi špatně zacházeno, dostávají pouze minimální mzdy, se kterými často nejsou schopni zajistit základní potřeby sobě natož své rodině. Pracují v nebezpečných a náročných podmínkách. Navíc bývají vystavováni nebezpečným agrochemikáliím, které mohou mít negativní dopad na jejich zdraví. Rodiny žijí v oblastech odříznutých od větších měst a nemají přístup k běžným potravinám ani pitné vody. Problémů je celá řada. Ty nejpodstatnější, které mají vliv na šrilanskou společnost si uvedeme v následujících podkapitolách.



Obr. 6: Sběračky čaje (Nuwara Eliya, Šrí Lanka)

Zdroj: vlastní zpracování

### 5.2.1 Nízké mzdy a chudoba

Podle DeCandia (2015) mají na sociální rozvoj Šrí Lanky (sociální udržitelnost) největší vliv mzdy, zdravotní péče a vzdělání.

Přestože je dnes produkce čaje velmi výdělečný byznys, a firmy, které čaj vyrábí, dlouhodobě bohatnou, na výplatách pracovníků plantáží to není nijak znát. To je dáno především politikou produkčních firem, které zvyšující se výrobní ceny čaje kompenzují snížením nákladů na produkci včetně nákladů na zaměstnanecké mzdy. Ty jsou zároveň ovlivněny i tržní cenou čaje, pokud tedy jde cena čaje na světových trzích dolů snižují se i výplaty (Van der Wal, 2008).

DeCandia (2015) ve své práci uvádí, že v porovnání s pracovníky na plantážích v jiných produkčních zemích, mají šrílanští pracovníci nejvyšší mzdy a méně práce. Ovšem již nezohledňuje fakt, že život na ostrově je mnohem dražší, než je tomu například v Indii nebo v Keni, a je tedy zbytečné jednotlivé mzdy z různých zemí porovnávat. Naopak pokud porovnáme platy pracovníků plantáží s platy běžných zemědělců, či dělníků ve městech i na venkově, jsou platy z plantáží jednoznačně nižší.

Pracovníci na plantážích a v továrnách pracují za tzv. denní mzdy, které jsou stanoveny v kolektivní smlouvě mezi zaměstnavatelem a zaměstnaneckými odbory. Denní mzda pracovníků zahrnuje, jak dopředu domluvenou mzdu, tak i jednotlivé bonusy (Chandrabose, 2015).

Sběračky pracují v průměru 8 hodin denně, 6 dní v týdnu. Pracuje se za jakéhokoliv počasí. Běžná pracovní doba začíná v 8 hodin ráno. Čajové lístky se sbírají do 12 hodin odpoledne. Za tu dobu nasbírá každá kolem 10 kg čajových lístků. Po 12. hodině se čaj odnáší na sběrná stanoviště a váží (příloha 2). Od 13 hodin odpoledne začíná hodinová přestávka na oběd, a ve 14:00 se opět všichni vrací na plantáže. Dalších alespoň 10 kg čaje se sbírá do 17 hodin večer. Průměrně tedy každá sběračka nasbírá za 8 hodin práce kolem 20 kg čerstvých lístků, za což je stanovená mzda 450 šrílanských rupií (zkr. LKR), tedy asi 3 USD.<sup>5</sup> Mzda se může mírně lišit podle jednotlivých zaměstnavatelů. Pokud některá sběračka nasbírá více, získává za každý 1 kg bonus přibližně 23 LKR. Měsíční výplata tak v průměru činí kolem 12 000 LKR (80 USD) a to pouze v období dešťů (liší se dle produkčních oblastí). V období sucha se sklízí jen pět dní v týdnu a sběračky tak dostávají pouze kolem 10 000 LKR, tedy 65 USD (Ibid.).

---

<sup>5</sup> 1 LKR = 0,0066 USD (Google Finance, 9/4/2017)

Ve většině produkčních oblastí se tak průměrný plat sběraček pohybuje jen lehce nad hranicí minimální mzdy. Ta byla pro rok 2016 stanovena na 10 000 LKR/65 USD (Johnson, 2016). Připočteme-li i platy manželů, kteří obvykle dostávají o něco vyšší plat než ženy, pohybuje se průměrný příjem domácností žijících na plantážích (4,2 osoby) kolem 24 tisíc LKR, z čehož téměř 50 % jde na nákup jídla. Pro porovnání průměrný příjem domácností žijících ve městě (4 osoby) se odhaduje na více než 42 tisíc LKR (DCS, 2013).

Problém je, že tato nízká mzda často není dostačující na pokrytí ani základních životních nákladů pracovníků a jejich rodin. A to i přesto, že například ubytování (na některých plantážích i odpolední strava) je pro pracovníky plantáží a jejich rodiny zdarma. Je to dáno tím, že z důvodu neexistujícího důchodového systému, pracovníci z výplaty živí nejen sebe a svou rodinu (průměrně 2 děti na matku), nýbrž i staré rodiče, popřípadě prarodiče, kteří již nemohou pracovat. V současnosti tak více než 30 % pracovníků plantáží a jejich rodin žije pod hranicí chudoby (Ahmed, 2014).

Jak uvádí Van der Wal (2008) nízké mzdy mají dopad, jak například na výživu a zdraví pracovníků a jejich rodin (běžná podvýživa), tak i na míru vzdělání jejich dětí, rozvoj oblastí a produktivitu práce. V důsledku malých platů a špatných životních podmínek je novodobým trendem na Šrí Lance odchod mladých Tamilů z čajových plantáží do měst. To má za následek dramatický pokles pracovníků plantáží. Pro srovnání v roce 1988 se počet pracovníků plantáží odhadoval na 498 tisíc, v roce 1990 klesl na 405 tisíc a do roku 2011 na plantážích pracovalo už jen 207 tisíc osob (Chandrabose, 2015). Nízké mzdy a špatné pracovní podmínky mají vliv i na rostoucí konzumaci alkoholu, tabáku a betelu. Ahmed (2014) ve své studii uvádí, že téměř 60 % pracovníků plantáží konzumuje návykové látky za který v průměru utratí téměř 6,6 % svých celkových příjmů.

Kromě práce na plantážích a v čajových továrnách si řada pracovníků přivydělává pěstováním zeleniny a chovem krav na mléko. Pěstování zeleniny vynáší asi tolik, co by si pracovníci vydělali za 10 a 15 dní sběrem čajových lístků, tedy asi 4 až 6 tisíc LKR (Chandrabose, 2015).

### **5.2.2 Nekvalitní bydlení**

Většina pracovníků plantáží (téměř 90 %) žije i se svými rodinami v bytech zajištěných zaměstnavatelem. V současnosti se jedná o 185 533 rodin (777 730 osob) žijících ve

163 580 bytech (Ahmed, 2014). Na Šrí Lance se bytové jednotky pro pracovníky plantáží nazývají Lines. Jedná se obvykle o staré kasárny nebo jednoduché přístřešky z vlnitého plechu, které se nachází v docházkové blízkosti od plantáže (příloha 3). Většina zaměstnavatelů nabízí k denní mzdě bydlení zdarma nebo za malý poplatek (Chandrabose, 2015).

Nejedná se ovšem o plnohodnotné bydlení v pravém slova smyslu. Byty jsou většinou více než 100 let staré, malé a často přeplněné. Jak uvádí Kalyanaratne (2014) 38 % bytů, které běžně obývá jedna až dvě rodiny, nemají více než 80 m<sup>2</sup> a 7 % obydlí je dokonce menších než 30 m<sup>2</sup>. V některých oblastech je běžné, že čtyř členná rodina sdílí pouze jeden pokoj (44 %). Lidé žijí v naprosto nevyhovujících hygienických podmínkách. Sanitární vybavení (toalety sprchy) většinou sdílí více rodin dohromady. Odhaduje se že až 25 % domácností stále nemá vybudovaný záchod. Chybí přístup k pitné vodě, což pracovníky nutí nakupovat mnohem dražší vodu balenou. Více než 40 % domácností nemá zavedenou elektrickou energii, a je tak závislé na dřevu na vaření na petroleji, jehož cena v posledních letech rychle roste (Van der Wal, 2008).

Již tak špatné situaci nepřispívá ani fakt, že většina domů pro pracovníky je alokována daleko o měst. Pracovníci žijící nejčastěji pouze v malých tamilských komunitách nejsou schopni se plně integrovat do šrilanské společnosti. Uniká jim řada lepších pracovních příležitostí. Zároveň musí vynaložit nemalé sumy za dopravu do měst, kvůli pravidelným nákupům jídla a pitné vody (Chandrabose, 2015)

Nedá se ovšem tvrdit, že vše je jako před sto lety. I v oblasti bydlení došlo v posledních letech k výrazným změnám. Čajové společnosti, za své náklady zmodernizovaly velké množství domů. Jedná se především o vnitřní úpravy kuchyní, vybudování nových kamen a komínů a modernizaci střech. Vláda navíc ve spolupráci s organizací Plantation Human Development Trust (zkr. PHDT) podpořila výstavbu nových bytových jednotek (asi 45 tisíc). Jejich počet tak za posledních deset let vzrostl asi o 20 %. Celkově PHDT odhaduje, že se za posledních deset let zlepšily podmínky pro žití asi v 50 % Lines (Kalyanaratne, 2014).

### **5.2.3 Zdraví ohrožující pracovní podmínky**

Podle Chandrabose (2015) jsou nejohroženější skupinou mezi pracovníky plantáží a továren ženy sběračky. Ty mají dvojí roli. Jednak se starají o domácnost, své děti a rodiče, sbírají palivové dřevo, nosí vodu a vaří pro celou rodinu, a jednak pracují



na čajových plantážích v náročných podmínkách. Tato neustálá zátěž se často projevuje na jejich zdraví. Odhaduje se, že téměř 67 % žen pracujících na čajových plantážích trpí bolestmi zad.

Mimo to jsou sběračky vystaveny drsným povětrnostním podmínkám, náročnému terénu, přímému kontaktu s řadou agrochemikálií, bodavému hmyzu a jedovatým hadům (příloha 4). Nerovný terén a prudké svahy jsou příčinou mnoha nehod (Van der Wal, 2008). Dlouhodobý kontakt s pesticidy zase způsobuje akutní otravu a kožní problémy a ovlivňuje výskyt rakoviny, Parkinsonovi choroby, respiračních onemocnění apod. (Van der Hoek et al., 1997).

Dalším faktorem ohrožující zdraví pracovníků a jejich rodin je špatné bydlení. Byty jsou kvůli častým deštům vlhké což podmiňuje tvorbu plísně. Navíc mnoho rodin, které nemají zavedenou elektřinu a nemají dostatek financí na plyn, musí k vytápění domů a vaření využívat dřevo a uhlí (až 86 %). Dýmem a spory znečištěný vzduch, který kvůli špatné ventilaci zůstává uvnitř bytů, způsobuje řadu respiračních onemocnění (Kalyanaratne, 2014). Podle studie Mezinárodní organizace práce (International Labour Organization, zkr. ILO) respirační onemocnění a nemoci přenášené vodou jsou ze 70 % nejběžnějším onemocněním pracovníků plantáží (Sivaram, 2008).

Příčinou řady onemocnění jsou i nízké mzdy. Pracovníci jsou nedostatkem financí limitováni hlavně při výběru potravin a často tak nemají přístup například k potravinám živočišného původu. Nedostatek a nekvalitní potraviny způsobuje podvýživu a chudokrevnost. Odhaduje se že asi 32 % všech pracovníků plantáží trpí chudokrevností, která je způsobena nedostatkem železa z živočišné stravy (Singh et al., 2015). Každé zranění, úraz nebo nemoc navíc představuje velké finanční zatížení pro rodinu, která nejenže musí platit často vysoké léčebné výlohy, ale hlavně ztrácí nárok na výplatu po dobu léčby.

Jak jsme uvedli výše, práce na čajových plantážích má často velmi neblahý vliv na zdraví pracovníků a jejich rodin. Je pravdou, že většina plantážních společností alespoň zajišťuje svým pracovníkům zdarma základní zdravotní péči a ošetření ve zdravotnických zařízeních vybudovaných v blízkosti jejich bydlení (DeCandia, 2015). I když jak poukazuje Ahmed (2014) většina z těchto zařízení stále není vybavená potřebným příslušenstvím a kvalifikovaným personálem.

#### 5.2.4 Nedostatečné vzdělání

Šrí Lanka v regionu jižní a jihovýchodní Asie vyčnívá v mnoha ohledech. Jedním z nich je i míra gramotnosti. Ta dosahuje na 92,6 % (2015), což zemi staví v rámci regionu na nejvyšší příčky (CIA, 2016). Na plantážích jsou ovšem čísla značně odlišná. Gramotných pracovníků plantáží je pouze 76,9 %. Dokončené základní devítileté vzdělání má pouze 20,2 % pracovníků (celostátně – 52 %) a středoškolské dokonce jen 2,1 % pracovníků (celostátně 20,7 %). Více než polovina zaměstnanců plantáží má odchozených maximálně 5 let studia (Ahmed, 2014).

Škola je podobně jako u nás povinná do 9. ročníku. Funguje na britském systému: 1-5 primary school, 6-9 junior secondary school, 10-11 senior secondary school, collegiate 12-13 a univerzita na kterou se ovšem dostane pouze 16 % studentů. Na Šrí Lance existují jak školy státní, tak soukromé a mezinárodní. Státní školy jsou pro Šrílančany zdarma, ovšem jsou všeobecně velmi chudé s nedostatečným vybavením a nedostatkem kvalifikovaných učitelů. Mnoho rodin tak upřednostňuje školy soukromé. To však není případ rodin žijících na čajových plantážích (Liyanage, 2014).

Státní školy, které jsou navštěvovány dětmi pracovníků plantáží jsou z celostátního hlediska jedny z nejchudších s naprostým nedostatkem učitelů. Celostátně vychází průměrně 1 učitel na 22 dětí, ve školách u plantáží připadá na 1 učitele 45 studentů, což je značný rozdíl, který se projevuje na kvalitě vzdělání. Dalším ukazatelem nízké kvality těchto škol je skutečnost, že jen hrstka dětí z plantáží se, kdy dostala na univerzitu. Lepší vzdělání, které by zvýšilo šance na dobré zaměstnání si ovšem pracovníci ze svých mezd stále nemohou dovolit. Jedinou šancí zůstávají různé druhy stipendií financované nejčastěji mezinárodními neziskovými organizacemi (Gunetilleke, 2008).

Negativní dopad na vzdělání dětí tedy mají hlavně nízké mzdy pracovníků plantáží. Rodiny si kvůli nízkým platům často nemohou dovolit posílat své děti dlouhodobě do školy, kvůli externím výdajům například za stravu dětí apod., nebo jim zajistit kvalitnější vzdělání ve školách které jsou placené. Zároveň mnoho dětí a mladistvých musí ukončit školní docházku a začít pracovat, aby pomohli navýšit rodinný rozpočet.

### 5.2.5 Dětská práce

V minulosti byla dětská práce na čajových plantážích velmi rozšířená. Dnes je podle šrilanského zákona §13 o práci žen, dětí a mladistvých z roku 1956 zakázáno zaměstnávat děti do 14 let. Zároveň mladiství mezi 14 a 18 lety nemohou pracovat déle než 12 hodin denně, více než 60 hodin týdně, v rizikových sektorech a v noci. Ovšem jak poukazuje Goonesekere (1993) prosazováním těchto právních předpisů byla eliminována dětská práce pouze ve formálním sektoru a je tak i nadále potřeba bojovat s tímto problémem.

Děti dnes již nepracují přímo na plantážích jako tomu bylo dříve. Ovšem aby pomohli navýšit rodinný rozpočet fungují například jako sluhové a služky v soukromých domácnostech (CBSL, 2010).

Problémem je i fakt, že majitelé plantáží stále zaměstnávají mladistvé mezi 14 a 18 lety, a to i přesto že práce v čajovém průmyslu patří mezi riziková povolání. Tyto, stále jen dospívající děti, pak na plantážích zpravidla získávají nejméně atraktivní a nejhůře placené pozice a jsou velmi ohroženou skupinou například z hlediska podvýživy. Zároveň kvůli možnosti přivýdělnku odcházejí ze škol často jen se základním vzděláním (Goonesekere, 1993).

### 5.2.6 Diskriminace

Na práci na čajových plantážích je téměř po dvě století najímána převážně nekvalifikovaná pracovní síla ze sousední Indie. Jedná se o indické Tamily, kteří od 2. poloviny 19. století migrovali z chudé Indie za vidinou vyšších mezd a lepších životů. Realita byla ovšem naprosto odlišná. Pracovníkům bylo odebíráno občanství, neměli tak možnost volit, vlastnit půdu a nemovitost, stěhovat se nebo vykonávat jinou práci. Bylo s nimi zacházeno jako s podřadnou lůzou (Ahmed, 2014). Dnes je tato skupina stále izolována od zbytku šrilanské společnosti uvnitř vlastních plantážních komunit a stále je diskriminována ze strany zaměstnavatelů a nerespektována běžnou populací. Je zvláštní, že například i šrílanští Tamilové, kteří jsou po dlouhá staletí diskriminováni většinovým sinhálským obyvatelstvem, považují indické Tamily za druhořadé občany (Van der Wal, 2008)

Diskriminace ze strany zaměstnavatele se projevuje hlavně tím, že majitelé plantáží pro kvalifikované pozice stále upřednostňují většinové Sinhálce před indickými

Tamily, a to i přesto, že mezi tamilskou komunitou se dnes najde celá řada vysoce kvalifikovaných odborníků (Chandrabose, 2015). Toto zacházení ovšem vede k nespokojenosti tamilské vzdělané mládeže, která jak uvádí Dunham (1997) bude mít dostatek důvodů k hledání práce jinde než na plantážích, pokud se řízení plantáží nějakým způsobem nezmění.

### **5.2.7 Genderové rozdíly**

Na čajových plantážích se často můžeme setkat s genderovou diskriminací a vykořisťováním žen, jak ze strany zaměstnavatelů, tak ze strany jejich mužů a otců.

Ženy, které na plantážích pracují převážně jako sběračky čaje jsou ze strany zaměstnavatele často velmi podhodnocovány a podceňovány. Už pouhé dogma o tom, že pracovnice jsou dobré pouze ve sběru lístků, ale nejsou schopné vykovávat práci jinou, je ukázkou toho, jak je na ženy pracující na plantážích nahlíženo. Paradoxem je, že sběračky jsou z ekonomického hlediska v čajovém průmyslu mnohem důležitější než dělníci v továrnách, jelikož na nich závisí celý proces výroby a kvalita finálního výrobku. Přesto dostávají mnohem nižší mzdy než většina mužských pracovníků za náročnější a delší práci (Ahmed, 2014).

Tamilové na plantážích žijí v patriarchální společnosti. Gramotnost a vzdělání žen je značně nižší než vzdělání mužů. Z postavení žen v rodinně jasně vyplývá jejich podřízenost. Veškerá důležitá rozhodnutí, jako je vzdělání dětí, jejich budoucí zaměstnání a manželství má na starost vždy manžel. Úkolem žen je pracovat, připravovat jídlo, starat se o rodinu, zařídit svatbu a zajistit věno pro dcery a hlídat vnoučata (Philips, 2003).

Dominantní postavení mužů můžeme také vysledovat například u vyplácení mezd. Mzdy sběraček jsou totiž, i přes velkou nevoli, vypláceny nejčastěji do rukou jejich manželů, popřípadě otců. Díky tomu roste množství rodinných konfliktů, jelikož muži utrací velkou část těchto financí za alkohol a hazard. Ženy se tak i s dětmi často dostávají do existenčních problémů. Zároveň je požívání alkoholu příčinou dalších patologických jevů, které byly na plantážích vysledovány. Jedná se především o násilí a sexuální obtěžování žen ze strany jejich často opilých manželů (Infanti et al., 2015).

Ženy sběračky jsou znevýhodněny také kvůli těhotenství. Přesto, že se od tradičních Tamilek žijících na plantážích očekává, že se vdají a budou mít alespoň dvě děti, pracovní systém jim to nijak neulehčuje. Ženy často pracují až do poslední fáze

těhotenství, aniž by jim bylo uleveno například snížením počtu kil, které musí nasbírat. Navíc po porodu většina plantáží nabízí pouze tříměsíční mateřskou dovolenou (Ibid.).

### **5.2.8 Shrnutí sociálních dopadů**

- Chudoba
- Existenční problémy
- Nekvalitní bydlení
- Nedostatečná výživa
- Konzumace návykových látek
- Slabá integrace
- Ohrožení zdraví
- Nízká míra vzdělání
- Negramotnost
- Dětská práce
- Etnická diskriminace
- Genderová diskriminace
- Násilí na ženách

Sociální postavení a zaostalost tamilských komunit zůstaly nezměněny po řadu let. Otázkou je, zda by se věci nepohnuly k lepšímu, kdyby se pracovníci spojili a vyjednávali kolektivně, než když vyjednávají individuálně jako je tomu dnes. Jak uvádí Ahmed (2014) kolektiv má většinou mnohem lepší vyjednávací pozici u vedení a může tak dosáhnout větších úspěchů. Naopak při individuálním vyjednávání řada jedinců raději ustoupí ze svých požadavků, jelikož se obává o udržení svého místa.

Pokud se ovšem sociální podmínky na pracovišti nezlepší bude pokračujícím trendem odchod mladých Tamilů do měst za lukrativnější práci, a s tím související značný úbytek pracovních sil na plantážích.

DeCandia (2015) ve své práci poukazuje na to, že alespoň věci jako zdravotní péče, mzdy i vzdělání se v posledních letech výrazně proměnily k lepšímu. Ovšem podle mého názoru jsou tyto změny v porovnání s rychlým rozvojem celého státu jen velmi pomalé a neefektivní.

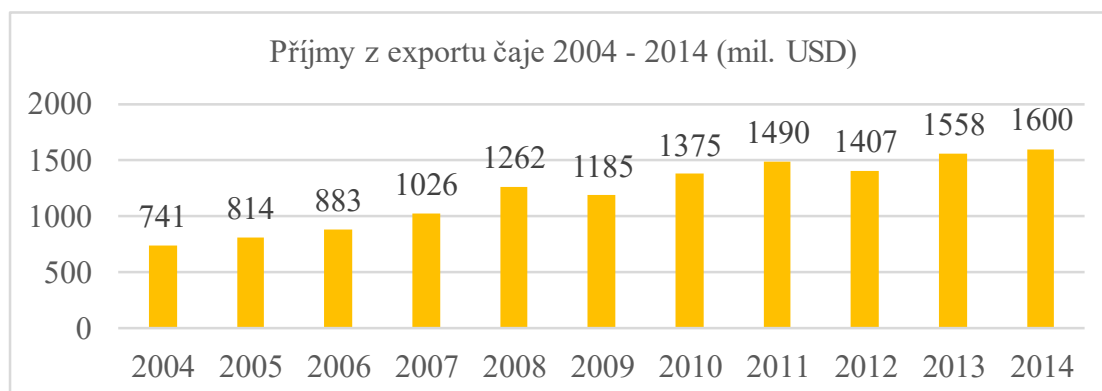
## 5.3 Ekonomické dopady

Zeptáte-li se Šrílančanů, co si myslí o Cejlonském čaji, řeknou vám, že jsou rádi, že mají produkt, který je reprezentuje ve světě, dává mnoha lidem práci a rozvíjí jejich ekonomiku. Místní si jsou vědomi toho, že se jedná o plodinu s potenciálem obrovských zisků, že čajové plantáže přitahují spoustu turistů z celého světa, a umí toho náležitě využít. Podporují čajový průmysl, jelikož jim přináší řadu výhod a možnost obživy.

Nezabývají se tím, že se kvůli čajové plantáži vykácel původní les nebo, že současný způsob produkce může mít neblahý vliv na jejich zdraví. S vidinou zisků jde všechno stranou. Na Šrí Lance jde stále především o to uživit sebe a svou rodinu.

### 5.3.1 Rostoucí zisky z vývozu čaje

Čajový průmysl hraje v zemi důležitou roli a zaujímá přední místo ve šrílanské ekonomice. Šrí Lanka ročně vyprodukuje kolem 320 tisíc tun čaje, z čehož více než 90 % jde na export. Na celosvětovém vývozu čaje se podílí téměř z 19 % a řadí se tak ke 3 největším exportérům čaje na světě. Vývoz čaje ze Šrí Lanky dosáhl v roce 2014 hodnoty 1,6 mld. USD, což představuje 15 % příjmů z exportu země. Dokonce co se týče vývozu zemědělských produktů, představuje vývoz čaje celých 65 % exportních příjmů. Příjmy z vývozu čaje navíc téměř každým rokem rostou (viz Graf 2). Výnosy z exportu čaje se na celkovém HDP Šrí Lanky podílí téměř ze 2 %. Zisky z vývozu čaje mají podstatný vliv jak na ekonomiku celého státu, tak na životní úroveň lidí zapojených do čajového průmyslu (Munasinghe et al., 2013).



Graf 2: Příjmy z exportu čaje 2004-2014 (mil. USD)

Zdroj: vlastní zpracování dle Siyaka, 2015

Čajový průmysl je pro ekonomiku Šrí Lanky velmi důležitý právě kvůli ziskům z exportu, které bývají použity pro zkvalitnění veřejných služeb v zemi. Tyto příjmy ovšem mohou být v budoucnu narušeny. Čajový sektor se v poslední době potýká s rychle rostoucími produkčními náklady. Ty jsou na Šrí Lance nejvyšší v porovnání s ostatními produkčními zeměmi, především kvůli rostoucím nákladům spojeným se sociálními výhodami a nepružností na trhu práce. Jedná se o nejkritičtější oblast, která by hned dvěma způsoby mohla ovlivnit výkonnost čajového sektoru na Šrí Lance a ovlivnit státní příjmy z exportu. Za prvé se může stát, že vysoké produkční náklady nedovolí producentům snížit finální cenu produktu a Cejlonský čaj se tak stane nekonkurenceschopný na světovém trhu. Za druhé by se mohla snížit výnosnost producentů, kteří pak budou nuceni redukovat své investice do plantáží a pracovníků (Ganewatta & Edwards, 2000).

Problémem je i přetrvávající závislost ekonomiky státu na exportu čaje. Pokud bychom vzali v potaz nejhorší možný scénář, tedy naprosté zhroucení čajového průmyslu například kvůli extrémním změnám počasí, či kvůli napadení škůdci, odhaduje se, že by se ekonomika Šrí Lanky dostala do stagnace a došlo by tak k zastavení hospodářského růstu země. Na nedostatečnou diverzifikaci struktury vývozu, která pro Šrí Lanku může představovat velké nebezpečí, upozorňuje již několik let WB i IMF (WB, 2017).

### **5.3.2 Přidaná hodnota čaje**

V současné době světový trh s čajem roste závratnou rychlostí a rozvíjí se podle potřeb zákazníků. Aby byl čaj na světových trzích konkurenceschopný, je ideální obchodovat s čajem s tzv. přidanou hodnotou. Produkt s přidanou hodnotou totiž jednak spotřebiteli usnadňuje výběr při nákupu a zároveň zvyšuje jednotkovou cenu produktu a tím i příjmy producentů (De Silva, 2006).

Šrí Lanka, co se týče produkce čaje s přidanou hodnotou, udělala v posledních letech významný pokrok. V porovnání s ostatními producenty se stala lídrem v této oblasti a zajistila si tak větší příjem z čajového průmyslu. Dnes do celého světa vyváží více než 50 % čaje s přidanou hodnotou. Jedná se především o Cejlonské zelené čaje, ochucené čaje, organické čaje, instantní čaje, ledové čaje a produkty z čaje jako jsou čajová mýdla, sprchové gely, šampóny a další kosmetické produkty (EDB, 2017).

Navíc se většina čajů ještě na Šrí Lance balí do krabiček a čajových sáčků namísto velkých čajových pytlů a často nese certifikační známky typu Fairtrade nebo UTZ, což produktu ještě přidává na hodnotě (Herath & De Silva, 2011).

### **5.3.3 Pracovní příležitosti**

Čajový průmysl je zdrojem množství pracovních míst ve venkovských oblastech. Přímo i nepřímo zaměstnává více než 1 milion obyvatel Šrí Lanky, což představuje asi 5 % z celkové populace a 12 % EAO (Munasinghe et al., 2013). Ovšem pracovní podmínky na plantážích a denní mzdy nejsou pro většinu obyvatel příliš zajímavé. Z 80 % tak přímo na čajových plantážích a v továrnách stále pracují převážně indiští Tamilové, jejichž předci byli za prací na plantážích přivezeni z jižní Indie (Ahmed, 2014). Navíc většina těchto pracovníků je často negramotná, popřípadě nedostatečně vzdělaná což představuje velký problém při hledání jiného uplatnění (Chandrabose & Sivapragasam, 2012).

Pokud by tito pracovníci plantáží přišli o práci, zvýšila by se nezaměstnanost na téměř 8 %, což by mělo negativní vliv na ekonomický růst země. Na druhou stranu v mezinárodním kontextu je nezaměstnanost do 10 % považována za nízkou (Aggestam & Hallberg, 2004).

### **5.3.4 Růst turismu**

Šrí Lanka zažívá rychlý vzestup turismu o konce občanské války v roce 2009. Turismus, který dnes vytváří asi 5 % HDP země, je jedním z nejrychleji rostoucích sektorů ve šrílanské ekonomice, který například mezi lety 2014 a 2015 vzrostl o téměř 18 % (WTTC, 2015). Podle oficiálních statistik v roce 2015 Šrí Lanku navštívilo 1 798 380 turistů. Devizové příjmy z turismu za stejné roky vzrostly o 27 % a vyšplhaly se až na 2,9 mld. USD. Turismus je dnes po remitencích a exportu textilu 3. největším zdrojem zahraničních příjmů v národní ekonomice, na kterých se podílí z 12,4 %. Nejvíce turistů přijíždí na Šrí Lanku za účelem dovolené asi 66,5 % a 25,5 % na návštěvu přátel a rodiny (SLTDA, 2015).

Naneštěstí neexistují přesná data ohledně toho, kolik procent turistů se na Šrí Lanku vydává přímo za účelem návštěvy čajových plantáží. Z výzkumu SLTDA (2015) ovšem vyplývá, že v roce 2015 74,8 % turistů, kteří přijeli na Šrí Lanku za účelem



dovolené, navštívilo oblast Centrální vysočiny, která je známá právě pro své vršky pokryté čajovými keři. To představuje více než 850 tisíc turistů ročně.

Čajové plantáže jsou velkým lákadlem pro turisty. Podle většiny turistických průvodců (Lonely Planet, Marco Polo, The Rough Guide atd.) patří čajové továrny a plantáže k nejlukrativnějším destinacím, které můžeme na Šrí Lance navštívit.

Domníváme se tedy, že čajový sektor přispívá k rostoucímu počtu turistů a nepřímo tak navyšuje příjmy v sektoru služeb, které jsou následně investovány do rozvoje infrastruktury v zemi (Kamble & Bouchon, 2014).

### **5.3.5 Změna ve struktuře producentů**

V posledních letech si můžeme v čajovém sektoru povšimnout transformace ve struktuře producentů čaje. Dříve bylo obvyklé, že většina Cejlonského čaje byla produkována velkými plantážními společnostmi. Dnes ovšem je těmito společnostmi produkováno pouze 35 % čaje, kdežto drobnými zemědělci a rodinnými čajovými firmami je vyprodukováno téměř 65 %. Současný trend je takový, že rodinné firmy a jednotliví zemědělci hojně zkupují pozemky velkých společností, kterým se kvůli klesající úrodnosti půdy, produktivitě práce a rostoucím nákladům nevyplatí plantáže nadále provozovat. Pro drobné zemědělce je naopak pěstování čaje velmi lukrativní, jelikož poskytuje práci a příjem v průběhu celého roku, vyžaduje malé investice, není potřeba stálých zaměstnanců, a navíc riziko neúrody je velmi nízké (Chang & Brattlof, 2015).

Tato transformace je dána především tím, že velké plantážní společnosti se musí řídit přísnými pracovněprávními předpisy, které ovšem pro plantážní společnosti představují velkou finanční zátěž, jelikož zvyšují náklady na produkci (mzdy pro zaměstnance) a skryté sociální náklady (budování zdravotnických zařízení, ubytování pro pracovníky plantáží, odměny, sociální pojištění). Ovšem drobní farmáři, kteří se o čajová pole starají nejčastěji v rámci rodinného majetku, nemají stálé zaměstnance, o které by se museli starat, a jejich náklady tak zůstávají téměř na nule (Herath & Weersink, 2009). Zároveň produktivita z hlediska hektarových výnosů je u drobných zemědělců větší - 1,85 kg/ha než na velkých čajových plantážích - 1,45 kg/ha (Munasinghe, 2013)

Ve výsledku se tedy podíl malých zemědělců na celkové národní produkci čaje výrazně zvýšil. Na druhou stranu drobní zemědělci čelí výzvám, jako je kvalita čaje

a rostoucí požadavky na udržitelné životní prostředí a společnost. Zároveň řeší problémy typu nízké výstupní ceny čaje, nedostatečné školicí služby pro zemědělce, omezené tržní kanály, špatný přístup k úvěrům a nedostatek organizací sdružující zemědělce pěstující čaj (Chang & Brattlof, 2015).

Problém je, že rostoucí počet drobných zemědělců pravděpodobně povede ke snížení udržitelnosti produkce a zvýšení negativních dopadů jak na sociální rozvoj tamilských komunit, tak na životní prostředí. Drobní zemědělci totiž například nejsou nijak omezováni při používání agrochemikálií na čajových polích a netýkají se jich limity na neobnovitelné zdroje. Zároveň zemědělci, kteří externě zaměstnávají pracovníky jen na omezenou dobu, nemusí odvádět za pracovníky sociální pojištění, zařizovat pracovníkům ubytování a zdravotní péči či vyplácet mzdy, které byly uznány čajovými odbory (Van der Wal, 2008).

### **5.3.6 Shrnutí ekonomických dopadů**

- Výnosy z exportu
- Zvyšování životní úrovně zainteresovaných osob
- Zvyšování HDP země
- Konkurenceschopnost v mezinárodním prostředí
- Zaměstnanost obyvatel
- Pracovní příležitosti
- Navyšování zisků v sektoru služeb
- Růst turismu
- Nezaměstnanost mladých
- Rostoucí produkční náklady
- Rostoucí počet drobných zemědělců

Čajový průmysl z ekonomického hlediska přináší do země řadu pozitiv. Je tahounem národního hospodářství, který do země přináší obrovské zisky z exportu. Ovšem kvůli rostoucím nákladům na produkci, není čajový business pro řadu společností už tak výdělečný, jak býval. Pokud si budou tyto společnosti chtít i do budoucna udržet zisky z vývozu a konkurenceschopnost čaje na světových trzích, bude nutné navýšit výrobu a export čajů s přidanou hodnotou a zvýšit produktivitu práce, což by ovšem mohlo mít výrazně negativní dopad jak na ŽP, tak na životní úroveň pracovníků.

## **5.4 Vliv na udržitelný rozvoj Šrí Lanky**

Čajový sektor stojí za ekonomickým rozkvětem celé země. Přináší vysoké exportní výnosy, zaměstnává téměř 5 % šrilanské populace a nepřímo se podílí na rostoucích ziscích z turismu. Na druhou stranu způsobuje nenávratné poškození životního prostředí, je příčinou systematického odlesňování, zvyšuje množství emisí CO<sub>2</sub> a skleníkových plynů v ovzduší, znečišťuje podzemní vody a snižuje biologickou rozmanitost ostrova. Zároveň má negativní vliv na tamilskou komunitu žijící a pracující na plantážích, a to především na jejich zdraví, míru vzdělání, životní úroveň a integraci do většinové společnosti.

Jak jsme mohli vidět v předchozích kapitolách, produkce a obchod s čajem přináší řadu pozitivních i negativních dopadů. Nedá se ovšem jednoznačně určit, zda na rozvoj země mají větší vliv roky ekonomického rozkvětu či léta útisku, vykořisťování a devastace ŽP.

Na začátku naší práce jsme si uvedli definici UR, která říká že, UR je takový rozvoj, který je ekonomicky efektivní, sociálně únosný a environmentálně šetrný. To znamená, že pokud má být rozvoj udržitelný, musí udržitelně vystupovat i jeho jednotlivé pilíře UR (Nováček, 2011). Pokud tedy hodnotíme celkový vliv čajového průmyslu na udržitelný rozvoj na Šrí Lance, musíme nejprve zhodnotit jeho vliv na jednotlivé pilíře UR zvlášť, a teprve poté vyvodit závěry.

### **5.4.1 Environmentální pilíř**

Udržitelný environmentální rozvoj je takový rozvoj, který se snaží zachovat rozmanité ekosystémy, udržet stabilní základnu surovin a chránit biodiverzitu ve všech jejích formách. Zároveň při něm dochází k neustálé obnově a ochraně přírodních zdrojů (Závodná & Pospíšil, 2014). Udržitelné zemědělství by mělo být produktivní, konkurence schopné a efektivní, a ve stejnou dobu by se mělo podílet na zlepšování přírodního prostředí (Van Marrewijk, 2003). Na Šrí Lance je čajový průmysl na druhou stranu jednou z příčin systematické deforestace, která vede ke snižování biodiverzity. Využívání agrochemikálií a chybné zemědělské postupy zase způsobují trvalou degradaci a acidifikaci půdy a znečištění vod. Navíc spalováním tuhých paliv při výrobě vzniká velké množství emisí CO<sub>2</sub> a skleníkových plynů, které přispívají ke změně

klimatu. V tomto ohledu čajový průmysl jednoznačně nepřispívá k environmentálnímu rozvoji země.

### **5.4.2 Sociální pilíř**

Mezi základní předpoklady udržitelného sociálního rozvoje patří odstraňování chudoby, rovný přístup k základním hygienickým podmínkám, zdravotní péči a vzdělání, sociální začleňování vyloučených skupin a potlačování projevů diskriminace, a to jak na lokální úrovni, tak v rámci celých států (UN, 2016). Čajový sektor má na úzkou část společnosti (majitelé a vysocí manažeři plantáží, obchodníci s čajem apod.) značně pozitivní vliv, jelikož jim přináší vysoké zisky, práci a s tím souvisejí dobrou životní úroveň. Ovšem zaměříme-li se na tamilskou komunitu žijící v Centrální vysočině, tedy na manuální pracovníky čajových plantáží a továren, je tomu přesně naopak. Plantážní společnosti vyplácí většině zaměstnanců neadekvátně nízké mzdy, čímž zvyšují míru chudoby v zemi. Kvůli nedostatku financí si pracovníci nemohou dovolit kvalitnější školy pro jejich děti, lepší a hygieničtější bydlení, dobrou zdravotní péči či dostatek kvalitních potravin. Naopak děti kvůli špatné finanční situaci rodiny často odchází ze škol a nelegálně pracují, aby přispěly do rodinného rozpočtu. Dětská práce, stejně tak jako podvýživa rodin a diskriminace žen, je v této komunitě naprosto běžný jev. Navíc je kvůli nehygienickému bydlení, náročným pracovním podmínkám a používání agrochemikálií často ohroženo i jejich zdraví. Z těchto sociálních dopadů vyplývá, že čajový sektor dlouhodobě nerozvíjí šrilanskou společnost, a naopak brzdí její rozvoj.

### **5.4.3 Ekonomický pilíř**

V ekonomickém rozvoji jde především o dlouhodobé zvyšování ekonomického blahobytu země, který je podmíněn ekonomickým růstem. Podle zásad udržitelného ekonomického rozvoje se hospodářského růstu dosahuje zvyšováním výkonnosti produkce, technologickou inovací a vyšší produktivitou práce, nikoliv však nadužíváním přírodních zdrojů (UUR, 2006). Z námi analyzovaných ekonomických dopadů vyplývá, že produkce a obzvláště obchod s čajem má pozitivní vliv na ekonomický růst země. Nejen že prodejem čaje do zahraničí rostou výnosy z exportu a tím životní úroveň zainteresovaných osob, ale zvyšuje se tak i HDP země. Díky modernímu přístupu a zvyšujícímu se procentu prodeje čaje s přidanou hodnotou je

navíc Cejlonský čaj konkurenceschopný na světovém trhu, což zajišťuje rostoucí exportní výnosy i do budoucna. Zároveň čajový průmysl přímo i nepřímo zaměstnává téměř 1 mil. obyvatel Šrí Lanky a je tak jedním z největších poskytovatelů pracovních míst v zemi. Mimo to produkce čaje nepřímo navyšuje zisky sektoru služeb, jelikož zelená pole Centrální vysočiny ročně lákají množství turistů, kteří do země přijíždí utratit velké obnosy peněz za své dovolené. Na druhou stranu všechny tyto výnosy a zisky ovlivňují pouze ekonomický růst. O udržitelném ekonomickém rozvoji v pravém slova smyslu, ve kterém se produktivita práce zvyšuje finančními odměnami pro zaměstnance a část zisků se investuje do moderních technologií šetrných k ŽP, nemůže být zatím řeč.

Z výše uvedené definice o UR tak vyplývá, že čajový sektor jednoznačně nepřispívá k udržitelnému rozvoji na Šrí Lance, jelikož nerozvíjí ani jeden z pilířů udržitelně. Na druhou stranu pozitivní vliv na ekonomický růst země je nezpochybnitelný.

## 6. Návrhy a doporučení

V poslední části práce uvádíme návrhy a doporučení, jak se vypořádat s negativními vlivy produkce a obchodu s Cejlonským čajem, a jak docílit udržitelného čajového průmyslu, který by přispěl k UR na Šrí Lance. Tato část vychází z předchozí analýzy dopadů.

### 6.1 Doporučení

K tomu, aby se čajový průmysl na Šrí Lance mohl stát udržitelným, by bylo potřeba zavést ekologické principy pěstování a produkce, zmodernizovat technologie ve výrobě a zlepšit životní úroveň plantážním komunitám. Zároveň je potřeba změnit přístup jednotlivých hráčů čajového sektoru, a hlavně chování spotřebitelů (Munasinghe et al., 2013). Čajový průmysl, je totiž jedním z typických příkladů produkčního řetězce řízeného kupujícím (Gereffi & Memedovic, 2003).

Plantážní společnosti by měly zmodernizovat práci na čajových plantážích, čímž by přilákaly větší množství pracovníků. Výplaty pracovníků by se měly odvíjet od průměrných mezd v zemi, nikoliv od mezd předem domluvených. Zároveň by se společnosti měly spojit s ILO a dalšími občanskými organizacemi, aby pomohly svým zaměstnancům zlepšit jejich životní úroveň a pracovní podmínky. Dále je potřeba podporovat organické pěstování a produkci, a tedy nepoužívat při pěstování agrochemikálie, a naopak mulčovat půdu a vysazovat palivové dříví (Ibid.).

Šrílanská vláda by měla poskytovat technickou a marketingovou pomoc drobným zemědělcům, aby jim usnadnila přístup na mezinárodní čajový trh. Zároveň by nad nimi měla zvýšit dohled, tak aby při produkci byly dodržovány, alespoň základní environmentální a sociální standardy. Bylo by také potřeba posílit pracovní zákony, které chrání pracovníky plantáží a zajistit dodržování ILO standardů na plantážích. V neposlední řadě by vláda měla vytvořit zvláštní agentury, které by dohlížely na sociální zabezpečení pracovníků, prováděcí mechanismy, fondy a odborové organizace na všech plantážích (Van der Wal, 2008).

Mezinárodní neziskové organizace by měly poskytovat technickou a obchodní podporu plantážním společnostem, školit společnosti i jejich zaměstnance ohledně kvality čaje, organické produkce a marketingu, vzdělávat drobné zemědělce

v sociálních, environmentálních a ekonomických otázkách produkce a pomoci jim pochopit fungování mezinárodního trhu. Zároveň by měly podporovat rozvoj venkova a jeho obyvatel a přesvědčit obchodníky s čajem o nutnosti zavedení efektivního kodexu chování (Ibid.).

Zákazníci, kteří mají na čajový průmysl hned po maloobchodnících asi největší vliv, by měli převzít zodpovědnost, za své spotřebitelské chování. Měli by nakupovat především certifikované čaje, být ochotni platit vyšší cenu za čaj z udržitelné produkce, a ověřovat si plnění sociálních a environmentálních standardů, které producent garantuje (Ibid.).

## **6.2 Návrh řešení**

Najít řešení, vedoucí ke snížení negativních dopadů produkce a obchodu s čajem a zavedení udržitelného čajového průmyslu, není snadné. Jednou z možností je certifikace čaje, která pomáhá řešit sociální a environmentální problémy s nimiž se čajový průmysl potýká. V dnešní době existuje velké množství certifikačních agentur, které dohlíží na udržitelnou produkci čaje a pomáhají zlepšit životní úroveň místních komunit. My se v práci zaměříme na tři z těchto certifikačních agentur, které jsou dobře známy a hrají důležitou roli v čajovém sektoru po celém světě. Jsou jimi *Fair Trade International*, *Rainforest Alliance* a *UTZ Certified* (Van der Wal, 2008).

### **6.2.1 Fairtrade International**

Fairtrade International je mezinárodní organizace, jejímž cílem je zlepšit životní úroveň producentů a propagovat udržitelný rozvoj pomocí certifikace Fair Trade (zkr. FT). FT je nejznámější etický obchodní systém dnešní doby (Qiao et al., 2015). Zohledňuje environmentální, sociální i ekonomické aspekty v rámci produkce a obchodu. Posláním FT je spojovat znevýhodněné producenty se spotřebiteli, podporovat spravedlivé obchodní podmínky, pomáhat producentům v boji s chudobou a posilovat jejich postavení na globálním trhu. Vizí FT je svět, ve kterém mají výrobci, producenti ale i obchodníci bezpečné a udržitelné živobytí, naplňují svůj potenciál a samostatně se rozhodují o své budoucnosti. FT zvyšuje spotřebitelské povědomí o dopadech produkce a obchodu v rozvojových zemích, a vede tak spotřebitele a společnosti k etickému chování. Jedná se o prostředek UR, který rozvíjí model mezinárodního dodavatelského

řetězce s konkurenceschopnými výrobci finálních výrobků a spotřebiteli, kteří oceňují etickou kvalitu zboží (Podhorsky, 2015).

Certifikace FT (viz obr. 7) u výrobku zaručuje, že certifikovaný produkt je odkoupen od výrobců či producentů za spravedlivé a předem dané ceny. Zajišťuje také tzv. sociální bonus (prémii), který slouží k podpoře environmentálního, sociálního a ekonomického rozvoje komunity (Ruben & Fort, 2012). Podporuje zodpovědné a udržitelné řízení a správu a důstojné pracovní podmínky. Zakazuje dětskou práci, otrokářství a diskriminaci na pracovištích a klade důraz na minimalizaci agrochemikálií při pěstování, vhodné zpracování odpadu a péči o půdu, vodu a ovzduší (Raynolds, 2012).

Podle údajů organizace Fairtrade z roku 2014, je na Šrí Lance certifikováno celkem 13 spolků producentů čaje, z čehož 3 jsou FT družstva založena drobnými zemědělci a zbytek jsou FT spolky sdružující pracovníky plantáží. Dohromady je do FT zapojeno 23 800 osob, 3 600 drobných zemědělců a 20 200 pracovníků plantáží (FLO, 2016).

Podle výzkumu Qiao et al. (2015) FT na Šrí Lance usnadňuje zaměstnavatelům školit a rozvíjet jejich zaměstnance a zlepšit jejich životní úroveň. Zároveň FT čajové společnosti nabízí zajímavější pracovní příležitosti pro mladé lidi, žijící na plantážích než společnosti s necertifikovanou produkcí. FT zvyšuje zapojení zaměstnanců při kolektivním vyjednávání s vedením čajových plantáží, čímž posiluje jejich vyjednávací pozici. Co se týče sociálních bonusů, ty sice podle předpisů FT nemohou být přímo vypláceny jednotlivým pracovníkům, ale využívají se ke zlepšení místní infrastruktury (silnice, veřejná doprava, bydlení, osvětlení apod.), úrovně škol a zdravotních zařízení, na školné pro děti pracovníků, na vzdělávací programy pro ženy sběračky, na léčebné výlohy pro nemocné pracovníky, na pohřby a na další komunitní projekty o kterých se rozhodují sami pracovníci. Holmes (2015) ve své práci dodává, že pracovníci plantáží zapojených do FT pracují většinou méně hodin, což přináší více času na sekundární aktivity, jako je pěstování zeleniny a chov dobytka, a tedy i sekundární příjmy vedoucí ke zlepšení životní úrovně. Zároveň kratší pracovní doba vede ke zvýšení produktivity práce. Díky předem stanoveným mzdám nepřímě roste také míra vzdělání dětí pracovníků plantáží, jelikož děti nemusí přispívat do rodinného rozpočtu a kvalita stravování. V neposlední řadě FT zakazuje používání pesticidů a podporuje čistě ekologické pěstování, čímž zmírňuje negativní dopady produkce čaje na životní prostředí. Zabraňuje znečištění vod a ovzduší a degradaci půd (Ibid.).



Jako příklad pozitivního vlivu certifikace uvádíme dopady FT na dvě námi navštívené čajové plantáže. Jedná se o plantáže Harrington Tea Estate u města Kotagala (Dimbula) a Koslanda Organic Tea Gardens (Uva).

Harrington Tea Estate, která je součástí Grennfield Bio Plantation má certifikovanou produkci FT od roku 1992. Od té doby se při pěstování čaje se používají pouze organická hnojiva a ochranné postřiky, které mají pozitivní vliv na kvalitu půdy a nezávadnost výsledného produktu. Pracovníci plantáží vnímají FT velmi kladně, jelikož se díky tomu zlepšila úroveň vzdělání jejich dětí, zaměstnanci dostávají férové a předem stanovené mzdy a sami mají možnost dalšího vzdělávání. Za sociální prémii realizovalo FT družstvo celou řadu komunitních projektů, jako například výstavbu kulturního a tréninkového centra, zavedení tříděných košů do každé domácnosti, vytvoření systému pojištění a důchodů pro zaměstnance či vybudování knihovny pro studenty (Russo, 2014).

Koslanda Organic Tea Gardens plantáž, která dnes sdružuje téměř 596 pracovníků a jejich rodinných příslušníků, je součástí FT od roku 1998. Plantážní společnost má 100 % ekologickou produkci, podporuje recyklaci rostlinných odpadů, které poté používá ke hnojení půdy a biologickou rozmanitost, tím že opětovně zavádí původní rostliny a vysazuje užitkové plodiny jako je koření, káva a ořechy. Z FT sociálních premií jsou vypláceny stipendia na univerzity a proplácena doprava do nemocnice, byly vybudovány nové latríny, opraveny střechy plantážových domů a poskytnuty výhodné úvěry pro nákup plynových sporáků a šicích strojů pro celou komunitu (Ibid.).

Z našeho pohledu je certifikace FT asi nejlepší možné řešení, jelikož přispívá k udržitelnosti environmentálního, sociálního i ekonomického pilíře rozvoje čajového průmyslu, a má tak pozitivní vliv na celkový udržitelný rozvoj země. Existuje ovšem řada odpůrců a kritiků, kteří systém nepovažují za optimální řešení problémů rozvojových zemí.

Nejčastěji kritizováno je tzv. západní vidění problému a požadavek demokratického rozhodování. Řada kritiků poukazuje na to, že celý koncept FT vznikl v Evropě a není přizpůsoben fungování rozvojových zemí. Dalším problémem je, že FT může být příčinou tzv. zón relativního bohatství v chudých oblastech. Tedy že v rámci jednoho regionu mohou díky FT vznikat velké ekonomické rozdíly mezi komunitami zapojenými do FT a běžnými producenty. Sporným bodem je i FT minimální cena, která může přispívat k produkci méně kvalitních produktů. Je to dáno tím, že všechny

produkty jsou hodnoceny podle průměrných cen na světovém trhu a nijak se nerozlišuje jejich kvalita, ale pouze množství. Kritizována je také finanční a administrativní náročnost (vstupní a pravidelné poplatky) FT certifikace, přetrvávající velké množství obchodních mezičlánků a další (Kolská, 2010).



Obr. 7: Logo Fairtrade International

Zdroj: FLO, 2016

### 6.2.2 Rainforest Alliance

Rainforest Alliance (zkr. RA) je nezisková organizace, jejímž cílem je zachovat biodiverzitu světa pomocí implementace UR do zemědělského sektoru. Produkty nesoucí logo RA (viz obr. 8) pochází z certifikovaných farem a lesů, které jsou spravovány podle přísných environmentálních, sociálních a ekonomických standardů. Ty jsou vytvořeny tak, aby chránily zdraví zemědělců a jejich rodin, volně žijící živočichy v přírodě, zemědělskou půdu a vodní cesty, a aby zlepšily ziskovost a konkurenceschopnost producentů a životní úroveň pracovníků. Jedná se tedy o zodpovědné užívání přírodních zdrojů, dodržování práv pracovníků, zajištění zdravotní péče a vzdělávacích příležitostí pro zaměstnance společností (Rainforest Alliance, 2017).

RA zakazuje používání nebezpečných pesticidů či kácení stromů na plantážích. Naopak podporuje výsadbu krycích plodin a rostlinných bariér sloužících k zachycení odtoku agrochemikálií z polí a zabraňujících půdní erozi. Opatření v rámci RA vedou ke zlepšení kvality půdy a zabraňují dalšímu poškození ŽP. Vzdělávací programy RA pro zaměstnance plantáží zase pomáhají zvýšit produktivitu práce a s tím související zaměstnanecké příjmy. RA certifikace je vhodným prostředkem k dosažení udržitelného čajového průmyslu, jelikož zamezuje degradaci ŽP a snížení biodiverzity, zlepšuje životní podmínky pracujících a zakazuje dětskou práci (Tischner et al., 2010).

RA certifikace je vhodná jak pro drobné zemědělce, tak pro velké plantážní společnosti, které se dobrovolně rozhodnou k implementaci standardů Udržitelného zemědělství (SAN). Výhodou RA je, že certifikační systém nepovoluje produkci certifikovaných a necertifikovaných produktů zároveň, čímž nepřímě ovlivňuje udržitelné jednání celých společností. Navíc systém zajišťuje každoroční audity, odbornou pomoc a dohled nad jednotlivými společnostmi (Ochieng et al., 2013).

Podle Ochieng et al. (2013) RA přináší certifikovaným producentům čaje a jejich zaměstnancům řadu sociálních a environmentálních výhod. Zaměstnavatel je například povinen zajišťovat pracovníkům a jejich rodinám přístup k pitné vodě, pravidelně školit zaměstnance o bezpečnosti práce a dohlížet nad striktním dodržováním zákazu dětské práce. Zároveň co se týče ŽP, díky RA se zlepšila kvalita pitné vody v okolí plantáží, zamezilo se půdní erozi a kácení původních stromů a nadále již nedochází ke snižování místní biodiverzity. Z ekonomického hlediska se producentům zlepšil přístup na světový trh, což způsobila především pozitivní publicita RA produktů a přímá vazba na zákazníky.

V současnosti je podle výroční zprávy Rainforest Alliance na Šrí Lance certifikováno 4,2 % produkce Cejlonského čaje. Mezi certifikované plantáže patří Finlays Tea Estates v oblasti Uva nebo námi navštívené Pedro Estate (Nuwara Eliya), které spadá pod Kelani Valley Plantations (Milder & Newsom, 2015).

RA nemá v čajovém sektoru zatím takové zastoupení jako například FT. Zároveň řeší především ekologické a environmentální aspekty pěstování, zatímco sociální aspekty ustupují do pozadí. To je dáno především tím, že RA je poměrně mladá organizace, která vznikla v roce 2007 a systém certifikací se stále rozvíjí. Uvidíme, zda v budoucnu bude RA více apelovat na dodržování zásad udržitelného sociálního rozvoje, nebo zda se zaměří pouze na rozvoj environmentální. Minimálně ovšem v kombinaci s FT a dalšími certifikacemi je RA stále vhodné řešení, které by mohlo vést k UR čajového průmyslu.



Obr. 8: Logo Rainforest Alliance

Zdroj: Rainforest Alliance, 2017

### 6.2.3 UTZ Certified

Nezisková organizace UTZ usiluje o udržitelné zemědělství a lepší příležitosti pro zemědělce, jejich rodiny. Program UTZ umožňuje producentům a jejich zaměstnancům osvojit si lepší zemědělské metody, zlepšit své pracovní podmínky a zároveň se zodpovědně postarat o životní prostředí. UTZ také přispívá ke změnám v otázkách rovnosti pohlaví a změn klimatu, které mají velký vliv na životy zemědělců. (UTZ, 2017).

Certifikace UTZ (viz obr. 9) se zaměřuje na transparentnost a dohledatelnost jednotlivých produktů a zaručuje spotřebitelům, že zboží bylo vyprodukováno udržitelným způsobem. K tomu, aby produkce mohla být certifikována, musí plantážní společnosti dodržovat tzv. kodex chování, který formuluje vhodné metody hospodaření, pracovní podmínky a péči o ŽP. Kodex chování UTZ pro čaj byl vyvinut ve spolupráci s místními i zahraničními odborníky a zainteresovanými stranami, včetně zemědělců, místních čajových odborníků, vládních úředníků, nevládních organizací, obchodníků a maloobchodců, aby se zajistilo uspokojení potřeb jak výrobců, tak ostatních firem v produkční síti (Clapton, 2013).

Certifikované plantážní společnosti by měly zajišťovat bezpečné pracovní podmínky pro své zaměstnance a nové zemědělské postupy zvyšující produkci čaje tím, že školí své pracovníky v oblasti bezpečnosti a učí je novým technikám pro efektivnější hospodaření. Zároveň by měly optimalizovat a redukovat spotřebu pesticidů (používají jen látky povolené na trzích USA, EU a Japonsku) a využívat udržitelné postupy jako je recyklace a obnovitelné zdroje energie. Striktní politika zákazu dětské práce zase zahrnuje podporu místních škol a kvalitu vzdělání. Certifikace UTZ stejně jako RA nezajišťuje zemědělcům minimální výkupní ceny produktů a podléhá tak volatilitě trhu. Ovšem díky implementaci moderních zemědělských metod roste produktivita práce a výnosy, a tím i příjmy producentů a jejich životní úroveň (Ibid.).

Do UTZ je v současnosti zapojeno 9 plantážních společností a drobných zemědělců, kteří pokrývají 8 % z celkové produkce čaje na Šrí Lance. Patří mezi ně Kelaneiya & Braemar Estates, Ragalla Estate nebo námi navštívená Pedro Estate u města Nuwara Eliya (UTZ, 2015).

Podle Haagsma et al. (2016) UTZ certifikace přináší řadu environmentálních, sociálních i ekonomických výhod. Zlepšil se například vztah mezi správci společností a jejich pracovníky. Díky zavedení efektivnější techniky trhání čajových lístků a sázení

čajových keřů se zvýšila produkce a kvalita čaje. Přesto ani UTZ certifikace stejně jako RA nevede k plné udržitelnosti čajového průmyslu a je proto potřeba UTZ kombinovat s další certifikací nebo apelovat na plantážní společnosti, aby samy zavedly dostatečné standardy udržitelnosti a začaly se chovat odpovědně. Na druhou stranu je potřeba vyzdvihnout to, že UTZ se snaží o udržitelné jednání v rámci celého produkčního řetězce, a ne pouze na úrovni producentů, jako tomu je u jiných certifikací.



Obr. 9: Logo UTZ

Zdroj: UTZ, 2017

## 6.2.4 Srovnání certifikací

Tabulka 1: Srovnání certifikačních organizací FT, RA a UTZ

	<b>Fairtrade Intern.</b>	<b>Rainforest Alliance</b>	<b>UTZ Certified</b>
<b>Typ organizace</b>	Nezisková organizace	Nezisková organizace	Nezisková organizace
<b>Rok založení, sídlo</b>	1997, Bonn	1986, New York	1999, Amsterdam
<b>Rozšíření</b>	Rozvojové země	Rozvojové země	Rozvojové země
<b>Členové</b>	Certifikační iniciativy, asociace producentů a zaměstnanců producentů společností	Pěstitelé, zpracovatelé, obchodníci	Pěstitelé, zpracovatelé, obchodníci
<b>Nositelé</b>	Kooperativy a družstva malých farmářů a pracovníků plantáží	Drobní zemědělci a velké plantážní společnosti	Drobní zemědělci a velké plantážní společnosti
<b>Cíle</b>	Spravedlivý obchod, důstojná práce, rozvoj komunit a informovanost spotřebitelů	Ochrana biodiverzity a podpora udržitelného rozvoje	Ekologicky a sociálně odpovědná produkce zemědělských plodin, garance původu produktů
<b>Financování</b>	Členské příspěvky, externí financování projektů	Členské příspěvky, finance od vlády USA, finanční dary	Členské příspěvky, neziskové organizace, EU
<b>Provádění auditů</b>	FLO-CERT	RA-CERT	>50 certifikovaných orgánů
<b>Certifikované produkty</b>	Káva, čaj, kakao, banány, bavlna, květiny, cukr, ovoce, zlato atd.	>100 produktů pocházející z udržitelného zemědělství	Káva, čaj, kakao, ořechy
<b>Garance minimální výkupní ceny</b>	Ano	Ne	Ne
<b>Finanční prémie</b>	Ano	Ne	Ano

Zdroj: vlastní zpracování dle NaZemi, 2015; FAO, 2008; UTZ, 2016

Certifikace Cejlonského čaje jednoznačně přináší řadu pozitivních dopadů na environmentální, sociální a ekonomický rozvoj a vede k udržitelnosti čajového průmyslu. Certifikací, jež mají vliv na všechny 3 pilíře UR není mnoho, a je proto vhodné jednotlivé certifikace kombinovat. Kombinace dvou a více certifikací zajišťuje silnější dohled nad dodržováním standardů udržitelnosti a větší atraktivnost produktu pro finálního spotřebitele.

Ovšem certifikace čaje je pouze jedna část skládky. Jak již bylo řečeno v kapitole 6.1, změna musí nastat hlavně u konečného spotřebitele. Je potřeba, aby se zákazníci začali zajímat o to co nakupují, a hlavně byli ochotni platit více za odpovědnou a udržitelnou produkci čaje (Kaye, 2015).

## 7. Závěr

Šrí Lanka je jednou z nejstarších produkčních zemí čaje na světě. Průkopníkem čajového průmyslu na Šrí Lance se stal James Taylor, který jako první založil čajové plantáže na místo plantáží s kávou, jak tomu v té době bylo zvykem. V současnosti je Šrí Lanka 3. největším exportérem a 4. největším producentem čaje na světě. Čaj vyráběný v této zemi, celosvětově známý jako Cejlonský čaj, patří k nejkvalitnějším a nejlépe dostupným čajům na globálním trhu, který se vyváží se do celého světa (Van der Wal, 2008).

Čajový průmysl je nepostradatelnou součástí šrilanské ekonomiky a největším zaměstnavatelem v zemi, který přímo i nepřímo poskytuje práci více než 1 mil. obyvatel. Značně přispívá k vývozním příjmům Šrí Lanky (15 %) i jejímu HDP (2 %) a má pozitivní vliv na rozvoj turismu (Munasinghe et al., 2013). Navíc plantážní společnosti dodržují řadu zákonů vztahující se k minimální mzdě a ochraně zdraví zaměstnanců. Mohlo by se tedy zdát, že čajový sektor na Šrí Lance přispívá k jejímu celkovému rozvoji a k udržitelné společnosti, avšak výsledky naší analýzy tuto domněnku vyvrací.

Čajový sektor má sice pozitivní vliv na ekonomický růst země, ten je však podmíněn intenzivní produkcí čaje a snižováním produkčních nákladů, což má neblahý dopad jak na životní prostředí v zemi, tak na tamilskou komunitu žijící a pracující na plantážích (Van der Wal, 2008).

Podle provedené analýzy dopadů produkce a ochodu s čajem je čajový průmysl jednou z příčin systematické deforestace (zisk nové půdy pro pěstování, topné dříví při zpracování), která navíc vede ke snižování biodiverzity. Dále čajový průmysl stojí za půdní erozí, acidifikací půdy a znečištěním podzemních vod z důvodu nadměrného a neodborného využívání agrochemikálií a zavádění chybných zemědělských postupů při pěstování. Spalováním tuhých paliv, která jsou nezbytná při sušení čajových lístků, vzniká velké množství emisí CO<sub>2</sub> a skleníkových plynů, které přispívají ke změně klimatu.

Zároveň se kvůli vidině vyšších zisků snaží plantážní společnosti o co největší snížení produkčních nákladů, což ovšem znamená, že společnosti vyplácejí většinu zaměstnanců neadekvátně nízké mzdy (1/2 průměrné mzdy ve městech), čímž zvyšují míru chudoby v zemi (30 % pracovníků plantáží žije pod hranicí chudoby). Pracovníci



si pak kvůli nedostatku financí nemohou dovolit posílat své děti do kvalitnějších škol a dát jim tak adekvátní vzdělání. Finanční tíseň také ovlivňuje zdravotní péči zaměstnanců a jejich rodin, dostatek plnohodnotných potravin nebo kvalitnější a hygieničtější bydlení (více než 40 % rodin nemá zavedenou elektrickou energii), což se spolu s náročnými pracovními podmínkami podepisuje na jejich zdravotním stavu. Pro tuto komunitu je typické, že děti kvůli špatné finanční situaci rodiny často odchází ze škol a nelegálně pracují, aby přispěly do rodinného rozpočtu. Dětská práce, stejně tak jako podvýživa v rodinách a diskriminace žen, je v této komunitě naprosto běžným jevem.

Kvůli zvýšení nároků na plantážní společnosti ze strany vlády, dochází v posledních letech k odprodání části půdy drobným zemědělcům, na které se ovšem nevztahují povinnosti jako je placení sociálních fondů pro zaměstnance, zajištění zdravotní péče a vzdělání nebo využívání energie z obnovitelných zdrojů. Tyto skutečnosti současný stav jen zhoršují a vracejí čajový průmysl o několik let nazpět.

Negativních dopadů produkce a obchodu s čajem je tedy celá řada a značně převyšují dopady pozitivní. Z naší analýzy vyplývá, že čajový průmysl jednoznačně nepřispívá k UR na Šrí Lance, naopak rozvoj spíše brzdí.

Námi navrhovaným řešením je certifikace čaje, která by mohla do budoucna zabránit jednotlivým negativním dopadům především v environmentální a sociální sféře, a tím pozitivně ovlivnit UR země. Pro čajový sektor se jako ideální řešení jeví kombinace jednotlivých certifikací (např. kombinace FT a RA). Tím se zvýší dohled nad plantážními společnostmi, které se zavázaly k udržitelné produkci a zároveň se přidá na atraktivnosti produktu pro finálního spotřebitele.

K tomu aby se čajový sektor mohl stát udržitelný, je zároveň potřeba vzdělávat finální spotřebitele v oblasti produkce čaje a vést je k odpovědnému spotřebitelskému chování, jelikož právě spotřebitelé mají z hlediska produkčních sítí na čajový sektor největší vliv.

Pro ověření námi navrhovaného řešení, bychom pro další studie na toto téma doporučili provést kvalitativní výzkum pomocí rozhovorů se zaměstnanci certifikovaných a necertifikovaných plantážních společnostmi v několika produkčních oblastech. Podle získaných dat pak zhodnotit, zda mají certifikace signifikantní vliv na sociální situaci místních komunit, a jakou mírou přispívají k podpoře udržitelného rozvoje čajového průmyslu a s ním i celé země.

## 8. Summary

The aim of the thesis was to analyse the impact of the tea production and its trade on the sustainable development in Sri Lanka. The diploma thesis “*What Is Behind A Cup Of Ceylon Tea? The Tea And Its Impact On The Development Of Sri Lanka*“ consists of a theoretical, analytical and a suggestion part.

The theoretical part contains basic information about the sustainable development in Sri Lanka and the tea process from planting to selling.

The analytical part, which is based on a systematic literature review accompanied with personal knowledge gained from the field research in Sri Lanka, proves that the tea production and its trade have a negative impact on the local environment and the society. On the other hand, it has a positive impact on economic growth of Sri Lanka. The negative impact on the environment includes: soil erosion, water and air pollution from using dangerous agrochemicals and incorrect agricultural methods, systematic deforestation caused by the need of new agricultural land, solid fuel and wasting non-renewable sources of energy during the tea production. Apart from the environmental impact there is also a negative social impact. The estate workers are discriminated and disadvantaged by the monopolistic company they work for. They earn extremely low wages, which prevent them from a good quality education, health and living conditions. In addition, it indirectly leads to child labour and gender discrimination within the community.

We assume that the tea industry does not contribute to the sustainable development in Sri Lanka because it has a lot of negative impacts on all of the three pillars of the sustainable development.

We would suggest that we certificate the tea and the estate companies by one of the sustainable certifications (Fair Trade, Rainforest Alliance, UTZ). Ideally by more than just one as it is more effective. We would educate tea consumers about tea production. We would also inform them about all the impacts that have tea industry on the Sri Lankan society and their economy.

## 9. Bibliografie

- Aggestam, J., Hallberg, A. *Unemployment in Sri Lanka: Explanations, Constraints and Prospects for the Future*. Sweden, Lund University: School of Economics and Management, 2004. Bachelor Thesis.
- Ahmed, I.H. Tamils of Sri Lanka – a socio economic review. *International Journal of Sociology and Antropology*, 2004, 6(6), 184-191.
- Bandara, J. S., Chisholm, A., Ekanayake, A., & Jayasuriya, S. Environmental cost of soil erosion in Sri Lanka: tax/subsidy policy options. *Environmental Modelling & Software*, 2001, 16(6), 497-508.
- Bandaratillake, H. M. Community participation in the management of the Kanneliya-Dediyagala-Nakiyadeniya proposed biosphere reserve. *Journal of National Science Foundation of Sri Lanka*, 2003, 31, 139-145.
- BBC. *Sri Lanka tops tea sales* [online]. UK: BBC News, 2002 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/1796478.stm>
- BusinessInfo. *Srí Lanka: Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled* [online]. CzechTrade, 2016 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/oaz6FF>
- CBSL. *Economic and Social Statistics of Sri Lanka 2010*. Colombo, 2010. ISBN 978-955-575-198-8.
- CENIA. *Trvale udržitelný rozvoj* [online]. Praha, 2013 [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: <https://goo.gl/ymC1Ys>
- CIA. *The World Factbook: Sri Lanka* [online]. USA: Virginia, 2017 [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: <https://goo.gl/aEPd86>
- Clapton, B. *Fair Trade, Rainforest Alliance or UTZ: Seeing the Wood Amongst the Trees* [online]. LJR, 2013 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/qbvFKN>
- Colin-Thomé, D. *History of Ceylon Tea. History of Ceylon Tea* [online]. 2017 [cit. 2017-03-08]. Dostupné z: <https://goo.gl/ErXp4k>
- Commonwealth. *Sri Lanka: Constitution and politics* [online]. London: Commonwealth Library. 2017 [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <https://goo.gl/PFsZMD>
- Člověk v tísni. *Životní prostředí a místní rozvoj* [online]. Praha, 2013 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/Jqqd3O>

- DCS. *Household Income and Expenditure Survey – 2012/2013*. Sri Lanka, Ministry of Policy Planning Economic Affairs, Child Youth and Cultural Affairs, 2013. ISBN 978-955-577-857-2.
- DeCandia, D. Pure Ceylon Tea: True Sustainability Part I. *Tea and Coffee Trade Journal*, 2015, 187(4), 64-68.
- De Silva, S. *Organizational culture and management strategies for product innovation: A case study of food processing firms in Sri Lanka*. Japan, United Graduate School of Kagoshima University, 2006. Ph.D. thesis.
- DeVotta, N. Control Democracy, Institutional Decay, and the Quest for Eelam: Explaining Ethnic Conflict in Sri Lanka. *Pacific Affairs*, 2000, 73(1), 55–76.
- Dissanayake, D., Tilt, C., Xydias-Lobo, M. Sustainability reporting by publicly listed companies in Sri Lanka. *Journal of Cleaner Production*, 2016, 129, 169-182.
- Diyabalanage, S., Samarakoon, K., Adikari, S., Hewawasam, T. Impact of soil and water conservation measures on soil erosion rate and sediment yields in a tropical watershed in the Central Highlands of Sri Lanka. *Applied Geography*, 2017, 79, 103-114.
- Dunham, D. *The Labour Situation on Sri Lankan Tea estates*. Research Studies Labour, Economic Series No 13, 1997.
- EDB. *Ceylon Tea Lion Logo* [online]. Colombo, 2017 [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: [www.srilankabusiness.com/tea](http://www.srilankabusiness.com/tea)
- EDB. *Value Added Ceylon Tea Products* [online]. Colombo, 2017 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.srilankabusiness.com/tea/value-addition.html>
- Ellis, R. *Sri Lanka*. USA: The Globe Pequot Press Inc, 2011. ISBN 978-1-84162-346-7
- Emas, R. *The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles* [online]. USA: Florida International University, 2015 [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: <https://goo.gl/os1hAr>
- EU. *Nářizení komise (EU) č. 1006/2011* [online]. 2011 [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: <https://goo.gl/HK9e5x>
- FAO. *A Demand Analysis for the Tea Market* [online]. Colombo, FAO-CCP, 2012 [cit. 2017-04-18]. Dostupné z: <https://goo.gl/uvh7HY>
- FAO. *Global Forest Resources Assessment 2010: Main report*. Italy: Rome, 2010. FAO Forestry Paper.

- FAO. *Certification in the Value Chain for Fresh Fruits: The example of Banana Industry*. Rome, 2008. ISBN 978-92-5-106162-6.
- Filipský, J., Knotková-Čapková, B., Marek, J., Vavroušková, S. *Dějiny Bangladéše, Bhútánu, Malediv, Nepálu, Pákistánu a Srí Lanky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, 472 s. ISBN 80-7106-768-8.
- FLO. *Scope and Benefits of Fairtrade: Seventh Edition 2015* [online]. Bonn, Fairtrade International, 2016 [cit. 2017-04-24]. Dostupné z: <https://goo.gl/PXQMAi>
- Flores, J. *Světový obchod s kávou a čajem*. Praha: VŠE FMV, 2012. Diplomová práce.
- FocusEconomics. *Sri Lanka Economic Outlook* [online]. Barcelona, 2017 [cit. 2017-02-05]. Dostupné z: <http://www.focus-economics.com/countries/sri-lanka>
- Fuller, J. *How Tea Works, How Stuff Works* [online]. 2017 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/Mf7Jxt>
- Gainullina, Y.R. Of innovative approaches to the designing of a free pronged concept of sustainable development of economic systems in the age of globalization. *Journal of Internet Banking & Commerce*, 2016, 1-19.
- Ganewatta, G., Edwards, G.W. *The Sri Lanka tea industry: economic issues and government policies*. Australia, University of Sydney, 2000. 44th Annual Conference of Australian Agricultural and Resources Economics Society.
- Gereffi, G., Memedovic, O. *The Global Apparel Value Chain: What Prospects for Upgrading by Developing Countries*. Vienna, UNIDO, 2003.
- Goonesekere, S. *Child labour in Sri Lanka: Learning from the past*. Geneva: ILO, 1993. ISBN 92-2-106473-5.
- Green Horizon. *Tea Regions* [online]. Colombo, 2014 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.greenhorizon.lk/tearegions.php>
- Gunetilleke, N., Kuruppu, S., Goonasekera S. *The Estate Workers' Dilemma: Tensions and Changes in the Tea and Rubber Plantations in Sri Lanka*. Colombo: Centre for Poverty Analysis, 2008. ISBN 978-955-1040-46-8.
- Haagsma, B., Vredevelde, T., Yoosuf, A., Maurice, D. *External Evaluation of the UTZ Tea Programme in Sri Lanka*. Sri Lanka, Fair & Sustainable Advisory Services, 2016. Final report.
- Herath, D., Weersink, A. From Plantations to Smallholder Production: The Role of Policy in the Reorganization of the Sri Lankan Tea Sector. *World Development*, 2009, 37(11), 1759-1772.

- Herath, H., De Silva, S. Strategies for Competitive Advantage in Value Added Tea Market. *Tropical Agricultural Research*, 2011, 22(3), 251-262.
- Holmes, H.L. *An Analysis of the Impact of Fair Trade: A Case Study of Tea Producers in the Central Province of Sri Lanka*. UK, MMU: DAFE, 2015. Doctoral dissertation.
- HPI. *Sri Lanka* [online]. UK, New Economics Foundation, 2016 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://happyplanetindex.org/countries/sri-lanka>
- Chandrabose, A.S. *Outgoing labour and its impact on the tea plantation sector in Sri Lanka* [online]. Sri Lanka, The Open University of Sri Lanka, 2015 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/mh71PP>
- Chandrabose. A.S., Sivapragasam, P. *Red Colour of Tea: Central Issues that Impact Tea Plantation Community in Sri Lanka*. Kandy, HDO, 2012. ISBN 978-955-8192-04-7.
- Chang, K. *World tea production and trade: Current and future development* [online]. Rome, FAO, 2015 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/SlnmXv>
- Chang, K., Brattlof, M. *Socio-Economic Implications of Climate Change for tea producing countries* [online]. Italy: Rome, FAO, 2015 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.fao.org/3/a-i4482e.pdf>
- Chutný čaj. *Pěstování a sklizeň čaje* [online]. Praha, 2008 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.chutnycaj.cz/pestovani-sklizen/>
- IndexMundi. *Sri Lanka Demographics Profile 2016* [online]. 2016 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: [http://www.indexmundi.com/sri\\_lanka/demographics\\_profile.html](http://www.indexmundi.com/sri_lanka/demographics_profile.html)
- Infanti, J.J, Lund, R., Muzrif, M.M., Schei, B., Wijewardena, K. Addressing domestic violence through antenatal care in Sri Lanka's plantation estates: Contributions of public health midwives. *Social Science & Medicine*, 2015, 145, 35-43.
- Islam, S., Hamid, F.S., Ahmad, F., Waheed, A., Shah, B. H., Aslam, S., & Hussain, S. Impact of Different Fertilizer Mixtures on Growth Performace of Tea Cuttings. *Journal of Agricultural Research*, 2015, 53(2).
- Johnson, C. *Sri Lanka: Two Laws on Wages Adopted* [online]. Sri Lanka: The Library of Congress, 2016 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/qmXXFn>
- Kalabisová, J. *Indikátory udržitelného rozvoje* [online]. Praha, ČZU-PEF, 2013 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/ZihJyq>

- Kalyanaratne, A. *Housing and Labor Productivity of Female Tea Pluckers in Sri Lanka*. Katmandu, SANDEE, 2014. ISBN 978-9937-596-17-9.
- Kamble, Z., Bouchon, F. Tourism planning and a nation's vision: A review of the tourism policy of Sri Lanka. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2014, 144, 229-236.
- Kaye, L. *Honest Tea: It Ain't Easy Being Mission-Based* [online]. San Francisco, Triple Pundit, 2015 [cit. 2017-04-24]. Dostupné z: <https://goo.gl/S17uVJ>
- Knipe, D.W. Pesticide exposure in Sri Lanka. *International journal of epidemiology*, 2016, 45(2), 327-332.
- Kohoutek, R. *Základy užité psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství Cerm, 2002. 545 s. ISBN 978-80-2142-203-2.
- Kolská, M. *Fair Trade a jeho kritika. Zhodnocení významu obchodu zaměřeného na podporu producentů z rozvojových zemí*. Praha, UK: FSV, 2010. Diplomová práce.
- Lambert, A. *Brief History of Sri Lanka* [online]. UK, 2017 [cit. 2017-02-13]. Dostupné z: <http://www.localhistories.org/srilanka.html>
- Lao ma. *Putování s čajem* [online]. Čínský čaj, 2013 [cit. 2017-02-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/OKLVT8>
- Li, S., Li, H., Yang, C., Wang, Y., Xue, H., Niu, Y. Rates of soil acidification in tea plantations and possible causes. *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 2016, 233, 60-66.
- Lindström, S., Mattsson, E., Nissanka, S.P. Forest cover change in Sri Lanka: The role of small scale farmers. *Applied Geography*, 2012, 34, 680-692.
- Liyanaarachchi, T.S., Naranpanawa, A., Bandara, J.S. Impact of trade liberalisation on labour market and poverty in Sri Lanka: An integrated macro-micro modelling approach. *Economic Modelling*, 2016, 59, 102-115.
- Liyanage, I.M.K. *Education System of Sri Lanka: Strengths and Weaknesses* [online]. Japan, 2014 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/UOHglK>
- Marková, D. *Pesticidy aneb globální chemická hrozba* [online]. Web Chemie, 2016 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.webchemie.cz/pesticidy.html>
- Mezřický, V. *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*. Praha: Portál, 2005, 207 s. ISBN 80-7367-003-8.

- Milder, J.C, Newsom, D. *SAN/Rainforest Alliance Impact Report 2015: Evaluating the Effects of the SAN/Rainforest Alliance Certification System on Farms, People, and the Environment* [online]. NY, Rainforest Alliance, 2015 [cit. 2017-04-26].  
Dostupné z: <https://goo.gl/OJUo1G>
- Miller, T., Kim A.B. *Index of Economic Freedom* [online]. Washington DC, The Heritage Foundation and Dow Jones Company, 2016 [cit. 2017-03-09].  
Dostupné z: [www.heritage.org/index](http://www.heritage.org/index)
- Minařík, D. *Sri Lanka - konflikt idejí a identit* [online]. Global Politics, 2009 [cit. 2014-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/nsXjyk>
- Mlesna. *Čaje Mlesna a jejich příběh* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-02-03].  
Dostupné z: <http://www.mlesna.cz/cz-clanky-2.html>
- Munasinghe, M., Deraniyagala, Y., Dasanayake, N. *Economic, Social and Environmental Impacts and Overall Sustainability of the Tea Manufacturing Industry in Sri Lanka* [online]. Colombo, MIND, 2013 [cit. 2017-03-27].  
Dostupné z: <https://goo.gl/o8rGFN>
- MZP. *Udržitelný rozvoj* [online]. Česká republika: Praha, 2015 [cit. 2017-03-19].  
Dostupné z: <https://goo.gl/GYZ3Ui>
- MZV. *Sri Lanka: Základní charakteristika teritoria, ekonomický přehled* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-03-12]. Dostupné z: <https://goo.gl/ixuhsu>
- NaZemi. Průvodce fair trade značkami v České republice [online]. 2015 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/dGRTRr>
- Nováček, P. *Udržitelný rozvoj* [online]. Olomouc, UPOL, 2011. ISBN 978-80-244-2795-9.
- OECD. *Countries - Sri Lanka* [online]. France: Paris, 2013 [cit. 2017-04-06].  
Dostupné z: <https://goo.gl/n7sEIU>
- Ochieng, B.O., Hughey, K., Bigsby, H. Rainforest Alliance Certification of Kenyan tea farms: a contribution to sustainability or tokenism? *Journal of Cleaner Production*, 2013, 39, 285-293.
- Qiao, Y., Halberg, N., Vaheesan, S., Scott, S. Assessing the social and economic benefits of organic and fair trade tea production for small-scale farmers in Asia: a comparative case study of China and Sri Lanka. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 2016, 31(3), 246-257.



- Painter, K. *USA is 12th, Panama 1st, in global well-being poll* [online]. US Today, 2014 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/e9KuOO>
- Palatková, M. *Mezinárodní turismus*. Praha: Grada, 2014. ISBN 9788024748627.
- Pavlík, M. *Podpora lokální ekonomiky: využití skrytých potenciálů v regionech*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7552-390-7.
- Peebles, P. *The History of Sri Lanka*. US: Greenwood Pres, 2006. ISBN 0-313-33205-3.
- Perera, D. *Tea from Sri Lanka* [online]. Colombo, SLDB, 2014 [cit. 2017-03-06]. Dostupné z: [www.srilankabusiness.com/pdf/tea-ebrochures-1.pdf](http://www.srilankabusiness.com/pdf/tea-ebrochures-1.pdf)
- Perez-Carmona, A. *Growth: A Discussion of the Margins of Economic and Ecological Thought*. Heidelberg: Springer Berlin, 2013. ISBN 9783642280085.
- Philips, A. Rethinking culture and development: marriage and gender among the tea plantation workers in Sri Lanka. *Gender & Development*, 2003, 11(2), 20-29.
- Podhorsky, A. A positive analysis of Fairtrade certification. *Journal of Development Economics*, 2015, 116, 169-185.
- Rafferty, P. J. *Camellia* [online]. Encyclopedia Britannica, 2012 [cit. 2017-02-17]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/plant/Camellia>
- Rainforest Alliance. *Who We Are* [online]. US: NY, 2017 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/p4a04N>
- Raynolds, L.T. Fair Trade: Social regulation in global food markets. *Journal of Rural Studies*, 2012, 28, 276-287.
- Rogers, P.P., Jalal, K.F., Boyd, J.A. *An introduction to sustainable development*. Sterling, VA: Earthscan, 2008. ISBN 1844075206.
- Ross, R.R., Savada, A.M. *Sri Lanka a country study*. Library of Congress: Federal Research Division, 1990. ISBN 9780160240553.
- Ruben, R., Fort, R. The Impact of Fair Trade Certification for Coffee Farmers in Peru. *World Development*, 2012 40, 570-582.
- RVUR. *Srí Lanka: Od občanské války k udržitelnému rozvoji* [online]. Praha, 2016 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/9MDcBJ>
- Rynda, I. *Trvale udržitelný rozvoj a environmentální vzdělávání v Agendě 21* [online]. Uherské Hradiště, Sborník z konference Environmentální vzdělávání a výchova na vysokých školách připravujících učitele a výchovné pracovníky, 1999 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/EmqVNB>

- Singh, S.B., Pokharel, P.K., Raut, P., Mehta, K. Study of the effects of pesticide exposure among the workers of tea estates. *Annals of Global Health*, 2015, 81(1), 229-230.
- Sivapalan, P. *Tea Cultivation and its Ecological Impact on the Environment* [online]. Talawakele, Tea Research Institute of Sri Lanka, 1985 [cit. 2017-04-02]. Dostupné z: <https://goo.gl/y4LvSp>
- Sivaram, B. *Productivity Improvement and Labour Relations in the Tea Industry in South Asia* [online]. Switzerland: Geneve, ILO, 2008 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/8kcwpO>
- Siyaka. *Tea Outlook for 2015* [online]. Sri Lanka, DailyFT, 2015 [cit. 2017-03-16]. Dostupné z: <http://www.ft.lk/2015/01/21/tea-outlook-for-2015/>
- SLSEA. *Sri Lanka Energy Balance 2007* [online]. Colombo: Bauddhaloka Mawatha, 2007 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/hxhXw4>
- SLTB. *History of Ceylon Tea* [online]. Colombo, 2014 [cit. 2017-02-08]. Dostupné z: <https://goo.gl/l54a3m>
- SLTDA. *Annual Statistical Report 2015* [online]. Sri Lanka, 2015 [cit. 2017-03-13]. Dostupné z: <https://goo.gl/9OOoRD>
- SriLankaCampaign. *The new government: is the situation in Sri Lanka better* [online]. Sri Lanka Campaign for Peace & Justice, 2015 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/bkRV2D>
- Stojanov, R. Rozvojové cíle tisíciletí [online]. Praha: Rozvojovka. 2017 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/rozvojove-cile-tisicileti>
- Stojanov, R., Nádvorník, O., Vyšanská, R., Kaplan, M., Volfová, A. *Rozvoj* [online]. Praha, Rozvojovka, 2008 [cit. 2017-04-04]. Dostupné z: <https://goo.gl/o7b7Ml>
- Stokke, K. Sinhalese and Tamil nationalism as post-colonial political projects from 'above', 1948–1983. *Political Geography*, 1998. 83-113.
- Syrovátka, M., Harmáček, J. *Klasifikace rozvojových zemí* [online]. Olomouc, UPOL, 2014 [cit. 2017-03-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/2GvDTL>
- Šimíčková, M. *Environmentální politika* [online]. Ostrava, OSU: PDF, 2002 [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: <https://goo.gl/xs6xB2>
- TeaPortal. *Types of Tea* [online]. Colombo, Forbes & Walker, 2017 [cit. 2017-02-16]. Dostupné z: <http://web.forbestea.com/about-sri-lankan-tea/25-types-of-tea>

- Tesařová, J. *Reziduata pesticidů a jejich dopady na životní prostředí*. Brno, Mendelu: AF, 2009. Bakalářská práce.
- Thoma, M., Thomová, S., Thoma, Z. *Příběh čaje*. Agro, 2002. ISBN: 80-7203-447-2.
- Tischner, U., Stø, E., Kjærnes, U., Tukker, A. *System Innovation for Sustainability 3*. UK: Greenleaf Publishing, 2010. ISBN 978-1-90609-324-2.
- UKTIA. *Tea - A Brief History of the Nation's Favourite Beverage* [online]. UK: Woking, 2017 [cit. 2017-02-17]. Dostupné z: <https://goo.gl/jIPXgr>
- UN. *Issues* [online]. Division for Social Policy and Development, 2016 [cit. 2017-04-19]. Dostupné z: <https://goo.gl/ySQvu0>
- UNDP. *Sri Lanka. United Nations Development Programme: Human Development Report* [online]. 2015 [cit. 2017-03-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/kd4yye>
- UUR. *Vymezení pojmu udržitelný rozvoj* [online]. Brno, Ústav územního rozvoje, 2006 [cit. 2017-02-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/gLSxWu>
- UTZ. *The UTZ Standard* [online]. Amsterdam, 2016 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/tJRX24>
- UTZ. *What's the difference between UTZ, Fairtrade and the Rainforest Alliance?* [online]. Amsterdam, 2016 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/X5Isqx>
- UTZ. *UTZ Certified Impact Report, January 2014* [online]. Amsterdam, 2015 [cit. 2017-04-26]. Dostupné z: <https://goo.gl/yjV0oq>
- Valqui, M., Feather, C., Llanos R.E. *Revealing the hidden, Indigenous perspectives on deforestation in the Peruvian Amazon, The causes and the solutions* [online]. AIDSESEP & FPP, 2014 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/zKmp4F>
- Valter, K. *Vše o čaji pro čajomily*. Granit. 2000. 191 s. ISBN: 80-85805-91-X.
- Van der Hoek, W., Konradsen, F., Athukorala, K., & Wanigadewa, T. Pesticide poisoning: a major health problem in Sri Lanka. *Social science & medicine*, 1998, 46(4), 495-504.
- Van der Wal, S. *Sustainability issues in the tea sector: A comparative analysis of six leading producing countries* [online]. Netherland, SOMO, 2008 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/QQrqEy>
- Van der Werf, G.R., Morton, D.C., DeFries, R.S., Olivier, J.G.J., Kasibhatla, P.S., Jackson, R.B., Collatz, G.J., Randerson, J.T. CO2 emissions from forest loss. *Nature geoscience*, 2010, 2(11), 737-738.

- Van Marrewijk, M. Concepts and definitions of CSR and corporate sustainability: between agency and communion. *Journal of Business Ethics*, 2003, 44, 95–105.
- Visvanthan, C., Kumar, S. *Small and Medium scale Industries in Asia: Energy and Environment: Tea Sector*. Thailand, Asian Institute of Technology, 2002. ISBN 974-8208-40-4.
- VÚMOP. *Možnosti řešení degradace půdy a její ovlivnění změnou klimatu na příkladu aridních oblastí: Závěrečná zpráva* [online]. Praha, 2012 [cit. 2017-03-15]. Dostupné z: [http://eagri.cz/public/web/file/192106/Aridita\\_zkraceny\\_souhrn.pdf](http://eagri.cz/public/web/file/192106/Aridita_zkraceny_souhrn.pdf)
- Wachendorfová, V. *Čaj*. Slovart. 2007. 96 s. ISBN: 978-80-7209-922-1.
- WB. *Overview: Sri Lanka* [online]. Washington DC, 2017 [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <http://www.worldbank.org/en/about/contacts>
- WCED. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* [online]. US: Pennsylvania, 1991 [cit. 2017-03-02]. Dostupné z: <https://goo.gl/fQWfFj>
- White, R. *Macroeconomic policy framework for reducing deforestation* [online]. USA, Tufts University, 2006 [cit. 2017-03-06]. Dostupné z: <https://goo.gl/QabJRM>
- Wijayatunga, P.D. Regulation for renewable energy development: Lessons from Sri Lanka experience. *Renewable Energy*, 2014, 61, 29-32.
- WTTC. *Travel & Tourism: Economic Impact 2015, Sri Lanka* [online]. UK: London, 2015 [cit. 2017-04-15]. Dostupné z: <https://goo.gl/L2Qupk>
- Závodná, S.L., Závodný Pospíšil, J. *Udržitelnost v podnikání* [online]. Olomouc, UPOL: FF, 2014 [cit. 2017-04-06]. Dostupné z: [goo.gl/6do5EY](http://goo.gl/6do5EY)
- Žáček, Z., Marešová, J., Teissig K. *Nad šálkem plným vůně*. Praha: Merkur. 1977. ISBN 51-219-77.